

HRVATI

OD GAJA DO GODINE 1850.

KULTURNO-ISTORIJSKI I KNJIŽEVNI PREGLED.

NAPISAO

IVAN MILČETIĆ.

Preštampano iz III. tečaja „Hrvatskoga Doma“.

U ZAGREBU
TISKOM DIONIČKE TISKARE
1878.

od literaturom razumievaju se sve duševne umotvorine pojedinog naroda, koje su sačuvane bud pismom, bud živom riečju, ali ove posljednje samo tada, ako su prenesene na papir[1]. Dakle amo idu osim djela pojedinih pisaca, i djela čitavog naroda: pjesme, pripoviedke itd., t. j. tako zvana tradicionalna literatura. Nauka, koja se bavi izpitivanjem i razglabanjem literature, zove se istorija književnosti, koja je prema tomu samo dio obće istorije naroda. Književna poviest u najužem je savezu sa političkom. Čim ima koji narod veću političku prošlost, tim mu je sjajnija i književna, i obratno. Razvoj i procvjetanje književnosti u uzkom je savezu sa političkim životom naroda: ovaj podaje njoj života, a ona njemu utisne svoj pečat. Pojedinac može stvoriti epoku u književnosti, al ako ga nema tko da čuje, njegove misli ne će pokrenuti narodom, s druge strane opet je istina, što je pred sto godina rekao Alfieri: „veliki književnici mogu biti sustavljeni, ali nikada ih ne mogu stvoriti ni akademije ni kraljevi."

Takol se obćenito shvaća pojam književnosti. Medju ostalim sravni Krek-Einleitung in die slav. Literaturgeschichte. Graz 1874 p. 141—146.

Zadaćom je književne poviesti, da nam prikaže, što je koji narod na umnom polju uradio, i kako je to radio. Prema tomu ona proučava razloge, s kojih je književnost cvjetala ili padala. Ona proučava umne plodove naroda genetičkim putem te ih prikazuje u istorijskoj cjelini; ona dovodi književan rad u savez sa cielim životom naroda, kojega jest ona viernim odsjevom. Književna poviest izpituje djela, ljude i misli, koje su pokretale stanovitimi dobami, kako su postajale, kako su se razvijale i propadale. Na taj način dobila je ta nauka i smjer sravnjujući, kao sve istorijsko-fiiologijske nauke ovoga vieka. Tu dolazi već književna poviest u doticaj sa kulturnom poviesti, koje je mnogo širi djelokrug. Ona proučava obćenito sav život naroda u svih granah njegovih te ga prikazuje u obćenitih, značajnih crtah.

Kod nas se i na polju kulturne i književne poviesti počelo temeljito raditi tek u najnovije doba: Jagić, Pavić, Marković, Rački, Kukuljević Novaković itd.

Shvativ ovako književnu i kulturnu poviest, kušati ćemo, da razporedamo i označimo u obojem pogledu noviji pokret hrvatski na umnom polju od Ljudevita Gaja pa do g. 1850. Na suvremenu političku poviest moramo se obazirati, pošto je najuže srasla s književnom.

Vrela su nam većinom sama djela pisaca i suvremeni listovi. Žalibože da je ta doba posve neobradjena[1], dapače što

[1] Od književnih radnja prvo mjesto po naučnoj metodi zauzimlje razprava prof. T. Smičiklasa: „Život i djela Vj. Babukića“ (Zagreb 1876). Kratki pregled novije književnosti ima od Jagića u Českom „Naučnom Slovniku“ (napose izašlo pod naslovom „Jihoslované“ 1864 str. 361—407), gdje je rad mjesta sama težko bilo potanko razpravljati i izpitivati. Na hrvatskom jeziku nemamo ni toga. Kod Novakovića (Istorija srpske književnosti II. izd. Biograd 1871) nova hrvatska književnost tek je u kratko pregledana (str. 294—320), a k tomu i površno. Ima tu i stvarnih pogrešaka. Ako li bi još spomenuli neke kritike i članke, raztresene po listovih, od Markovića, Pavića, Šenoe, Kukuljevića itd., tad bi spomenuli sve što je o toj dobi uradjeno.

je žalostnije: niti s političke strane nije nigdje razsvjetljena. Magjari imadu o g. 1848. i 1849. cielu literaturu, a kod nas tek da će biti po koji uvodni člančić u novinah! Literarni istorik mora da tu sam proučava i političnu istoriju.

Novija književnost hrvatska dade se razdieliti u tri diela:

I. Od g. 1835—1850. To je doba preporoda, ili ti po imenu, doba ilirska. Ova doba imade opet dva podrazdjela:

a) od g. 1835—1843. Prva karakteristika te dobe jest: budjenje naroda sredstvom književnosti na temelju narodnom. Cviet ilirizma.

b) od g. 1843.—1850. Započimanje ozbiljnijeg rada. Pad ilirizma.

Ciela ta doba prozvati se može dobom književnog diletantizma.

II. Od g. 1850.—1860. To je doba praktičnog rada i prelazom u pravu književnost.

III. Od g. 1860.—1867. i dalje. Osnivanje književnosti diobom rada u struke (osnivanje akademije, društva sv. Jeronima, preporod Matice, sveučilište).

Prvo doba može se nazvati uvodom, drugo prelazom, treće osnivanjem prave književnosti. Ta razdioba temelji se na razlozih političkih i po smjeru same književnosti. To ćemo razložiti u sliedećem.

I. Dio.

A.

I. UZROCI POKRETA HRVATSKOG.

Narav slovinska, koja se rado drobi s vječne nesloge, privolievajuć radje i uz tudjina, nego li uz rodjena brata, najljepše se očitovala kod Hrvata. Nesložna Hrvatska dozvala je po izumrću narodne dinastije na svoj priestol stranca —

Magjara. To je najveća nesreća, što je igda stigla hrvatski narod: ona je rodila stotinu drugih. U savezu s jačim, koga nije mnogo boljela glava za Hrvatsku, i nezgodom vremena, Hrvatska je kraljevina padala. Svak ju je od susjeda pomogao drobiti, ma da je s vremenom Hrvat, na razmedji dvaju svjetova, postao borcem čovječtva kao „antemurale“ cieloga zapada. Hrvatska posta napokon samo „pars adnexa“ svete krune ugarske, koja je početkom ovog vieka dobila znamen *magjarske*. Austrija jedna od najjačih država na svietu, poče malo po malo zametavati historička prava svojih nasljednih kraljevina. I Ugarska je to oćutila. Magjar uviek jači i sviestniji, vukao je za sobom Hrvata. Dugi vjekovi priljubiše jedno drugomu te se je svak scienio sretnim pod sjenom Stjepanove krune. Plemstvo i latinski jezik jedne je s drugimi vezalo.

Težnje Josipa II., koji je htio sve centralizirati u Beču, a njemački jezik imao je svemu tomu pomoći, dovele su još u užu zajednicu Hrvate i Magjare. Da uzmognu jače odbijati pogibelj iz Beča, dobroćudni Hrvati se odriču svoga namjestničtva i stapaju ga s ugarskim, al uz uvjet, da ga mogu opet uzpostaviti, „kad im se bude svidjelo[1]“. Tako dodje u ruke Magjarom sva viša vlast i nad malenom Hrvatskom. Stara kraljevina Hrvatska bila je razdrobljena u sitne provincijalne mrvice, a i sa onimi trimi županijami, koje su početkom XIX. vieka sačinjavale Hrvatsku, upravljaše ban posvema odvisan od Magjara.

Pritisak iz Beča i nove ideje o narodnosti probudiše Magjare. Ugarska je počela njima značiti isto što Magjarska, pa da se ta nova Magjarska sačuva u granicah stare Ugarske, valjalo je sve narodnosti nemagjarske pomagjariti. I „partes adnexae“ imale su pružiti liep zalogajić magjarskom želudcu. Ta se misao jasno očitova na magjarskom saboru

[1] U knjižici „Šta namjeravaju Iliri?“ Biograd 1844) veli se (Šulek), da su to Hrvati učinili „kano očiti dokaz svoje ljubavi k slogi i Magjarem“ str. 66.

g. 1825., a još jače g. 1830. Hrvatom je valjalo oteti i ono malo prava, što im još nije nemila sudbina otela. Primorje i Rieku valjalo je podvrći neposredno Pešti, a Slavonija već se je i onako smatrala dielom Ugarske.

Sretne li i velike Hrvatske!

Plemstvo hrvatsko, rodbinskimi svezami spojeno s magjarskim, većinom već otudjeno i pomagjareno, podpomagalo je težnje Magjara. Varaždinska županija zaključuje g. 1830., da se uvede u škole magjarski jezik! Nije tomu protivan ni sabor.

A gdje li su bili oni stari Hrvati, gdje li junaci, koji su znali doviknuti Magjarom: „regnum regno non perscribit leges“?

Driemali su dà, ali ne dugo. *Ideja magjarizacije i povrjeda hrvatskih pravica izazvala je odpor od strane Hrvata.* Ma da je Hrvatska razdrobljena i razkomadana bila, ma da je plestvo većinom većinom otudjeno bilo, i ma da nije nikakvog narodnog života u Hrvatskoj bilo, starih uspomena ljepših hrvatskih dana nije sasvim nestalo u narodu. U t. z. provincijalnoj Hrvatskoj živio je još svedjer spomen na slobodnu Hratsku. Ban hrvatski još je nosio naslov „bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.“ Ban hrvatski još je sjećao na samostalnu i saveznu „s Ugarskom kraljevinu Hrvatsku.“ *Pritisak magjarski izazvao je i probudio u Hrvatskoj stare historičke uspomene i narodni ponos.* Te su uspomene podale nova života za borbu. *Tu imamo tražiti prvi razlog pokretu hrvatskom.*

Josip Kušević piše već g. 1830. knjigu na obranu hrvatskih prava i „savezne Ugarskoj kraljevıne Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.[1]“ Grof Drašković, plemenit sin plemenita roda, piše hrvatskim zastupnikom u Peštu, da traže uzpostavu hr-

[1] De municipalibus juribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae.

vatskoga namjestničtva i uvedenje hrvatskoga jezika.[1] Pristaje već i plemstvo, čuju se već i glasovi povladjivanja iz naroda. G. 1832. zapjeva Derkos turobnu pjesmu[2] o Hrvatici vili, kako plače nad svojim spavajućim narodom. Ustaju i drugi, i pjevaju pobornikom hrvatskim u slavu. Štoos, mlad, plemenit, darovit svećenik tuži kao i Derkos nad svojom domovinom, ali u pjesmi hrvatskoj. Elegiji[3] toj naslov je „*Kip domovine vu početku leta 1831.*“ Tu se slavi Kušević kano izbavitelj hrvatskih pravica.

---

[1] Dissertacia iliti razgovor darovan gospodi poklisarom saborskim. Karlovac 1832.

[2] Genius patriae super dormientibus filiis.

[3] Sadržaj te pjesme jest sliedeći: Na staro je ljeto. Sva je narav niema i pusta. Te noći snilo se nešto strašna pjesniku, što kad hoće da opjeva, suze ga obliju. „Anda vu morje vre vekivečno — Jedno nam leto kapnulo srečno!“, počimlje pjesma. Sve je mirno i pusto, ni mjesec već ne sjaje, samo se šum potoka čuje. Na jednom o ponoći diže se silan vjetar i hoće da nebo sa zemljom prevrne. Dunaj se pjeni, Sava se diže. Ribe nemaju mira, pozoj putuje zrakom: „mesec potemne, svetlost nestane — zemlja i drvo tužno postane!“ U to doba usta domovina i leti k Savi, da budi spavajuću djecu: „ona ka negda je na stolicu — kraljevsku sesti imela pravicu — Nit već na glavu korunu zlatu — Nit ima zlaten lanček na vratu — Nit joj po persah gjungj se preleva — Nit baršun telo njeno odeva — Ni već na ruki dragog kamenja — Da je kraljica, nima znamenja — Nego (kaj bolje naj srdce rani — Onog, koj mater svoju nebrani) — z slamicum kitu nosi povitu — A glavu z černum pečum pokritu — Te tak žalostna sim tam se trudi — Hoće da sinke svoje probudi“. Ali jao majci. Sinci joj spavaju i ništa ne ćute. Nigdje nema žive duše, nigdje života· Ni sove nije nigdje viditi u zraku. Na to bolna kliče: „Kad mi se anda morat predati — I u domovini mrtvoj postati — Idem još mrtveh grobe odpreti — Kaj ak nehasni, hoću vumreti!“ Plače i briše si suze, pak iz dola ide u goru, gdje su negda imali hrvatski kraljevi palače svoje, tamo gdje mašina pokriva zidine stare; tamo ide hrvatske zemlje stara kraljica. Al pećine su puste i bršljan ih obvija. Tu poče ona jaukati: „Domorodci, gde ste dragi sini? . . . ah me želenje, pepelom vašem naj da življenje! — Naj da življenje onomu kipu — koj negda z smrćum branil je diku — Horvatske zemlje, živuć do groba — Za glas i ime naroda svoga! Ar potlam žitka kak vam nestalo — I vàše pepel telo postalo — Z kraljestvom skupa glas moj prehaja — Nit gdo vu srdcu zato se kaja. — Narode druge svetlost obstira — A mene črna senca podpira — Drugem vre sunce sveti po noći — Mu tmicu v danu tipat je moći — Narod se drugi sebi raduje — A z menom sinko moj se sramuje — Vre i svoj jezik zabit Horvati — Hote ter drugi narod postati — Vnogi vre narod sam svoj zameće — Sram ga, ak stranjski

Tu se već susretamo sa idejom narodnosti. Iskra, što je pod pepelom tinjala, počela se žariti i hoće skoro da plamenom zabukti. Al da to bude, trebalo je nešto zanosnijega, trebalo je da ideja narodnosti sve razžari, a svemu tomu mogao je dati života samo mladji naraštaj, mladež hrvatska, odgojena na živom vrelu te idee.

Liepe misli novije francezke filozofije o slobodi sviesti, naroda i narodnosti, zamahnuše svom Europom. Misli te, pokrenute prvom francezkom revolucijom, odjeknuše svimi narodi, koji moraju doći do svoje slobode. Napoleon I. stegnu donjekle ta načela, al i on piše na svom barjaku „narodnost." Kuda je njegova vojska prolazila, oživila je i ideja narodnosti. Njemačka, ponižena od Francezke, a od prije već pofrancežena, stala se sabirati. Na njemačkih visokih školah kupi se mladež i pjeva u slavu velikoj Njemačkoj. Oduševljena njemačka mladež posta raznositeljicom misli njemačke. I talijanska mladež ide istim putem. I ona proklinje tudjince.

„Horvat" mu reče — Sam proti sebi jel nešetuje — I ovak slepec sam sebe truje — Neg kaj rastepljen reči po svetu — Kad je već istom znano detetu — Da se nepozna već Horvatica — Misleć rodjena da je Nemica — Nut vre vu stranjskeh senjah vre gine — A za svu mater niš se nebrine!" Tako tuži majka Hrvatica na grobovih starih Hrvata. Čim to izreče, razpuče se stiena, oblak se prolomi, mjesec zasvieti; pogleda bolje, i vidi — u pećini jedan se grob otvorio, odstupi, pazi, srce joj burno kuca, i vidi, da nešta biela van izlazi. Sin je to njezin dragi koji ju je čuo, te hoće da joj pomože, veleć: ajde u Zagreb, pa kada podju velikaši u sabor, med njimi nać ćeš jednog, koji će ti pomoći — a to je domorođac Kušević! „Nut, kak to zreče, tiho prehadja — I kakti sunce k grobu zahadja! Onda pak mati njega objeti — Hoće, ter željno v naručaj deti — I vre se nagne, da ga ogrne — Nut praznu tmicu k sebi pogrne — Ar mesec v hipu v oblak se skrije — I njega v grobu kamen pokrije — Onda plačuća k grobu si stane — Čekajuć, doklam zorja postane". To je završetâk krasne ove elegije, iz koje odsieva duboka bol i ljubav domovinska, izražena u liepoj, pjesničkoj slici. Gaj pripovieda, da su neki njegovi prijatelji Bugari, kojim je tu pjesmu pročitao god. 1831 u Pešti, zaplakali od milja, pa da im ju je morao tri krat opetovati. „Čutenja, koja onda moje srdce zavjimala su — veli Gaj — vsigdar mi se povraćaju, kada ov kip pogledam". Gaj je pretiskao tu pjesmu u „Danici" god. 1835 br. 3.

To je najljepši spjev stare kajkavske knjige, koja prije Gaja ne pozna te vrsti poezije.

Hrvatska mladež, gledajući to u tudjini, stala se takodjer sabirati, dogovarati se i razmišljati. Već u tudjini počeše djaci hrvatski snovati, a vrativ se u domovinu i raditi. Idea narodnosti nadje i u Hrvatskoj svojih apostola: *to je najjači razlog pokreta hrvatskoga*, koji je s tim išao pravcem obće europejskim.

K tomu nadodje probudjena sviest naroda českoga, koji je uplivao na sve austrijske Slovene i zamamljiva misao sveslovinske uzajemnosti, koja prve pobornike hrvatske uznese, kako li si to samo predstaviti može najšarenija mašta. Ti su razlozi[1] izazvali pokret hrvatski i probudili narod hrvatski na nov život.

Predjimo bliže stvari.

B.

KULTURNO-KNJIŽEVNI POKRET HRVATSKI.

I. Prvi početci pokreta: narodna ideja — Mihanović i Vrhovac (1813—1835).

U provincijalnoj Hrvatskoj, koja je bila najpristupnija novim zapadnim ideam, i gdje se je sačuvalo još nekih narod-

[1] Novaković veli (Istorija srpske književnosti. II. izd. str. 296), da je na pokret hrvatski djelovala i „razglašenost imenn srpskoga, koje se oslobodjenjem Srbije, prenućem srpske književnosi i lepotom srpskoga jezika i pesama raznese po svoj Jevropi“. Tako nekako veli i Jagić (Jihoslované str. 363), koga tu očevidno i sliedi Novaković. Taj razlog može se smatrati tek drugotnim, i to što se tiče razglašenosti „srpskih“ pjesama, ali prvi i glavni su razlozi oni, koje mi gori navedosmo. S druge strâne opet moramo ovdje iztaknuti, da je baš i ta donjekle kriva razglašenost bila uzrokom, da su u Zagrebu, usljed pomućenih etnografskih pojmova, s podpunim fanatizmom pristali uz ime ilirsko, a zametnuli hrvatsko, koje je jednako pripadalo Vukovim pjesmam, kao i srbsko. Mjesto toga mora se ovdje čim jače iztaknuti upliv českih književnika, kojih su se djela (Dobrovsky, Kollár, Šafařik, Palacky) svuda čitala. Kako ćemo kašnje viditi, Česi su bili svagdje učitelji prrih hrvatskih budioca naroda. To iztaknu i Bogović (Kolo. IX. 46.). Osobito Kollarova i Šafarikova djela uplivala su mnogo na hrvatski pokret. Kad je izašao g. 1842 Šafarikov „Národopis“, Vraz pripovieda, da su mu prijatelji gotovo raznieli mapu, koju im pokaza, diveći se veličini slavenstva!

nih prava, pojavi se prvi znak novoga života. Tako zgodna zemljišta nije nigdje bilo. Pokret mogao je samo tu započeti. Već se g. 1813. ustraja u Beču družtvo, da razsvjetli i obradi narječja jezika „ilirskoga“. Tu ima Hrvata i drugih južnih Slovinaca[1]. Što je ta družina uradila, nije poznato, ali članovi[2] iste pojaviše se kašnje kao radnici na umnom polju. Tu je i Kopitar, Slovenac, koji sve podučava.

Maksimilijan *Vrhovac*, biskup zagrebački, upravlja g. 1813 na svećenike svoje biskupije liepu okružnicu[3], moleći ih, da

---

[1] Družtvo to spominje i Vrhovac u svojoj okružnici od godine 1815: „... et nunc per recens Viennae coalescentem eruditorum virorum societatem, quae in Illyricae linguae Dialectis eruderandis et excolendis laborat, ad eximium florem deducenda speretur“.

[2] Bogović je nastojao doznati njihova imena, ali uzalud (Kolo. IX. 46). Smičiklas (Život i djela V. Babukića str. 5—6) navodi sliedeća imena: Kopitar (Slovenac), Šporer, Mihanović (Hrvati), Davidović i Frušić (Srbi).

[3] Medju ostalim veli se tu: „.... ea propter .... interpello, provoco et requiro: ut specialia vocabula Croatica, aut Slavonica, quaevis adagia, et cantilenas populares sive hucusque pro se congestas, sive deinceps colligendas, mecum etiam quo ocyus communicet. Desidero summopere, ut, prout alii in Theologicia, alii in juridicis, alii in reliquis objectis varias expressiones adnotant; ita, cum caeteris Dominis aminarum Curatoribus, Titulata Dominatio eo etiam subin suum studium convertat, et 1mo: apta, propria, et rei exprimendae accomodata Croatica, aut Slavonica vocabula, quibus aut ipse utitur, aut quae in consuetudine puotidiana apud plebem versari observat; nitidiores quoque voces apud populum in objectis et negotiis ruralibus vigentes, nec non substantivis adjectiva, verbis adverbia convenientia, quae pro puritate, et decore linguae illyricae utilia judicat, in sua adversaria referat; omnium vim, usum, significationem, et interpretationem adjiciendo; 2do: adagia in diversis circumstantiis feliciter inventa, et selectas quasvis loquendi formulas; dein 3tio: omnes cujusvis generis cantilenas croaticas, aut slavonicas, cum adnotatione, quantum constaret, quando, et a quo, ac qua occasione compositae? opportune colligat, et haec omnia ad me successive transmittat; ac tandem 4to: cum praeter supra recensitos libros in Parochiali Bibliotheca, alia nonnula opuscula praesentim antiqua latere possint, requiro, ut talium titulos mihi significet, ac antiquos speciales libellos mecum communicet; sicque omnia Croatici aut Slavonici sermonis producta ad divitias et genium linguae cognoscendum apta, pro laudabili suo in res patrias affectu mihi indicet, tali suo conatu ad nitorem linguae patriae etiam collaboraturus, quatenus cuncta in congruum usum converti, et quae ruri vagantur, in unum manipulum compartata publicae utilitati in lucem subseque dari possint.“

mu kupe narodne rieči, pjesme i poslovice. Vrhovca medju tim nije moglo razumiti ondanje svećenstvo. Vrieme nije još nadošlo za to.

G. 1817. sklopilo se opet družtvo hrvatsko u Beču, većinom od mladih liečnika, koji su takodjer nastojali oko književnosti hrvatske i jezika. Tu je bio[1]: Mihanović, Šporer, Praunšperger, Držić, Škaur, Živković. Tu je nikla prva misao o izdavanju hrvatskih novina, koje je imao uredjivati Mihanović. G. 1818. dobi on dozvolu, da izdaje list pod imenom: *„Oglasnik Ilirski*[2]*“*. 12. srpnja izadje poziv na predplatu, ali pošto se predbrojnika malo prijavi, naumljeni list ne ugleda biela danka.

Hrvatska nije još bila na to pripravna. Nove misli još ne probiše debela leda letargije.

I u Gracu nalazi se družina mladih ljudi iz Hrvatske, Dalmacije i Srbije. Od Hrvata spominju se: Demeter, Kurelac i Gaj. U tom kolu čitale su se narodne pjesme i Kačić. Kajkavci učili su tu štokavštinu, pa i Gaj. U tih družinah radjale su se nove misli, koje raznieše kašnje izučeni mladi Hrvati po narodu svomu. Iskra narodne misli u tom se kolu upali, da pak razžari svu Hrvatsku. *Pokret hrvatski zasnovan je van Hrvatske. Hrvatski djaci prvi su budioci naroda hvatskoga.*

Nastaje vrieme, da se baklja upali u samoj Hrvatskoj! Sve je već gotovo, treba još samo vodje i središta.

II. LJUDEVIT GAJ I PREPOROD HRVATSKI.

Kao što je samo u t. z. provincijalnoj Hrvatskoj mogao započeti pokret hrvatski, tako je opet samo Zagreb mogao postati središtem istoga.

Da te misli nisu mogle nići u Zagrebu, to je očevidno. Vrhovac u toj okružnici spominje i bečko književno družtvo, pa možemo za sigurno uzeti, da je on dobio u tom pngledu odanle naputke, koji će poticati valjda od Kopitara, koji je i Vuka u tom poslu napućivao. Vrhovčevu okružnicu tiskao je Bogović u Kolu. IX. 43—46.

[1] Bogović, Kolo. IX. 46.

[2] Opazka Antuna Mažuranića u Kukuljevićevoj „Bibliografiji“. I. 76.

Slava pako preporoditelja naroda hrvatskoga pripada po jednoglasnom priznanju domaćih i stranih suvremenika, dru. *Ljudevitu Gaju.*

Darovitu i zanosljivu od naravi, ljubežljivu, simpatičnu i rječitu, liepo odnjegovanu od nježne majke[1], marljivu i učenu, odhranjenu na vrelu žive nauke i živih idea, pade u dio častna zadaća, da stane na čelo narodnoga pokreta u obumrloj Hrvatskoj. Sva su ga svojstva, potrebita za takvu ulogu, kitila. Nije ni čudo, ako je odmah na početku izplivao na površinu.

Već se je kao gimnazijalac bavio knjigom te medju ostalim napisa knjižicu[2] o Krapini, rodnom svom mjestu, gdje navodi zamamljivu priču o braći Čehu, Lehu i Mehu, po kojoj je Krapina i Hrvatska pradomovina svih Slovena!

U Gracu nadjosmo ga već u kolu mladih Hrvata, gdje je čuo mnogo liepa. U Pešti, gdje je učio prava, upozna se sa slavljenim pjesnikom „Slávy Dcery“ (Slovinske kćeri), sa pjesnikom *slovinske uzajamnosti.* Kollář, milokrvan, skroman, duhovit i idealan do najvećeg oduševljenja, kupio je oko sebe mladež, sokoleć ju i podučavajuć. I naš Gaj razblažio si je dušu, pomišljajuć na veliki narod slovinski, o kom mu je zanosljivo znao pripoviedati velik njegov učitelj. To je imalo odsudna upliva na budući rad Gajev: preko njega došle su najviše misli Kollárove u Hrvatsku. U toj okolini sinula je Gaju mnoga liepa misao u pameti.

Čovjek bistra uma znao je sve umah shvatiti, a praktičan, kako je bio, znao jo svladati svaku zaprjeku i provesti svaki naum[3]. To pokaza već sa prvim svojim važnijim poduzećem,

---

[1] Sr. „Knjižnica Lj. Gaja“ od Vel. Gaja (Uvod),

[2] Die Schlösser bei Krapina. Karlovac 1836.

[3] Šafařik napisa o njemu g. 1838. u pražkom „Ost und West —“: „Poznajemo mi gospodina dra. Gaja kano muža tihe nu postojane revnosti, čiste muževne i krepke volje, velike razboritosti i umjerenosti, i šta ovdje ne manje vriedi, poznajemo ga kano muža neobično praktičnog suda.“

sa svojom razpravom o hrvatskom pravopisu[1]. Možda naputkom Kolarovim predloži on t. z. organički ili eufonički pravopis po primjeru českoga mjesto starog pravopisnog kaosa. *S tim je učinjen prvi korak k preporodu knjige hrvatske.* Prividno je to neznatna stvar, al tada je značila mnogo, jer je to bio prvi ozbiljan predlog k slogi i jedinstvu u književnosti, dočim je tada bilo pravopisa, koliko i pisaca. K tomu učinjen je s tim i prvi korak k sbliženju Hrvata k Čehom[2], a u doba „književne slavenske uzajemnosti“ bilo je to mnogo.

Vrativ se Gaj učen i oduševljen u domovinu, iza kako je izučio filozofiju i prava u Gracu, Pešti i Lipskom, započe ozbiljno izvadjati osnove već u tudjini zamišljene.

Bez *novina* novije književnosti nedadu se ni pomisliti: one su glavnim pokretalom istih. Gaj je to odmah uvidio te za to stade odmah oko toga raditi. (Zatraži dozvolu, ali Magjari je ne dadu.) Za to ide on glavom caru u Beču, toliko je bilo u njega energije. Car dozvoli Gaju izdavanje novina i još ga pohvali.

I tako ugledaše božje svjetlo *„Novine Horvatzke“* (2 krat na tjedan) sa nedjeljnim zabavnim prilogom: *„Danica Horvatzka Slavonkza y Dalmatinzka*[3]*“*.

Sr. Drag. Seljan: Početak, Naprědak i Vrědnost Literature Ilirske. Zagreb 1840. Str. 27.

[1] Kratka Osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja, poleg mudroljubneh, narodneh i prigospodarneh temeljov i zrokov. Od L. O. G. Vu Budimu 1830. (hrvatski — kajkavski i njemački).

[2] Već smo iztaknuli, a kašnje će se još jače viditi, kako je u tiesnom savezu preporod hrvatski sa českim. Česki prvaci svjetovali su svagdje Gaja. Tako mu je Šafařik već g. 1838. svjetovao, da počme izdavati izvrstna djela starih Dubrovčana, da nastoji, da se izda obširna ilirska slovnica poput one Dobrovskoga, da se izdade podpun rječnik ilirski, zemljopis ilirskih zemalja, poviestni spomenici i t. d. „Ilirci“ su sve to po mogućnosti i kušali izvadjati.

[3] Gaj nije baš pokrenuo prvi novine hrvatske, već francezka vlada, koja je izdavala u Zadru na hrvatskom i talijanskom jeziku list: „Kraljski Dalmatin“ (Il regio Dalmata). Taj list izlazio je od 12. srpnja 1806. do 1. travnja 1810. Dakle Francezi osvajači pokreću prvi hrvatski list, a ustavni Magjari priečili su to kašnje!

Smjer stare knjige kajkavske ovdje prestaje: iz uzkog kruga pučke crkvene i poučne, a posve lokalne, ona postaje narodna, a zadaća joj je, kao i drugdje: prosvietiti sav narod. Svećenstvo prestaje biti jedinim monopolistom književnosti, ona postaje svjetovnom: namienjena je svakomu i svak se može, tko je pozvan, njome baviti. Ali baš s toga nije se smio Gaj prenagliti, već mu je valjalo opreznu biti. I doista Gaj je pristupao polagano k svakoj novotariji. To sve odaje veliku Gajevu razboritost. Nove svoje osnove pravopisne ne uvede odmah. „Danica" poče izlaziti starim pravopisom i jezikom kajkavskim, al već u prvom broju dolazi Babukićeva pjesma „Granici i Danici", spjevana u štokavštini. Ciele te godine „Danica" prima kajkavske i štokavske članke — znak, da je već Gaj u prvom početku smjerao nešta većega; al puštao je druge, da prvi krenu u boj za njegove misli. Tako već u broju 5. „Danice" piše Mato Topalović iz Beča koreći Gaja, što ne piše novim pravopisom, što ga je još g. 1830. zasnovao. Gaj još sve izčekuje i sluša. U 10. broju izadje poznata krasna pjesma Mihanovićeva „Liepa naša domovina!" novim pravopisom. Tad se maknu i Gaj te razpravlja i popravlja svoju pravopisnu osnovu od g. 1830. Štoos s uzhitom pozdravlja nov pravopis. I drugi mu pjevaju slavospjeve. I. A. Brlić (br. 31.) hvali takodjer nov pravopis, al on ostaje uz cirilicu, ne što ju više ljubi, nego što cirilicom piše više naroda, pa dok se je Srbi ne odreku, on će pisati cirilicom! Babukić ga liepo pobija, i pokazuje već tu, da je najbolji filolog medju svimi. On već znade za Dobrovskoga i druge slaviste.

Već u prvom godišnjaku opaža se težnja, da se nov pravopis uvede i da se kajkavština zabaci. To očito izreče Štoos u 13. br. „Danice".

Al pošto „kraljski Dalmatin" ne stoji uprav u nikakvom savezu sa hrvatskim narodnim pokretom, to računamo početak hrvatskog novinstva od Gaja.

Sve je već pripravljeno — trebalo je poprimiti odlučan korak. Eto vam u br. 48. „Danice“ onog znamenitog „Proglasa“ od Gaja, kojim se udara nova era u kulturnoj poviesti naroda hrvatskoga. Staroga svieta imalo je nestati, Gaj naviešta Hrvatskoj nove ljepše dane. Tu se predlaže jedan pravopis i jedan jezik književni — štokavski. S godinom 1835. prestaje biti kajkavština književnim jezikom, a mjesto starog kaosa pravopisnog, nastupa jedan pravopis.

S tim je Gaj izveo najveće djelo svoje, odstraniv *zadnju pregradu, koja je dielila Hrvata od Hrvata. To je najveličanstveniji moment u kulturnoj poviesti naroda hrvatskoga, koji više znači, nego li sto pobjeda na bojnom polju.* Starom hrvatskom separatizmu i drobljenju zadan je smrtni udarac.

Narod hrvatski razdrobljen kroz duge vjekove, ne ima jednè knjige, koja bi se na sav narod obazirala. Karakteristika je njena lokalnost. Kačić tek da je dopro u Slavoniju; Relkovića pozna sama Slavonija; Dubrovčani ne predjoše granica uzkog svog zavičaja; tek u XIX. vieku doznaju za nje u Zagrebu, a kajkavci tek da su bili poznati samim kajkavcem! *S Gajem dobiva knjiga hrvatska znamen obćenarodne: ona je namienjena cielomu narodu, koji se počimtje podučavati sredstvom nauke.* Ona je pristupna snakomu, ona uči i pobraćuje sav narod, ona širi vjersku snosljivost, ona ruši stare predsude, *ona širi misao jedinstva narodnoga.*

S god. 1836. svanu zora preporoda narodu hrvatskomu. Stare Hrvatske nestaje — nova pomladjena ustaje! Gaja više trebalo nije — on je preporodio Hrvate!

III. GAJEV PROGRAM ILIRSKI I CVIET ILIRIZMA — PANSLAVIZAM I PRIGODNI PJESNICI.

G. 1836. već sve piše novim pravopisom i štokavštinom. Bilo je oporbe i glede jednoga i glede drugoga, ali misao

Gajeva održa pobjedu. Šafařík[1] se je tomu srdačno naradovao, ne manje Kollár, a u zemlji sve uzkipi od veselja. Gaju čestitaju iz Dalmacije i Dubrovnika, vesele se Slovenci, a Slavonci su i onako svi uz Gaja. Medju kajkavci tek ih ima malo[2], koji ne će novoga jezika. Izvan Hrvatske radi proti Gajevim osnovam samo Kopitar[3].

[1] Ističuć to veli: „Ta namisao, Gajeva je zasluga, a izvedenje zavisiti će od odluke naroda.“ Šafařík je želio, da i Slovenci poprimu štokavštinu u književnosti, al za puk da mogu pisati kajkavski.

[2] Posljednji kajkavski pisac jest Ignjat Kristianović, sada posvećeni biskup u Zagrebu (rodjen g. 1796. u Zagrebu) i prvi veteran svih književnika hrvatskih On se je najdulje opirao novomu jeziku. Bio je vrlo plodan kajkavski pisac. Napisao je velik broj pobožnih i drugih zabavno-poučnih knjiga, namienjenih prostomu narodu. Tako je izdavao koledar „Danica zagrebačka“ od 1834—1855, koja je donjekle imala biti protestom proti Gajevoj „Danici“, a čitala se je mnogo. Još je nedavno izdao neku pobožnu knjigu, pisanu kajkavski. S njim će izumrieti posljednji zastupnik stare kajkavske škole.

[3] Kopitar bio je u svoje vrieme priznat učenjak in slavicis, ali žalibože znao je kao učenjak biti i denunciantom, kad nije svak radio i mislio kako on. On se nije žacao nikakvih sredstva, samo da svoje protivnike uništi. Tako je on bio odlučan protivnik Gajeve osnove, da kajkavci primu štokavski govor i nov pravopis, a da bi to i Slovenci učinili, nije hotio ni čuti. Zanimiva je u tom pogledu Kopitarova korespondencija s Kristianovićem, koju je naštampao Kukuljević u Arkivu XII. 53—56. On je sve do g. 1841. bodrio i napućivao Kristianovića, da ne napusti kajkavštine. Gaja i njegove učitelje napadao je i klevetao, koliko je mogao i ne mogao. Tako je Šafařika zvao „der oberflächliche Geck von Schöngeist“, „Prager Orakel“, „Lutheraner“, a Draškovićevo plemenito djelo „Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter“: „impudens stultitia.“ I Gaja je denuncirao kao luterana, jer da su mu učitelji luterani (Kollar, Šafařík) — valjda da odvrati od njega svećenstvo. Gaj se na to potuži, a on piše o tom 25. siečnja Kristianoviću (str. 104.): „.... čini se, da ga savjest peče, jer na to ga je svakako naveo luteran Kollár u Pešti, a kašnje usavršiše cielu stvar luteranski Slovaci u Pragu, koji se odriču svoga jezika radi českih Husita i Luterana, pa zavadjaju i druge, samo da se sami ne budu pekli u paklu!! Kad je god. 1840. putovao Gaj u Varšavu i Petrograd, kliče Kopitar: „valjda je poludio!“ Drugdje ga opet zove „Der Esel Gay“ itd. Pravopis Gajev Kopitaru je „Fliegendreck“, „Fliegenschmiess.“ Hrvati i Kranjci ne smiju da na puste svoj govor, da pomognu „den Tross der Dalmatiner und Serben vergrössern“ (str. 104). O Cesih pako veli: „Die Böhmen sind zu faul, 3—5 cisdanubianische Dialekte zu studiren — einer wäre ihnen bequemer, wie wir dabay fahren, ist diesen Freunden gleichgiltig.“ (str. 96).
Vidi se, kako znade gdjekad strast zavesti i učenjake. Vraz je tomu tražio uzrok u neplemenitosti srca.

S novim jezikom i pravopisom stupi Gaj pred sviet i sa novim (bar prema narodnom) *imenom* — *ilirskim.* Ime ilirsko ima u tom pokretu čitavu svoju poviest: ono je tu ona čarobna slamka, za koju se svak hvata, ono sve uduševljava i zanaša. Ono je u prvo doba izvelo prava čudesa.

Odkud to ime? Odkud mu tolika moć? Kad se je Gaj pojavio u javnosti, Hrvatska bila je razkomadana u više čestica politički odieljenih, od kojih jedna nije znala za drugu. Narod nije ćutio svoga jedinstva. Provincijalna imena: slavonsko, dalmatinsko, bosansko, i učena: ilirsko i slovinsko iztisnuše obćenarodno ime hrvatsko. Ime je hrvatsko živilo u narodu od Lovćena do Dunava, al učeni ljudi nisu toga znali, većinom ni sami Hrvati[1], za to su cvala učena imena „ilirsko“ i „slovinsko.“ Kad je kako bilo kod samih Hrvata,

[1] Doduše Babukić u prvoj svojoj pjesmi g. 1835. pjeva (Danica br. 1.):

Lipo ti je Daničino lice,
Još je lipše njeno dobro srdce,
Koje ljubi sve stare Hrvate,
Srblje, Bosnu, Hercegovce brate;
Ljubi ono drage još Slavonce,
Štajerce i Kranjce, Gorotance,
Jer su ovo bratja od starine,
Sini drage jedne domovine,

Svi su ovo Horvaćani bili,
Zdravi bili, rujno vince pili!

pa i Gaj u svojoj pjesmi „Hrvatov sloga i zjedinjenje“ („Danica“ br. 5.) pjeva: „Svi Hrvati se rukuju..,“, a tu su Lika, Krbava, Kranjci, Štajer, Gorotanci i Slavonija, Bošnjaci, Srblji, Istrijanci ter Dalmacija — ali već se odmah iza toga vidi, da su bili u smetnji glede imena, ne pojimljući snage imena hrvatskoga. Smetnju su kod njih prouzročili najveću Šafařík, Kopitar i Vuk, a sami nisu poznavali dobro naroda ni njegove prošlosti, da bi im bili mogli odgovoriti.

Sravni glede toga moj članak „Šafařík i Hrvati.“ (Podlistak „Obzorov“ g. 1877. br. 140—145), gdje sam pokazao iz samih djela Safaříkovih, da je bio zbilja u neprilici sa imenom hrvatskim, priznajući sam, da ima razna značenja, kojih nerazumije. Pri tom je dakako zabasao, prihvativ posve krivo načelo.

Al evo jednog primjera, kako je i u samoj Hrvatskoj nejasan bio pojam o imenu hrvatskom. Vraz zaveden Kopitarom veli g. 1843. u „Kolu“ (k. III. 61.), da su čakavci samo Hrvati, kajkavci Slovenci, a štokavci najpravije Srbi. Godinu pako dana prije srdio se u pismu na Kukuljevića, što je Šafařík u svom „Narodopisu“ proglasio zviezde dubrovačke Srbima! G. 1844. opet piše Erbenu u Prag, da ne nazivlje naše stvari, kad o njih piše u českih listovih, srbskimi, već neka se služi imenom hrvatskim ili slovinskim. Kuzmanić pako god.

tko da se čudi Dobrovskomu, Šafaříku, Kollároveu, Kopitaru, što su posvema pomiešali etnografične pojmove, ne shvaćajući, što je pravo, što li krivo. Tko pozna njihova djela, znati će, da su oni bili zbilja u največoj neprilici, kolebajući med raznimi geografično-etnografskimi pojmovi. A to su bili korifeji znanosti, od kojih su sve učili i prvi pobornici hrvatski za preporoda, pa ih je njihova učenost još više smela. Kao Hrvati pàr excellence vriedili su tada kajkavski Hrvati. I Dobrovsky i Šafařík prozvao je samo nje Hrvatima. Tu se je govorilo *kajkavski*. Vuk, koji je dobar dio svojih pjesama skupio med Hrvati, nazvao ih je sve skupa srbskimi. Te su pjesme bile *štokavske*. Taj se je govor prozvao *srbskim*. Ime srbsko dobilo je europejski glas.

Sve se je to moralo dojmiti Gaja, koji je bolje naučio panslavističku teoriju, nego li je znao, što li su i gdje su Hrvati. U takovih okolnostih nudjalo se je Gaju samo po sebi ime ilirsko[1], poznato već od prije cielomu narodu. U Dalmaciji su ga rabili, u Bosni, dapače Slavonci zvali su tako svoj jezik u „Danici“ još prije, nego li je Gaj razvio svoju ilirsku teoriju. Ni Srbom nije bilo to ime neznano. Slovencem i jednom dielu Hrvata bilo je živo u pameti od Napoleonove Ilirije. Ta Slovenac Vodnik spjeva pjesmu[2] u

---

1845. znade ovako govoriti: „Eto Cehi, koji su od starine Hrvati; Slavonci, Kranjci, Slovaci, zagrebčani i ostali tamo Hrvati, sve bratja naša i dobri naši pomoćnici, po njemu (novom pravopisu) pišu“! (l. c. p. 89). Jesu li to jasni pojmovi? Malo po malo ipak je i svaki kajkavski Hrvat uvidio. da je i štokavština hrvatska, kako je to s ponosom izticao Kuzmanović, veleć, da se u Dalmaciji najljepše hrvatski govori, razumjevajuć štokavštinu. Čuditi se moramo ipak, kako može Novaković još i danas pisati, da su Hrvati primili srbski govor! (Istorija knj. p. 297), dočim bi mi mogli jednako to Srbom reći, jer su Hrvati najljepšom štokavštinom pisali. nazivljuć si jezik hrvatskim, kada su se Srbi gušili u slavenosrbštini! Kod takova govora, prestaje svaka ozbiljnost. Đanas možemo takve rieči jedino nazvati smiešnimi.

[1] To sam kušao razjasniti u bečkom „Velebitu“. Zagreb 1874. (Str. 313—341.) jošte kano izučeni gimnazijalac.

[2] „Ilirija Oživljena“, pohrvaćena nalazi se kod Vraza, djela IV. 1—5.

slavu Napoleonu, izbavitelju Ilirije! Kod inostranaca bilo je to ime najobičnije.

K tomu treba se sjetiti, da je Gaj obćio s Kollárom, pjesnikom *slavenske uzajemnosti*. Sve je to upućivalo Gaja na ime ilirsko, u kojem je odmah uvidio dio Kollárova programa izpunjen.

Razdrobljeno južno Slovinstvo valja ujediniti; ta gdje ćete ljepše misli! Negledeć na vjeru, svi su braća[1], jedne majke sinci, svi treba da pišu jednim jezikom, svi treba da nose jedno ime ilirsko. Ta Iliri su slavni, oni su i s Rimljani bojak bili; velika im je domovina: siže od jadranskog mora do crnog!

Evo kako uvodi Gaj svoju osnovu („Proglas" u 48. br. „Danice" 1835.): „*Europa se prispodablja sědećoj děvojki, i u toj priliki s jednim pogledom vidimo, da ova děvojka rukama derži jednu na tri ugle osnovanu liru*, koju si na persa naslanja. Ova *lira* glasila je u davnoj prošastnosti najugodniim naravskim glasom, kada se jošće sve skladno složene strune milimi vetrići gibaše. Ali jednoč podigne se strahoviti vihar od juga i zahoda i za tim silna bura od izhoda i sěvera — strune odapnu se, ter nestade sloge i milenih glasovah.

Ova Europe lira jest Iliria na tri ugle med Skadrom (Škutari) *Varnom i Bělakom* (Vilah) *osnovana* Odapete nesložne strune na ovoj liri jesu: Koruška, Gorica, Istria, Krainska, Štajerska, Horvatska, Slavonia, Dalmacia, Dubrovnik, Bosna, Cernagora, Hercegovina, Serbia, Bulgaria i dolnja Ugarska. Šta možemo sada, gdě svaki za slogom uzdiše, bolje želěti, nego da se na velikoj Europe *liri* sve nesložne strune opet slože i slastjom ugodnih glasovah proslave věkovitu mladost sědeće děvojke. A može li se igda pomisliti, da taj veliki cilj dostignemo, dokle se svaka struna posebi tudjemu skladnoglasju prilagadja? Prestanimo svaki na svojoj struni brenkati, slo-

[1] Ko li su na višem stanovištu stojali Hrvati, propoviedajući snosljivost vjersku medju braćom, od Srba, kojim je bila deviza srbsko „ime, jezik i vjera (t. j. pravoslavlje), ma da ih Novaković zove „zakasnelom braćom na zapadu" (l. c. 300)!

žimo liru u jedno suglasje, jerbo je ona samo jedina, premda su njezine strune, svaka za se više ili manje od pervoga naravskoga glasa odaljene. Otvorimo staru naroda našega knjigu, u njoj duhom slavjanskim zabilježeni *lire* naše negdašnji sladki glasovi, polag njih složimo ponovljenim suglasjem Europe *liru Iliriu.*"

Kad to čujemo, čini nam se da slušamo mudraca ili proroka starih vremena, kako podučava narod o budućem spasu njegovom. Gajev je govor uznosit, on govori kano prorok u poetičnih prispodobah, da ga svak lako razumije.

Od sada počimlje u Hrvatskoj *doba ilirsko*, doba nevinih ideala, doba najvećeg oduševljenja, kakova si mi danas ni pomisliti ne možemo.

Magjari se roče, kleveću, rade, al Hrvatska više se uspavati ne da. Idea ilirska širi se ko munja: svak uz nju leti kao pomaman i stoji nepomičan „si fractus illabatur orbis." Središte cieloga rada jest Hrvatska i Slavonija, al javlja se i Dalmacija i Bosna (Jukić, Nedić). Slovenci, osobito Štajerci, svi kipe za Gajem. Vraz ne može ni da živi van Hrvatske: on leti u samo središte, da se već nikada od njega ne odieli; on ide u Zagreb, da postane prvim ilirskim pjesnikom. Pristupa ponješto i Srba. U Pragu povladjuju; Šafařik samo hoće da smeta, dokazujuć, da nisu bili stari Iliri poriekla slovinskoga, al to nje ne zastrašuje. Oni ostaju[1] uz svoje ideale nepomični.

---

[1] G. 1842. Medju ostalim pisa Babukić (život i djela V. B. Prilozi. str. 73—87) Šafařiku: ... nezadovoljavate našim mladim ovdě u Zagrebu porodivšim se ćutjenjem i mišljenjem." „Mi naime u toj misli živemo, da je poluotok trački od starinah slavjanski bio i da je tudi jedno slavjansko kolěno živilo ..,." A glede Srba spotiče Šafařiku: „.... drugo što se tiče istoga razdělenja Ilirah, činite nam veliku krivicu, hoteći nas svekolike štokavce i čakavce posàrbiti ,.." „Serblji su u Serbii, a koji su u drugih pokrajinah ilirskih raztreseni, ti se radi zakona tako zovu...." Kamo sreće, da su od tuda znali praviti zaključke glede imena hrvatskog! Al sto Šafařika ne bi bilo Ilirce smelo. Babukić zaključuje: „Neka govore Sàrbo — i Magjaromani što hoće, mi stojimo čvàrsti „si fractus illabatur orbis!"

*

Sve što je mladjega, kupi se oko Gaja. Već prve godine (1835.) javljaju se kao suradnici „Danice“: Rakovac, Vukotinović, Štoos, grof Janko Drašković (pišući kajkavski), Babukić, Ivan Mažuranić, Topalović, Tordinac, Trnski, Marić, baron Peharnik, dr. Stanković, Blažek, Zdenčaj, Niemčić, Mihanović i Vraz. Malo za tim pristupa Kukuljević, Antun Mažuranić, Demeter, Seljan, Rusan, Kuzmanić, Preradović, Petranović, Uješenović, Kaznačić, Ban, Jukić, Pucić Bogović, Šulek i drugi. Malo ih je, al su ljudi!

Misli njihove preobladaše za tili čas cielim narodom. Kuda nije „Danica“ došla, tamo dopru *davorije ilirske*. One raznieše misao ilirsku po cielom narodu. —

Sav književni rad vrtio se je iz početka oko „Danice“. Tu se nauča moralno filozofskimi crticami i poslovicami, a Gaj govori samo u prispodobah i kićenom govoru. Plitkost misli sakrivaju liepe rieči. Za taku nevinu dobu nije bilo drugčije ni moguće. Oduševljenju dao je svak oduška u pjesmi: tko je god primio pero u ruke, taj je i pjevao. To je samo vrieme sobom donosilo. *To je doba improvizatornog prigodnog pjesničtva hrvatskog.* Svako burno doba izazivlje take pjesnike. Njihove su pjesme izljev časovitog čuvstva i zanosa. Prigodna je pjesma stvar momenta. Kada postaje, dojimlje se silno, kašnje ne razumiju je više. Tako je nikla i glasovita „Marsellaise“. Uz improvizatore — pjesnike, nikoše i improvizatori — skladatelji. Oni dadoše pjesmam napjeve: mrtve rieči postadoše živa sila, koja se očitovala u pjevanju. Spominjemo tu Lisinskoga, Livadića, Padovca i Rusana. Ovaj posljednji je sam svojim pjesmam napjeve skladao[1], on je najčišći prigodni pjesnik.

---

[1] Da se to razjasni, navodimo rieči očevidca svega toga — Stanka Vraza. G. 1846. medju ostalim pisa on Erbenu u Prag: „Čudno je pojavljenje u světu 'našem g. Rusan. Čověk taj nepozna nit jedne note, nu on šetajući se po svojoj slavnoj Krajini slaže — kao tica na grani — napěve, kako mu baš dolaze u grlo, nauči je na pamet, složi uz

Pjesma razniela je misao ilirsku po narodu. Ona je probudila sav narod; ona ga je duševno ujedinila.

Književnost te dobe izkazuje same pjesme; to je doba poezije. Prozi pravoj nema tu mjesta.

IV. KNJIŽEVNO DRUŠTVO — MUZEJ — ČITAONICA — MATICA GOSPODARSKO DRUŽTVO — KAZALIŠTE — DUBROVČANI — ŠKOLA.

Glavno je već učinjeno: narod se je probudio i ćuti se jednim. Pripomogla je to pjesma i novinstvo. Uz *novinstvo* u ovom vieku glavno se iztiču u svakom, bilo kulturnom bilo političnom pokretu *društva*. Preko novina i društva najlakše se šire nove misli. „Danica" i „Novine" učiniše svoje; da vidimo u koliko je uspio duh udruživanja, taj toli važan pojav XIX. vieka. I ovdje vrti se sve oko Gaja — duševnog otca cieloga gibanja[1]. Od njega polaze većinom sve osnove

---

njih i rěči, sědne na kola, pa ajde u Belovar k svome priatelju gosp. Mesariću, onděšnjemu organisti, da mu je metne na note. „A naravski ti glasovi razsunu se do malo po Bělovaru i njegovih okolicah, a za měsec danah, čujemo jih oriti se ovdě u našoj strelarni i u kazalištu, uzhitjamo se; a za koj dan već ih čuješ razlegati se po ulicah, gdě pěva i malo i veliko. Evo vam čudotvorne sile naravskoga nadahnutja." Djela St. Vraza. V. 367.

Po ovom može si svak stvoriti sud o prirodnom pjesničtvu i o njegovom uplivu na pokret hrvatski.

[1] O preporodu Hrvata radio je već u istom smjeru čuveni Pavao Ritter-Vitezović (r. u Senju g. 1650., umro u Beču g. 1713). On je zasnovao u Zagrebu tiskarnu, popravljao je i hrvatski pravopis, dapače nastojao je i oko jednog književnog jezika, miešanjem narječja, ali sve te njegove misli bijahu glas vapijućega u pustinji, jer u Hrvatskoj nisu ga tada razumjeli. Dapače to mu je pribavilo mržnju tada svemožnog svećenstva, koje nije moglo shvatiti, kako da se svjetovnjak bavi knjigom, pak uz to još svjetovnom, predlažuć i kojekakvih novotarija. Radi toga morao je Vitezović bježat iz Zagreba! Gaju su bile dobro poznate sve te osnove Vitezovićeve, pošto ga naročito više puta spominje. Gaj je u ovom vieku bio sretniji, jer je svoje osnove posvema proveo. Ima medju tim ljudi, koji misle sniziti Gajeve zasluge, iztičući osobito, da je sve od drugih naučio. To je sve istina, al u tom baš leži njegova zasluga, što je znao odmah shvatiti liepo misli svojih učitelja, pa uz svoju energiju i praktičnost, i provesti ih. Vukov rad takodjer je zasnovan od Kopitara i Šafařika: oni su ga na sve napućivali,

o raznih družtvih. On potaknu prvi misao o *književnom družtvu*, *knjižnici i muzeju*. Kako sam pripovieda („Danica ilirska“ br. 33. g. 1836.), porodila se u njem već g. 1829. misao, da se osnuje *„narodno ilirsko družtvo“*. Taj svoj naum priobći Kollàru, i ovaj ga pohvali. Sastavio je i poziv za skupljanje starina, ali sa vrlo slabim uspjehom. Ali on za to nije napustio svoje osnove, već je uviek razmišljao, kako da ju izvede. Godine 1836. odluči se na odvažan korak. Sastavi osnovu za namišljeno družtvo i upravi ju na sabor, da ovaj zaključi utemeljenje istoga. Po toj osnovi bila bi zadaća družtva: *„obradjivanje jezika narodnog i književnosti u svih strukah znanosti, skupljanje starih rukopisa i knjiga za knjižnicu i starina za muzej.“* To je dakle imalo biti ujedno učeno družtvo, narodna knjižnica i muzej — svakako previše u jedan mah. U obće moramo ovdje iztaknuti fakat, da su Hrvati u ovom vieku već od prvoga početka često previsoko letili, osobito za ilirizma, što je doista pomoglo dići ponos narodni, ali često je prouzročilo i veliku zlovolju rad izgubljenih nada.

Sabor „hrvatsko-slavonsko-*dalmatinski*“ prihvati u načelu sve, ali člankom XV. zaključuje predbježno samo .... „ut erudita quaepiam societas culturam nationalem pro scopo habens in gremio regnorum horum coalescat itd.“, a izvedenje prepušta se banu, koji medju tim ne učini ništa.

Život družtveni u pravom smislu istom se pojavlja osnivanjem glasovite *čitaonice* u Zagrebu g. 1838. Svrha joj je bila „čitanje novina i knjiga i koristne znanosti razširivati.“ Temelje joj udari plemeniti grof Drašković, koji posta nje-

---

osobito prvi, al Vuku pripada slava, što ih je odmah svojom oštroumnosti razumio. Drugi ljudi nisu bili kadri toga shvatiti! U tom pogledu slični su si Gaj i Vuk.

U ostalom, da je Gaj bio duša svemu pokretu hrvatskomu, svjedoče jasno i glasno svi njegovi suvremenici — a oni su bar mogli najbolje suditi. Što je Gaj u sliedeće doba napustio započetu stazu — ne smanjuje mu nipošto zasluge u ovoj.

zinim predsjednikom. Drašković, u koga je bilo žarkog patriotizma, riedke požrtvovnosti, ugleda i razboritosti, dade čitaonici neko više znamenovanje. U čitaonici bio je usredotočen sav rad mladih Iliraca. Tu se je sve skupljalo, tu se je sve razpravljalo i zaključivalo. *Čitaonica posta rozsadnikom svih prosvjetnih družtava hrvatskih*[1]. *Od čitaonice bude: redakcija, klub ilirski*[2], *knjižara, Matica, učeno družtvo, muzej, gospodarsko družtvo i kazalište.* Babukić je bio tajnikom čitaonice, a kano takav, bio je duša svemu radu njezinu. On radi i piše na sve strane, a sve za vrlo neznatnu plaću. On je bio pravim advokatom i misionarom ideje ilirske. Dopisivao je sa svimi važnijimi svojimi suvremenici. I zato su ga svi volili. Drašković ga je zvao „svojim sinkom“, Vraz „najtačnijim Ilirom“, a Poljak Zap „suhim zlatom“ (ryzé zlato).[3] Za Babukićem najviše je radio za stvar ilirsku u čitaonici Vraz, koji posta kašnje njezinim tajnikom. U njega je bilo oduševljenja i čiste požrtvovnosti, koliko u malo koga. On je za ilirizam najviše učinio med Slovenci i u tudjini, dopisujuć sa svimi važnijimi suvremenici u slovinskom svietu.

Već se g. 1839. pojavlja u čitaonici predlog, da se utemelji „*Matica ilirska*“ poput češke, al stvar se pokrenu istom god. 1842., kada bi izabran odbor, da o tom vieća, a predsjeda mu Gaj sam.

Prilozi su se počeli kupiti odmah. Pravog napredka svedjer još nije bilo, pošto se je htjelo pod jedan krov i nadzor spremiti sva družtva. G. 1842. zaključeno je doduše, „da se ustanovi glavnica, pomoćju koje bi se mogli klasični pjes-

---

[1] Krasno je to opisao prof. Smičiklas u navedenoj već razpravi, gdje je upotriebio i zapisnike čitaoničke. Sr. i uvod k „Viestniku nar. zem. muzeja“ od prof. Ljubića (Zagreb 1870).

[2] O politici i o političkih programih u to doba tek da se dade i govoriti, nu da se je u čitaonici dosta politiziralo svjedoči Vraz, koji se tuži g. 1842., da se tu svaku večer vieća o politici, što on smatra dangubom. Djela V. 318.

[3] Djela St. Vraza. V. 300.

nici dubrovački i ine znanstvene i obće koristne knjige u našem jeziku narodnom organičnim, t. j. glasoshodnim pravopisom u sviet izdavati“, ali Matica još ne poče životom svojim živiti. Istom 10. srpnja 1847. car potvrdi družtvo „za izobražavanje jezika i književnosti hrvatsko-slavonske.“ Kako se vidi, tu su se još svejedno postavljali preobširni programi bez tačnog opredjeljenja. Istom s prestankom čitaonice god. 1850., stupa Matica sliedeće godine kao samostalno družtvo „za izdavanje obćekoristnih knjiga i starih klasika ilirskih.“ I opet preobćenit program! Burni dogodjaji g. 1843. 1845., a osobito g. 1848. stajali su svemu tomu mnogo na putu. G. 1849. već se je pitalo po novinah, šta je s Maticom i sakupljenom glavnicom? Kašnje se je tratilo uzalud vrieme pravdanjem i dogovaranjem o spojenju svih družtva u jedno. Ti dogovori trajali su cielih 20 godina; osobito se je živo o tom razpravljalo od g. 1849—1856.

Gospodarsko družtvo stupa u život g. 1841. nastojanjem biskupa Haulika, zaslužno za gospodarstvo u Hrvatskoj, napose izdavanjem svoga lista. To je družtvo neko vrieme igralo važnu ulogu, te je pod nadzorom istoga stajao muzej i knjižnica!

Muzej i knjižnica malo su po malo rasle. Priloga je dolazilo sve više i više. Iz početka su sve sbirke bile u pohrani u čitaonici, gospodarskom družtvu i pravoslovnoj akademiji. G. 1846. ~~počimlje~~ muzej nekako živiti, jer tada dobiva svoje vlastite prostorije u „Narodnom domu“, koji se je nabavio u narodne svrhe. Muzejem upravljao je iz početka Dragutin Rakovac, tajnik *gospodarskoga družtva*, a inače velezaslužan za sve zavode hrvatske. Sbirke bile su još neuredjene, kontrole nije vodio nitko, a radilo se je svigdje najviše od rodoljublja. Kašnje [illegible] je velikih zasluga stekao za muzej Mijat Sabljar, koji je počeo gradivo poredjivati i koji je više nego itko pomnožao sbirke. Zavod taj živio je do iza 1850. godine li od rodoljubne požrtvovnosti pojedinaca; država nije zanj mnogo marila.

Znamenitu je rolu igralo u hrvatskom pokretu i *narodno kazalište*.

Od davno minulih vremena prvog hrvatskog kazališta u Dubrovniku, Hrvati ne imaju kazališta sve do ovoga vieka. Hrvatski se počelo prikazivati već za prvih decenija toga stoljeća u Zagrebu, i to u sjemeništu i konviktu. Prikazivali su se kajkavski šaljivi komadi Mikoušićevi i Brezovačkoga (Grabancijaš djak, Diogeneš ili huta pri Savi itd.) Kašnje zavladaše u Zagrebu samo njemačke predstave, a iza g. 1830. spominje se, da se je kadkad za njemačke predstave pjevala po koja hrvatska pjesma[1] (god. 1835. Gajeva „Još Hrvatska", Vukotinovićeva „Nek se hrušti" itd.). U čitaonici potaknuto je pitanje o utemeljenju kazališta već g. 1839., ali bez pravoga uspjeha. Prva pobuda za kazalište potiče od *Ivana Mažuranića*. Na njegov predlog bude sliedeće godine odlučeno svakako otvoriti „ilirsko kazalište." Alfieri je pod konac prošloga vieka rekao Talijanom: „hoćemo li imati kazalište, moramo imati pisaca, glumaca i publike" (Tragedie, Trieste 1857, 336.). To je sada trebalo i Hrvatom reći.

Kazalište bilo je gotovo — sagradio ga svojim troškom zagrebački gradjanin Stanković. Publika je bila već donjekle pripravljena. A glumci? Čitaonica, da nešta učini, pozove na svoj trošak u Zagreb dobrovoljačku predstavljačku družinu iz Novog Sada. „Ilirci" nisu mogli toga dana dočekati, da vide hrvatsku predstavu. Već je predjašnje godine (1839.) pjevala neka pjevačica i neki komad hrvatski, pa Vraz ne može da opiše prijatelju Kočevaru „viku i kriku", kojom je ta arija primljena bila (V. 180.).

[1] To se sve priobćuje s velikom radosti u „Danici." Vidi se, da se je sviest hrvatska počela buditi, jer su sami ti „njemački umjetnici" tražili gradiva iz domaćeg života i sastavljali komade za zagrebačku pozornicu. Tako se u br. 4. „Danice" (1835) naviešta „domorodni" komad „Die Magdalenengrotte bei Ogulin" s pjevanjem Gajeve „Još Hrvatska", pa se tu preporuča ravnatelj Schweigert, koji da je g. 1832. i 1833. prikazivao tri krvatska komada od Rakovca. Koji su to komadi?

Dobvovoljci prikazaše sada prvi put Kukuljevićev komad „Juran i Sofija." Glumci nisu bog zna kakvi bili, ali oduševljenje je ipak bilo takvo u slušateljstvu, da je na sve njihove mane zaboravilo. Gledaoca se skupilo do 1000. Takova uzhita nije dotle Zagreb vidio. U 24. br. „Danice" i. g. veli se o tom: *„Zaisto je to jedan večer, koji zaslužuje u anale naše domovine upisan biti."* S jednakom srećom prodjoše narodna prikazivanja i po drugih gradovih hrvatskih, kao Sisku, Krapini itd. *Od tada može se brojiti pravi početak hrvatskoga kazališta na narodnom temelju.* To je izazvalo odmah dobrovoljačke predstave po cieloj domovini. Korist kazališta počela se svuda uvidjati.

Čvršćeg, pozitivnijeg temelja još ne dobiva: i tu započe stvar diletantizmom, kao u svemu, ali to je kao malo što pomoglo buditi narod. A pisci? Bilo je i dramatičkih pisaca, koji su znali pogoditi pravi put, biruci si za drame predmete iz domaće istorije, što je budilo u narodu stare uspomene. Med prvimi su Kukuljević, Vukotinović i Demeter.

Drama se je počela razvijati u isto vrieme i kod Srba u Ugarskoj, *ali u Hrvatskoj nailazimo već tada na riedak pojav, koji znači mnogo u kulturnoj poviesti naroda hrvatskoga, jer se slična šta nepojavlja sve do danas nigdje na jugu slovinskom — a to je hrvatska opera.* Oko imena genijalnoga Lisinskoga vije se početak opere hrvatske. Čovjek se može samo diviti tomu krasnomu pojavu, a protumačiti si ga možemo tek kao proizvod uzigrana duha prenapete dobe ilirske, koja je preko svojih sila radila.

To je najsjajniji biser duha hrvatskoga u toj dobi. Mi se Hrvati možemo s tim doista ponositi. S tim je postignut vrhunac diletantizma kazalištnoga. Nastojanjem glasovitoga pjevača one dobe *Alberta Štrige*, dobrovoljci su g. 1846. pjevali Lisinskovu operu „Ljubav i zlobu" (libretto od Demetra). Svieta je dovrvilo iz ciele Hrvatske, da čuju i vide to čudo od hrvatske opere. Po kazalištu orio se urnebes. Za-

greb je bio sav uzbunjen od entuziazma. Štriga bio je izazvan 17 puta. Mi si to oduševljenje možemo danas težko predstaviti.

Od tada spominju se često dobrovoljačke predstave u Sisku, Karlovcu, Krapini, Križevcih itd. Stalnog kazališta nije još ni u Zagrebu bilo, niti družtva, niti repertoira. Prikazivale su se starije kajkavske šurke (Grabancijaš djak), Kukuljevićevi („Juran i Sofija", „Stiepko Šubić") i Popovićevi komadi, ili prevodi od Kocebua, Hugo-a, Fredra itd. G. 1849. susretamo se opet sa imenom Štrige, koji je ustrojio veliku dobrovoljačku družinu od 60 mužkaraca i 20 žena. Predstave bile su vrlo dobro posjećivane. Napredovala je stvar u obće, koliko to može biti kod dobrovoljačkog kazališta bez pravog repertoira i kritike. Početci bili su ipak dobri. Obćinstvo nije moglo podnieti ozbiljnijih stvari te Vvaz[1] g. 1839. piše prijatelju Kočevaru, da su Demetrove drame preozbiljne, te će biti dobre „za zreliju dobu slovesnosti", dočim su za tada potrebite „lake pjesme, igrače i šale, kao što su Vukotinovića i drugih." Ovo je karakteristično za početke hrvatskoga kazališta, ali na tih početcih osnovasmo mi danas stalno kazalište. Hrvatski diletanti imadu svoju slavu u poviesti hrvatskoga kazališta[2].

Ovdje nam valja spomenuti i *koncerte* narodne, koji se dosta rano napominju u Zagrebu, a djelovali su silno na obćinsto, kod kojega je neko vrieme zavladala tako rekuć moda, da mora biti sve narodno. Takvi koncerti bili su silno posjećivani. Njemačke glumačke družine morale su moljakati Štrigu ili koga drugoga, da im štogod hrvatski zapjeva, jer bi im inače bilo kazalište prazno, dapače gdjekad su se silili

[1] Djela St. Vraza V. 185.

[2] Žalibože, kako još je u nas sve slabo protraženo, tako nije se još nitko našao, da napiše poviest našega kazališta, koje toli zanimivu ulogu igra za cielog našeg preporoda. Velimir Gaj nabrojio je u svojih „Časovih knjiž. zabave." Sv. V—VI. 1870. tek nekoliko nepodpunih naslova.

njemački glumci predstavljati hrvatski, samo da napune kazalište. Tolika je bila tada narodna sviest u Zagrebu. Kod koncerta sudjelovao bi najotmeniji sviet zagrebački, pa i sama aristokracija. Tu se susretamo sa imeni: Lisinski, Livadić, Štriga, Stazić itd. Kulturni historik hrvatski svemu tomu diletantizmu morati će opredieliti častno mjesto u pokretu hrvatskom. Prividno su to sitnice, ali zagledješ li se u nje malo dublje, priznat ćeš im slavu, koja ih ide.

Još ima jedan vrlo važan pojav u ilirskoj dobi, pojav, koji je znatno pomogao uznieti duhove, a to je *dubrovačka književnost.* Uspomena na stare Dubrovčane porodila je u Zagrebu pravi kult svega što je dubrovačko. Prve viesti o Dubrovčanih dodjoše u Zagreb tek preko Šafařika, koji u svojem djelu „Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur" (Ofen 1826) govori i o Dubrovčanih, iztaknuv prvi veliko bogatstvo dubrovačke književnosti. Gaj je putovao u tu svrhu u Dubrovnik „da odkriva slavu dubrovačku." Na to ga je poticao već Šafařik. U „Danici" g. 1836. preštampava već Gaj izvadke iz Lucića, Gundulića i drugih. Tu se već govori o *„ilirskoj Aeni"* i o *„ilirskih klasicih."* G. 1839. slave u Zagrebu s najvećim uzhitom 200-godišnjicu Gundulićevu. Štoos progovori svečano slovo, puno čuvstva i zanositih misli. Kod ustanovljivanja „Matice" odmah se odredjuje, da se izdaju stari „dubrovački klasici." Prvo izdanje[1] „Osmana" novim pravopisom g. 1844. (troškom matice) razglašuje se na sve strane kano nešta nečuvena.

Taj kult Dubrovčana[2], ma da je ponješto štetio mladoj književ-

---

[1] I. izd. izašlo je (ne podpuno) g. 1801. u Dubrovniku, II. g. 1826. takodjer nepodpuno, III. u Budimu posrbljeno (slaveno-srbski!) pod naslovom „Nazna děla Jefte Popovića!", IV. u Zagrebu god. 1844. Iza toga imamo još dva izdanja: jedno od Matice od g. 1854. i akademije g. 1877. (sva djela).

[2] Šulek napisa god. 1841. (Iliriens Palingenesie p. 13.), da će dubrovački klasici, kad se izdadu zadiviti sav učeni sviet.

nosti pretjeranimi nazori klasičnosti njihove, što je porodilo neopravdano imitatorstvo, s druge je strane pridigao ponos i oduševljenje narodno. Taj kult se je odnosio i na ostale Dalmatince.

Taj sveobći entuziazam, potican najsmjelijimi ideali, stvorio je za kratko vrieme prava čudesa. Nikada nije u Hrvatskoj većega i čišćega patriotizma bilo, nego li za ilirizma, a toliko ga nije bilo nigdje na slovinskom jugu; šačića ljudi, vodjena najsmjelijimi ideali, znala je od malene Hrvatske stvoriti zublju, koja je zasvietila daleko preko medja hrvatskih. Iz Zagreba je crpio vatre sav jug. Toliko života nije nigdje bilo. Sve je gledalo na Zagreb, kano na zoru ljepših dana.

Kud god je Gaj prolazio, bio je primam sa podpunim slavljem. On je putovao na sve strane: u Česku, Njemačku, Rusiju i Dalmaciju, da traži stare spomenike, tičuće se književnosti i poviesti „ilirske“. Na putu u Draždjanih primi ga u privatnu audienciju kralj Fridrik August i pokloni mu dragocienu prsnu iglu. Kralj Ferdinand nadari ga rad književnih zasluga briljantnim prstenom. To je djelovalo na sve više rastuće oduševljenje „Iliraca“. Put Gajev u Dalmaciju i Crnu Goru g. 1841. naličio je pravomu slavlju. Vladika crnogorski, Petar II. primi ga kano brata. Al nigdje ga tako ne počastiše kano u Dubrovniku. Tu mu prirediše u slavu gostbu i spjevaše više pjesama *„kano proglasitelju dubrovačke književnosti“*. U „Danici“ se je sve to javljalo kano pobjeda „ilirske ideje“. Na povratku prirediše mu u Zagrebu bakljadu, kakove još ne vidje Zagreb. Štoos spjeva mu zanosljivu pjesmu.

Sve je to pomoglo, da je narodni pokret obuzeo sav narod, nit ga je mogao više utišati magjarski pritisak. U takvoj dobi ostaje dakako rad ograničen i jednostran. Na prak-

[1] G. 1842. pisa Vraz Zapu (Poljaku): „.... Kod nas ide sada sve vrlo brzo nu naravski. U literaturi smo već ovih 8 godinah nadkrilili i za sobom ostavili Srblje. Samo jedno nam fali — dobre škole.“ Djela V. 301.

tična pitanja mnogo se ne misli. Sve odlučuje čas i zgoda bez razmišljanja. Za tog burnog doba ostala je osobito zanemarena *škola i nastava*. Pučkih je škola ilirski pokret malo zatekao, a srednja učilišta bila su latinska. Na to dodjoše Magjari sa svojimi nakanami o pomagjarenju Hrvata. Posljedicu toga već razjasnismo.

Što silom, što milom, magjarština se je ipak počela uvlačiti u hrvatske škole. To je sve više pooštravalo zahtjev, da se počme hrvatski predavati. *I zbilja, g. 1832. otvori Smodek* (sada umirovljeni profesor prava) *prva predavanja o hrvatskom jeziku* na zagrebačkoj akademiji. Jednom se je oglasio i hrvatski sabor. G. 1839. zaključuje, da se na svakoj gimnaziji podigne katedra hrvatskoga jezika, a g. 1843. povećava isti zaključak te na predlog Draškovićev odredjuje, da se u sve škole uvede hrvatski jezik. Iza velikih napora napokon kralj dozvoli javnu katedru hrvatskoga jezika na akademiji te imenova prvim profesorom *Vjekoslava Babukića*, koji je kod izpita iznio pobjedu. Ciela se je zemlja razveselila. I izvan Zagreba hrle ljudi u Zagreb, da čuju Babukića.

S rastućom snagom „Iliraca“, rasli su i njihovi zahtjevi. Magjari su ukinuli latinski jezik i uveli magjarski. Hrvati hoće da isto učine.

G. 1847. već zahtieva hrvatski sabor, da se hrvatski jezik uvede i u sve urede; na što zavlada silno oduševljenje. Nježne ruke hrvatskih krasotica obasipaše cviećem vriedne zastupnike. Nevolja je pri svem tom bila, što tu nije dostajala samo dobra volja, već bi bilo trebalo i ljudi, da to izvode, a uz šašicu njih, koji su na sve sami upućeni bili, nije to bilo moguće. Takvo doba, gdje su prevladjivali nevini ideali i svakojake abstrakcije, nije moglo shvatiti ni izvesti pozitivnih zadaća narodnjih. To dolazi istom iza g. 1850., kad su ljudi počeli hladnije misliti.

V. PAD ILIRIZMA. DOGADJAJI G. 1843., 1845. i 1848.

Ma i bilo doba ilirsko veliko, kad se razmatra sa kulturnog stanovišta, posve ję sitno sa politične strane. Ne ima tu stranaka, odieljenih i organizovanih, nema političkih programa; svi Ilirci sačinjavaju jednu stranku, ali bez točnog i opredieljenog programa. U zemlji obstoje samo dvie stranke „ilirska" i magjaronska. Magjaroni imadu jasnu zadaću, da upropaste Hrvatsku uz Ugarsku, „Ilirci" hoće da joj sačuvaju prava, ali povrh toga govore o ilirstvu i slavenstvu bez ikakvih granica. Gajeve „Novine ilirske" ne poznadu razprava ni uvodnih članaka, već se ograničavaju na donašanje svakojakih viesti, osobito iz stranoga svieta. Gdje se još ne razpravljaju dnevna pitanja, tu ne možemo ni tražiti politike ni programa. To nastupa tek g. 1848. Pojam ilirstva[1] bio je maglovit, a pojam slavenstva još maglovitiji, napose što se tiče odnošaja jednog plemena prema drugom.

Nu nemojmo im se čuditi: ta nisu bolje prolazili ni Česi! Fantastične osnove o sveslavenstvu ubijale su svaku realnu politiku. Glavnu su szrhu ipak postigle i takve oblačne fantasmagorije. Presmjeli ti ideali dadoše Ilircem sile, kakvu im

---

[1] U obće izticao se samo književni ilirizam, a ne politički — bar u avnosti. Kako je tu nauku počeo prvi akademički razpravljati Gaj, tako e on prvi rekao, da se tu ne radi o političkom ilirstvu, već samo o arodnom. To zvoni ponješto čudnovato, ali ipak je tako. Ta Ilirci su ili najlojalniji ljudi na svietu: u svakom skoro broju „Danice" nalazi e po koja pjesma, slaveća prejasnu dinastiju! Al osobito su se Magjari užili klevetanjem, da Iliri žele propast Austriji, pa da nastoje utemeiti nekakvo veliko carstvo. Domaći Magjaroni k tomu su izticali, (kao danas!), da je ilirizam na propast hrvatskom imenu i konstituciji garskoj. Vukotinović na to odgovara (Kolo. knj. II. str. 109—114. u anku „Ilirisam i Kroatisam"): „.... Usudjujem se u ime naše strane ovědіti, da nijedan Ilir o ilirizmu političkom ništa neznade .... ilimus je dakle u smislu političkom ništa". „Mi smo u rodoslovnom islu grana velikoga stabla slavenskoga, koji se Ilirci zovu. „Dalje ita". „Kroatisam je s druge strane život naš politički .... je zaštita d kojom mi radimo. U smislu konstitucionalnom svi smo Horvati". akono god što je Kroatisam naš politički život, tako u literarnom smislu Kroatisam ništa, ni nemože drugo go ništa biti".

ne bi bilo moglo dati njihovo narodno ime. Pomisao na veliko ilirstvo i još veće slovinstvo tolike je snage dala „Ilircem“, da su u kratko vrieme ostavili za sobom sav jug slovinski. Nije ni čudo, ako je iza g. 1849. nastalo opet silno mrtvilo. Prenapetost duhova pala je iza prevarenih nada u pravu letargiju.

Magjari nisu se žacali nikakvog sredstva, da uguše ilirski pokret. Njihov glas vriedio je mnogo kod dvora, a uz to sva viša vlast nad Hrvatskom bila je u njihovih rukuh. G. 1842. šilju oni u Hrvatsku za bana zloglasnog grofa Hallera, ljuta Magjara, koji se postavi na čelo magjaronskoj stranci. Skupštine županijske, ti bedemi stare konstitucije hrvatsko-ugarske, postala su prava bojna polja obijuh stranaka. Za velike skupštine županije zagrebačke g. 1843. bilo je i krvi. G. 1844. stvaraju Magjari zakon, da imadu svi uredi u Hrvatskoj uredovati za 8 godina magjarski. *Ban Haller odmah zabranjuje ime ilirsko i ilirski grb* (zviezdu s polumjesecom). To bijaše prava strahovlada u Hrvatskoj. *„Danica ilirska“ i „Novine ilirske“ moradu sada mienjati svoje ime*[1] te postaju g. 1844.: „Narodne Novine“ i „Danica horvatska, slavonska i dalmatinska.“

To je nemilo potreslo Ilirce. Od tada gubi ime ilirsko i slavensko onu prvanju čarobnost. Nevini ideali počimlju padati. Od sada počimlje se u Zagrebu realnije misliti, te se mjesto starih fantastičnih osnova poprima jače misao hrvatskoga državnoga prava, koje je moglo jedino spasiti Hrvatsku.

G. 1845. teklo je opet hrvatske krvi. Imala je biti restauracija (obnova županijskih činovnika). Borba je silna. Trajala je dva dana. Magjaroni pobiediše. Na Markovu trgu

[1] Ta su se imena ovako mienjala: od god. 1835. izlazile su „Novine horvatzke“, od g. 1836—1843. „Novine ilirske“, od g. 1844. do danas „Narodne Novine“; „Danica“ se je zvala g. 1835 „hrv., slav. i dalm.“, od g. 1836.—1844. „Danica ilirska“, od g. 1844.—1849. „Danica hrv. slav. i dalm.“, g. 1849. i dalje opet „Danica ilirska“ (kašnje je izlazila neuredno).

pade osam nevinih žrtava, a šestorica izdahnu sliedećeg dana, ne preboljev rana. I Bogović dopade rana. Pogreb je sjajan. Sva zagrebačka zvona zvone. Sav Zagreb je na noguh. Sve te žrtve tiranstva pokopane su u istoj grobnici na Jurjevom groblju. Haran im narod postavi spomenik. Na grobu im počiva lav i bdije.... Dogadjaj taj potreso je svom Hrvatskom, i Ugarskom. I do dvora je dopro glas o tom.

Sabor se sastaje. Ilirci su u većini. Odmah se zaključuje i traži od kralja, da im povrati samostalno namjestničko vieće i da se podigne u Zagrebu nadbiskupija. Vremena nastaju sve burnija. Haller bježi iz Zagreba, da se više nikad ne povrati, Magjari biesne. Košut viče: „na mapi ne vidim Hrvatske“, al Ilirci triumfiraju, njihova je stvar pobiedila.

G. 1845. tražio je hrvatski sabor, da ustroji posebno hrvatsko vieće, al uzalud. Trebalo je čekati g. 1848., da se to postigne.

Na osvitku smo kobnoj godini 1848 U Francezkoj buknu prva vatra. Ideje prve francezke revolucije još se ne ostvariše. Privilegija još cvatu, sloboda sviesti i cieloga naroda još nije oživotvorena. U Parizu buknu buna. Kralj Ljudevit Filip bježi, a narod proglašuje republiku. Iz Pariza vrcnu iskra na sve strane. Ciela se Europa poče komešati, narodi hoće da odahnu.

U Njemačkoj nastaju bune, u Italiji isto tako. I ovdje i ondje ustaju proti tiranom, svuda se govori o slobodi i jedinstvu narodnom.

A Austrija? Piemontezi prelaze granice niti ne naviestiv rata, idu da oslobode Lombardiju i Mletačku, koje ustaju na Niemca. Magjari sve više dižu glavu. Slabi Ferdinand daje im sve što hoće. Oni dobivaju svoje ministarstvo. Jao si ga sada nemagjarskim narodom! Magjari gone sve što nije magjarsko. Magjarski sabor diktira, da se Slavonija, Rieka i Krajina neposredno pripoje Ugarskoj, a hrvatski ban da mora odvisiti od palatina. U Hrvatskoj sve kipi na Magjare.

Austrija se ciela drma u temeljih. Iz Njemačke ju gone, Talijani je ne će, Magjari šuruju s revolucijom. Česi viču, Hrvati biesne. Gdje li su ona zlatna vremena: „Dum alii bella gerunt, tu felix Austria nube?“

Iz Beča se Hrvatom laska. Kralj potvrdjuje rodoljubnog bana, Hrvatska sva klikće od veselja. Ime *Jelačićevo*, koji se je već od prije pročuo kano junak i rodoljub, leti od usta do usta. Tko god stihove gradi, pjeva mu u slavu. Oko toga imena kupe se sve nade naroda, ono znači svim spas. Česi ga pozdravljaju kano vodju svih Slavena; Srbi ne znadu kako da ga proslave. Sve slovinstvo gleda nanj.

Srbi, Rumunji, Slovaci kolju se već sa Magjari. Hrvatski sabor ne priznaje zaključaka magj. sabora, već zaključuje, da se ima boriti *„za jedinstvo hrvatskih zemalja i federaciju austrijskih naroda.“ Hrvati stupaju na čelo svih Slavena.*

Sa Srbi sklapa hrvatski sabor savez, pa u ime *bratinstva* ustupa budućoj vojvodini hrvatski Sriem[1]. Kulmer prosvjeduje, al zato ga proglašuju neprijateljem sloge i naroda.

U Beču buknu buna. Car morade bježati u Tirol, pak u

---

[1] U čl. VII. od 1848. stoji: „S toga ... sabor ovaj savez trojedne kraljevine sa vojvodinom Srbskom, iz Sriema s granicom, Baranje, Bačke s bečejskim dištriktom i šajkajskim bataliunom, i Banata s granicom i dištriktom Kikindskim sastojećom, na temelju slobode i savršene jednakosti osnovani prima, i sve želje naroda srbskog za svoje sobstvene priznaje, čega radi će ih i kod priestola Nj. Veličanstva i na svakom mjestu podupirati i u život uvesti truditi se“. (Šulek, Naše Pravice, str. 254.) Hrvatski sabor zaključio je eto, da se bori za sve Slavene, što više, rad „sloge“ prepušta i Sriem. Tako čistog rodoljubja tek da je kada gdje bilo. Ideja slavenska nije nigdje tako njegovava bila kao u Hrvatskoj. Evo nekih karakterističnih crtica. U Varaždinu umre g. 1849. neki serežanin, „Srbin“. Župnik Lovrenčić dade ga kao nekatolika zakopati izvan groblja, al što bi na to? U gradu se sve uzbuni, župniku razlupaše prozore i prisiliše ga, da dopusti pokopati dotičnika na groblje katoličko. Mrtvaca izkopaše i sa najvećim slavljem pokopaše na katoličkom groblju! —

Početkom g. 1849. umre srbski junak Supljikac. U Zagrebu hoće, da mu prirede svečano opielo, al biskup Haulik toga ne dopusti. Županija zagrebačka na to zaključi, da se imadu obdržavati svečane zadušnice

Moravsku. Na Hrvate se ipak osvrću. U novo ministarstvo prima se i Hrvat Kulmer, a važno mjesto dobiva i Metel Ožegović. Sabor u Kroměřižu (Moravška) vieća o novom ustavu, al bez uspjeha. Svak traži nešto posebna. Česi sazivlju u Prag slavenski kongres. Tu sjede i zastupnici hrvatskog sabora (Kušlan, Prica, Praus i Vraz). Napokon od svega ne bude ništa. Windischgrätz raztjera kongres i strielja sve nepokornike. I Stanko Vraz bježi na vrat na nos iz Praga te zaboravlja tamo sablju, surku i crvenu kapu!

U Italiji bori se do 30.000 Hrvata, da uguše talijanski prevrat i — da nam pribave ime robova.

Jelačić kupi novu vojsku, da krene na Magjara. U narodu uzkipi sve od radosti. Sve se raduje narodnom ratu. Krajišnici dodju u Zagreb 4. rujna 1848. hlepeć za bojem i pitajuć *„gdje li je taj Magjar, koji drži u apsu krunu hrvatsku“ !*[1]

Uz neizrecivo oduševljenje ostavi Jelačić Zagreb i predje 11. rujna Dravu, pod hrvatskimi barjaci, al tu jih je valjalo zamieniti sa crno-žutimi. —

Hrvati malko zamrmljaše, ali kao lojalni ljudi odmah se primiriše.

Jelačić dobi zapovjedničtvo nad cielom Ugarskom. Osvaja ugarske gradove, osvaja Beč, al već pod zapovjedničtvom

---

u pravoslavnoj crkvi! Srbi donjekle su veselo primili savez hrvatsko-srbski (Hrvatske sa budućom vojvodinom), ali uviek su se tražile neke garancije za vojvodinu, svagdje se je izticao neki strah, da ne bi Hrvatska, jača, progutala slabije vojvodine! U Biogradu je pala kadkad i po koja krupnija. Katolicizam je mnogim bio pravo strašilo, dočim su Hrvati dopustili, da sâm Rajačić, metropolit karlovački zakune bana (jedini slučaj u historiji). Taj moment ipak morao je biti zanosan: svi katolički i pravoslavni vladike idu ruku pod ruku najprije k svetomu Marku, a onda u iztočnu crkvu, da se zahvale Bogu, što im je dao takova bana, a biskup Ožegović odpjeva hrvatsku misu. Ali nije to dugo trajalo. Hrvati su ipak bili najpošteniji ljudi na svietu! —

Na tom saboru bilo je zastupnika českih i slovenskih — ali Dalmatinac ni jedan. Dalmacijom su gospodarili Talijanaši!

[1] Tako piše „Slavenski Jug“ u br. 12. 1848.

Windischgrätza, koji je u Pragu strieljao Čehe. Pomaže Jelačić ugušiti i magjarsku bunu — al pod tudjom komandom. U Hrvatskoj se za čas srde, ne prešav granica historičke hrvatske lojalnosti.

Jelačić ostavi za sobom u Hrvatskoj bansko vieće, koje je bilo narodno i dosta liberalno. Govoriti si mogao i pisati[1], što si htio. To je donjekle tješilo sviet, te se je svak nadao dobru. Tolike slobode nije tada uživao nijedan narod monarkije — ni sami Niemci. U Beču su za to i mrmljali na sve to. Gdjekad su po običaju i denuncirali. Mora da ima i gavrana na svietu!

Po državu nastajahu sve crnji dani. Car se Ferdinand odreče priestola, a nasliedi ga Franjo Josip I. Mladi car imenova odmah Jelačića gubernatorom Rieke i civilnim i vojničkim upraviteljem Dalmacije. To je sve pobudilo najljepše nade u Hrvatskoj, jer se je činilo, da će napokon Hrvatska doći do svoga jedinstva. Sve pozdravlja bana, kano spasitelja, Vraz ga dapače zove hrvatskim genijem. Iz Dalmacije i Dubrovnika dolaze Jelačiću čestitka za čestitkom. Kuzmanić ga pozdravi u svojoj „Zori“ s najvećim oduševljenjem, veleć, *„da je to prvi Hrvat iza kralja Zvonimira poglavica hrvat-*

[1] U kolovozu 1838. poče izlaziti u Zagrebu pod uredničtvom Kušlana i Krestića politički list „Slavenski Jug“, kano glasilo demokratično, koje brani slobodu i jednakost. Da se vidi liberalni duh toga pisanja, priobćujemo izvadak iz Kušlanova članka od 11. listopada i. g. u 29. broju (pisano pod utiskom, kada je Jelačiću oteto vrhovno zapovjedničtvo): „Hoćemo li opet krv našu prolievati, da dignemo pao prestol švabski. (tada je Ferdinand pobjegao iz Beča u Olomuc) i magjarski, da uzkrsnemo švabskoga cara i magjarskoga kralja? Ne, nipošto! Cara Ferdinanda neće više posaditi na nemački i magjarski priestol slavenske ruke, i proklete bile one ruke, koje bi to činile; on može uzkrsnuti kao car saveznih slavensko-rumunjskih zemalja, a austrijskomu i njemačkomu caru i ugarsko-magjarskomu kralju „vječnaja pamjat!“

U Českoj bili bi pisca takova članka odsudili na smrt. Al nije ni u Hrvatskoj trajala dugo ta sloboda. —

„Slavenski Jug“ bio je protivnik Gajevih „Narodnih Novina“, koje su postale konservativne (zato ih je i Šulek ostavio), a sliedeće godine već i Bachovim organom. Tempora mutantur et nos in illis.

ske Dalmacije.“ Vladika crnogorski i pjesnik Petar II. čestita na tom banu kano svomu susjedu i skoro kano svomu poglavici, a on mu srdačno odgovara kao suplemeniku i prijatelju. Srbi mu već od davna pjevaju slavospjeve. U narodu samom nikoše pjesme o junaku Jelačiću. U Bosni leti od usta do usta pjesma, koja pjeva:

Do dva, do tri dana
Eto k nama bana!

A Hercegovina[1] pripjeva:

Eto bana do nedilje dana:
Jelačića, silnoga junaka!

Ime Jelačićevo zaječilo je svuda, gdje god je jezika hrvatskoga bilo: ono je potreslo cielim narodom hrvatskim od Kotora do Dunava. S toga velimo: *Oko Gajeva imena prvi put se sabire hrvatski narod na kulturnom polju i oćuti svoje jedinstvo, al oko Gaja kupi se samo inteligencija. Ime Jelačićevo*[2] *pro-*

---

[1] Moj cienjeni prijatelj, prof. Alačević u Spljetu, priobćio je u „Viencu“ (br. 17. 1876.) zanimivu narodnu pjesmu, koju je našao medju rukopisi svoga djeda, koji ju je čuo u Hercegovini od prosjaka, koji mu kazivaše, kako se po svoj Hercegovini pjeva, da će skoro doći Jelačić, da ju osvoji. A med Turci samimi da se čulo govoriti: „Nije krst od sto oka!“ Pjesma ta počimlje:

„Pivala su dica Ercegovci,
Turska dica skupa i kršćanska:
Eto bana do nedilje dana!
Jelačića silnoga junaka!“

Citao sam prije negdje pjesmu iz Bosne: „do dva do tri dana“, ali ne znam gdje. Valjda su to nuance iste pjesme. Ovi pojavi osobito su zanimivi danas, kada je naša vojska napokon prešla granicu i unišla u Bosnu, s kojom Hrvate tolike uspomene vežu.

[2] Govoreći mi o svem tom, izričemo samo što je bilo, a ne kako bi bilo možda moralo biti po našoj želji. O Jelačiću tek da bi se i usudili izreći sada svoga mnienja — to baš ovdje niti nije naš zadatak — pošto bi tu trebalo dubljega proučavanja, a niesmo od onih ljudi, kakvih u nas ima dosta, koji jednostavno sve obaraju, što ne ide po njihovom ćefu, i to ili iz neznanja, ili iz duševne prenapetosti. Toliko smo se ipak osvjedočili, da je ime Jelačićevo primljeno bilo u cielom narodu kao fenomen, kao nešta bajoslovna. Prvi pjesnici hrvatski — njegovi suvremenici — pjevaju mu himne, a narod pjeva uz gusle javorove njegova djela. Što više, ime si je već to narod zaodjeo u priče te pripovieda o njemu u najudaljenijih krajevih svakojake pričice. Ja sam to čuo i u samoj Crnoj gori.

niklo je sav narod do najnižih njegovih slojeva: oko toga imena prvi put se sastaje misao jedinstva vaskolikoga naroda. To je historički fakt — prvoga reda. Zadaća budućeg historika hrvatskog biti će, da to čim jače iztakne.

Što više: *Obadva ta pojava prelaze granice hrvatske; Hrvati stoje na čelu cieloga pokreta na jugu slovinskom.* Taj se vele zanimiv i poučan pojav opetuje i kašnje.

Talijanskomu prevratu učini kraj Radecki pomoćju hrvatske vojske; Magjari su spokoreni pomoćju Hrvata i Rusa. Austrija se opet oporavlja na život. Kakav?

Državi je oktroiran nov ustav, koji Hrvatsku uvrsti u jednostavne „Kronlande". Dalmacija i Krajina ostadose pri starom. Hrvatska nije postigla svoga jedinstva, al na papiru je dobila svega i svašta. Ban se je ipak mogao i na dalje zvati banom „hrv. slav. *dalmatinskim*" *!!*

Lojalnost doniela je Hrvatom isto što i Magjarom revolucija — Bachov absolutizam[1]. Štampa je stegnuta, a kao osobita blagodat uvodi se silna žandarmerija i policija. Njemački jezik počeo se je sve više uvlačiti u škole, urede i javan život. Mjesto crvenih kapa i surka dolaze cilindri i fraci. Niti brade nije ti prosto nositi kao lojalnu gradjaninu!

To je politični uspjeh ilirskoga pokreta. Potisnut duh narodni g. 1843., žario se je sve više i više, dok nije g. 1848. planuo kano vulkan. Oduševljenje narodno i smjeli ideali sti-

---

[1] Hrvati su poduzeli rat, da izhode, kako to Kukuljević iztiče u „Slav. Jugu" (br. 12. 1848), sliedeće:

1. Mi ćemo vojevati za dinastiju, ako primi u monarkiji prevagu slovinskog elementa.

2. Mi ćemo vojevati za cjelokupnost monarkije, ako se prizna jednakost svih narodnosti, i ako se Austrija okani saveza s njemačkim „Bund-om".

3. Mi ćemo vojevati za izpunjenje narodnih zahtievanja naših, t. j. onih, koje je državni naš sabor sa srbskom skupštinom do sada izjavio i u napred izjaviti hoće.

4. Mi ćemo vojevati za uništenje gospodstva magjarskoga.

„Ako li nebude to tako, onda je naša silna vojska ustala samo kao mrtva makina na zapovjed tudjinstva."

goše na vrhunac. Dalje više nije moglo ići. Dogodjaji kobne godine 1848. i 1849. učiniše kraj svemu. Od g. 1835.—1848. sile su narodne prenapete bile, narod je za to vrieme stvorio više nego li je naravski razvitak njegovih narodnih sila dopuštaó.

Ako li je iza toli silne bure nastala posvemašnja tišina, nije nikakvo čudo. Polet za visokimi ali neizpunjenimi ideali morao je izazvati kratku pauzu mrtvila, iz koga su narod mogle dići samo nove, svježe, neiztrošene sile.

Cielo to zanosljivo doba naliči mladjahnoj dobi čovjeka, koga bura života opljasnu i za kratak čas potisnu u kut. I narodi imadu svoj djetinji viek. To je doba podpun roman.

Ilirski je pokret minuo kano buran ali sladak san. On je izpunio svoju zadaću: *preporodio je narod i bacio unj iskru duševnoga i političkoga jedinstva.* On je zasvjedočio, da nisu Hrvatskoj dani izbrojeni. —

Zadatak je sliedeće dobe, da započeto djelo nastavi i da na temelju prvih stečevina i prvog izkustva vesla ladjicom hrvatskom dalje. —

II. Dio.

I. OBĆENITI PREGLED I KARAKTERISTIKA KNJIŽEVNOSTI OVE DOBE (1835—1850).

Iz dosadanjega našega nacrta kulturnoga pokreta hrvatskoga od g. 1835—1848. lako se može uviditi, da tu ne može biti mnogo temeljita i sustavna rada na književnom polju. Svagdje se pokazuje neizkusno početničtvo. Prva zadaća toga pokreta bila je probuditi i osviestiti narod. Radilaca bilo je malo, a valjalo im se baviti svačim. Oni su bili

politični agitatori, književnici, novinari i knjižari.[1] Svako kulturno polje bilo je pusto, neobradjeno, sada je trebalo sve započeti. U takih prilikah dakako da se ne može ni pomišljati na strukovan rad, jer se je moralo na sve potrebe naroda obazirati, a tih je bilo mnogo. Književnici, upućeni na raznovrstne poslove, nisu se mogli baviti sa specijalnimi studijami. Kod njih se svagdje opaža imitatorstvo i diletantizam, proiztičući uviek od najbolje volje, ali obično bez predhodne znanstvene priprave. Kritike tu nema, za to i ne možemo književnih plodova te dobe razsudjivati mjerilom prave književne kritike, jer oni toga ne podnose. To je prva, idealistična generacija hrvatska, koja mora da sve započimlje, pa se rado gubi u zanosljive ideale i abstrakcije, te slabo misli na više praktične potrebe naroda.

U glavnom književnost ove dobe jest diletantska. Književnika po zvanju ima malo. Što se je pisalo, pisalo se većinom samo za to, jer se je ćutila potreba pisanja, jer se je nešta pisati moralo. *Književnost sama nije se obćenito smatrala nego samo sredstvom, da se probudi narod.*

Označiv tako u obćenitih crtah književnost te dobe, kušati ćemo, da iztaknemo u kratko karakterističnije pojedinosti njene.

---

[1] Knjižarstva hrvatskoga u obće još nemamo ni danas, a kako li je istom moralo biti pred 40 godina! Knjiga je izlazilo malo, a i ove na predbrojku. Svaki književnik morao je sam razpačavati svoja djela preko prijatelja. Čitaonica zagrebačka bila je prva knjižara hrvatska, a Babukić prvi knjižar! I Vraz je mnogo razpačavao knjiga, ali još više sam šiljao drugim. Kao tajnik Matice, veli, da je sam morao razašiljati „Kolo". Evo što piše Vraz Prešernu g. 1840. (šiljuć mu nekoliko iztisaka nar. pjesama na prodaju): „Bedenke nur, dass wir bei dem jetzigen Status unserer Nationalsache Alles in Allem sein müssen. Schaffarik, der göttliche Sohn Slawas, verschleisst eben das nämliche Werk, das wir Dir übersandten. Ich selbst — si fas est, magnis componere parva — trage auf meinen Ausflügen im Tornister slavische Bücher, die ich gelegentlicht an Freunde unserer Literatur absetze. Und so machen wir es gegenseitig alle. „Jedna ruka mije drugu, a obě lice," sagt unser Sprichwort." (Vraz, djela V. 191.).

1. Liepa književnost.

Kada se govori o literaturi, tada se najobćenitije pod tim razumieva liepa književnost, koja je temelj svemu životu književnomu kod svakog naroda. I narodi imadu u književnosti svoj djetinji viek. Kao što nije netemeljita rieč, da je svatko najprije pjesnik, tako nije nctemeljito, da su to isto i narodi. Svagdje se pojavlja najprije poezija, proza dolazi tek kašnje, a ozbiljna i umjetna proza najkašnje. Za pjesmom dolazi historija, pa filologija, tek iza toga prirodoslovje, matematika itd. Stara naša književnost, osobito dubrovačka, podpuno to posvjedočava.

Pokret naš ovoga vieka započeo je takodjer pjesmom. Zanosljiva misao o slobodi i narodnosti našla je najljepšeg odziva u pjesmi. Nije to bilo samo kod nas, to se pojavlja i po ostaloj Europi. Eno vam Rouget de l' Isle-a i Berangera u Francezkoj, Manzoni-a, Pellika, Niccolini-a i Giusti-a u Italiji, Mickievića u Poljskoj, Körnera u Njemačkoj, Petöfi-a i Vörösmasty-a u Magjarskoj! Srcu svomu dao je svak oduška u pjesmi, koja je bila ukupan izraz oduševljenja narodnoga, *To je prigodna, improvizatorna poezija hrvatska.* Tko je god zamočio pero, da što napiše, gradio je stihove. Već smo to sprieda u kratko karakterisali.

Timi pjesmami pokreću misli o slovinstvu, ilirstvu, slogi, prijateljstvu, o Bogu i domovini. To su plemeniti izljevi plemenitih duša

To pjesničtvo jest najjača strana književnosti te dobe. Nutrnji nagon i vrieme sililo je svakoga da pjeva, a na to je smjerala i dotadašnja obrazovanost, koja je smatrala poeziju i retoriku glavnom zadaćom književnosti.

Po obsegu pjesničtvo je to znamenito i veliko, ali realne vriednosti nema velike. Pjesme su skoro sve na isti kalup krojene te posve jednolične i po formi i po mislih. U glavnom obradjivana je sama lirika, al tek neke vrsti. Najviše se tu susretamo sa običnom popievkom, elegijom, ponješto i

sa odom i himnom, medju kojimi imade uprav uzvišenih, kakovih nije rodila ni novija naša književnost. Elegično-lirski ton najobćenitiji je. Forma je pjesama većinom posve nesavršena. Slab je obično jezik, a još slabiji stihovi.

Važniji medju prigodnimi pjesnici jesu: *Gaj, Rakovac, Vukotinović, Štoos, Drašković, Ivan Mažuranić, Topalović, Tordinac, Trnski, Blažek, Mihanović, Zdenčaj, Kukuljević, Demeter, Preradović, Utješenović, Kaznačić, Bogović*, al najvažniji je kao takav *Rusan*, kojega karakteristiku iztaknusmo već sprieda. S poetične strane razmatrane njihove pjesme, nemaju velike ni jednake vriednosti, ali imade i tu žive poezije. Mnogi su od tih izprva prigodnih pjesnika, postali pravi pjesnici. Tko će da ocieni te plodove, mora da razumije i prouči samu dobu. Ako igdje, to ovdje vriede rieči Götheove:

Wer den Dichter will verstehn,
Muss in Dichters Lande gehn.

Kako je u obće prigodna pjesma stvar momenta, to su i nepjesnici znali gdjekad u zanositoj situaciji spjevati pjesama, u kojih se je pogodila žica donjekle pjesnička.

Gaj nije bio pjesnik, al ima od njega pjesama, u kojih ima duhovitih misli i silnog čuvstva te se donjekle mogu smatrati pravimi pjesmami[1].

Rakovac, Vukotinović, Mihanović, Zdenčaj, Rusan nisu pjesnici, al njihove rodoljubne pjesme i danas se pjevaju po

---

[1] N. p. „Doletiše ptice kukavice“, „Hajda bratjo, hajd junaci“, a osobito „Preobraženje“. Rad karakterističnosti priobćujemo evo cielu tu pjesmicu („Danica“ 1835. br. 41.):

Tužno spěva vitez na planini,
I uzdiše u tamnoj pušćini;
Njegvi dvori, jesu bori u zelenoj gori,
A blazina, posteljina, zelena celina.
Sokoli ga slušat nemogaše,
U dvore ga zlatne zapeljaše;
Tamo mile, njemu vile, rajske dadu sile,
On se stane, svět se gane, rodu zora svane.

To vam je odgonetka preporoda hrvatskog! Ta je pjesmica svjedočanstvo veličine prigodne poezije hrvatske!

cielom hrvatskom narodu, i pjevat će se dok bude Hrvat ljubio svoj dom i rod. Važno je kod svih tih pjesama to, što su jednostavne, lake, te su mogle tako prodrieti u sav narod.

Medju timi prigodnimi pjesnici imade medjutim i pravih pjesnika, koji rad prilika same dobe ostadoše u uzkom okviru takoga pjevanja, dočim bi bili mogli u drugo doba razviti se kao pravi pjesnici, a ovako zaboravljivo naše vrieme ne sjeća se više ni onoga, što sŭ liepa stvorili. Amo napose ubrajamo *Pavla Štoosa*, *Mata Topalovića*, *Tomu Blažeka*[1] *i Antuna Niemčića*, od kojih imade proizvoda, koji pokazuju osobitu nježnost, čuvstvenost, duhovitost, gdjegdje uprav uzvišenost. Prva trojica jesu čisti prigodni pjesnici. Pjesme su im razsijane po „Danici“ i drugih listovih te ih današnji sviet ne pozna, ma da ima tu i pravog biserja poetičnog. Od Štoosa[2] i Topalovića[3] ima osobito krasnih elegija i himna, kojim ne fali do savršenosti nego bolja forma.

Prvo mjesto medju njimi pripada, i po obsežnosti rada i po pripravi *Antunu Niemčiću* (r. g. 1813., u g. 1849.). On nije samo prigodni pjesnik, on je i po svom naobraženju, i po darovitosti pravi pjesnik. S pobratimom Blažekom stao je

[1] R. 1807. umro 1846. Većinu njegovih pjesama izdao je njegov pobratim Antun Niemčić g. 1848. pod naslovom: „Političke Pěsme Tome Blažeka“ u Zagrebu, ali bilo je dosta okapanja sa cenzurom dok su svieta ugledale. Niemčić je putovao g. 1847. u Biograd, pa je htio tamo tiskati te pjesme, ali biogradska cenzura toga — ne dozvoli!

Blažek nije mnogo pjevao, al med ono malo njegovih pjesmotvora imade vrlo liepih („Jednoč i sada“, „Dusi koji rod svoj ljube“ itd.).

[2] R. g. 1806, umro iza g. 1860. Od njegovih pjesmotvora spominjemo: „Kip domovine“, „Grlica“, „Sloga ilirska“, „Soko hrvatski i slavska mati“ (1849).

[3] R. 1812, umro 1862. Pjevao je dosta mnogo. Sbirku pjesama izdao je sâm g. 1842. („Odziv rodoljubnog srca“ u Osieku). Sabirao je i narodne pjesme („Tamburaši“ g. 1842.). Inače njegove su pjesme razbacane po raznih listovih, osobito u „Danici“. Da nije ništa drugo spjevao, nego „Bog i Molitva“ (Bacim oko na nebo visoko itd.), već bi ga hrvatska književnost spominjati morala. Tu je s najvećom nježnosti spojena uzvišenost, a u najvećoj jednostavnosti, al samo u nesretnoj formi. To je prava himna.

već u prvom početku uz Gaja. Radio je prilično mnogo, pa ako i nije mu bila književnost jedino zanimanje, opet se pokazuje, da je posve pripravljen stupio na književno polje. On je poznao i strane literature. U javnoj borbi nije se mnogo izticao, al bio je svagdje, gdje ga je trebalo. Za reštauracije g. 1845. bio je i on na Markovu trgu, pa tek da je umakao tanetom Hallerovih vojnika. Proputovao je Slavoniju, Krajinu i Sriem; krenu i u Srbiju, ali tamo ne nadje braće, koja bi ga razumjela[1]. Bio je poštenjak od glave do pete, popustljivost hrvatska nije mu išla u volju[2]. Prijateljstvo i pobratimstvo bilo mu je melemom života. Prijateljem (Blažeku, Bogoviću) posveti više pjesama. Ljubio je dvakrat, al — nesretno, Odtud nikoše nebrojene ljubavne pjesme, pune čuvstva i miline. Rad nesretne ljubavi putovao je u Italiju, tražeći tamo lieka bolnoj si duši. Tako postadoše duhovite njegove „Putositnice". Niemčić bio je sretniji od drugih svojih suvremenika te mu je prijatelj Bogović izdao pjesme sa krasnom biografijom (Zagreb g. 1851).

Niemčić je po većini svoga pjevanja lirik. Rodoljubne njegove pjesme jesu najljepši plodovi te vrste u hrvatskoj književnosti. Pjesme njegove o Bogu (str. 63), domovini i narodu („Domovini" str. 44., zadnja pjesma domovini str. 57.,

[1] Medju ostalim pisa o tom, povrativ se s puta, pobratimu Bogoviću: „Glede simpatie sèrbske s našim stvarima prevario sam se takodjer. Ja ti iskreno kažem, da su naši ljudi u tom obziru vèrlo mistificirani. Zato i ja neću da o toj stvari javno govorim, došo bi lahko u kojekakve spletke, jerbo novinari — znali Bozi zašto? — gori spomenutu mistifikaciju takodjer podupiru, ja pako lagati ili svadjati se neću — dakle volim šutiti. Medju ostalima, za da pojam o razvikanoj sèrbskoj slobodi dobiješ, navadjam ti to: da mi Biogradska cenzura zabrani Blažekove pěsme tiskati!" (Pěsme A. Niemčića. Izdao M. Bogović. Zagreb 1851. u uvodu — nema stranica zabilježenih!) Još gore izkustvo ponese iz Biograda deset godina kašnje drugi hrvatski pjesnik Luka Botić.

[2] G. 1842. pisa Bogoviću: „.... meni se čini, kao da smo mi Hèrvati u svemu i slednjemu odviš veliki komplimentiste, pa da timi našimi komplimenti ..... sami sebe i narodnost našu ubijamo". Žalibože, da i danas te rieči Niemčićeve vriede! Taj duh samosviesti i ponosa narodnjega provire iz svih njegovih pjesama; on nije poznavao laskanja ni gmiženja pred svakim.

„Prijateljem domovine“ str. 38., „Grob kaludjera“ str. 89., itd.) tek da imadu ravnih u našem pjesničtvu. Al prijateljstva i pobratimstva nije nitko do tada ljepše opjevao od njega To svjedoče mnoge preliepe pjesme (Pobratimom u ilirstvu“ itd.). Prijatelj je njemu sve na svietu. On je prijateljem posvetio i svoje pjesme.

Al najljepši plodovi njegove muze jesu „Turice“ (strana 131—140), „Neven“ (str. 143—174) a osobito „Lepiri“ (str. 127—253). To su sitne, ljubavne pjesmice, u kojih opjeva svim žarom svoga srca nesretnu svoju ljubav. Nisu to jednostavni „billets doux“, već prava, živa poezija, koja izvire iz dubine čiste pjesničke duše. Te su pjesme pravi alem-kami u poeziji hrvatskoj, donjekle su nalike Vrazovim „Djulabijam“, za kojimi tek da zaostaju, a formalno su savršenije, pa rekli bi i originalnije.

Šteta, što je prerana smrt prekinula nit života toga darovitoga pjesnika, koji bi bio još mogao mnogim svojim plodom obogatiti knjigu hrvatsku.

Kušao se je i u satiri, i u komediji, i u romanu[1], pak sve nam to odaje velik i ugladjen talent. Proza njegova ide u najbolju ove dobe. On se nije ni s jezikom borio kao mnogi njegovi suvremenici. —

Inače pojavlja se već u ozbiljnijem pjesničtvu više škola, koje se prema tomu diele, kako koga nasljeduju. Tu su oponašatelji narodne pjesme, zapadnog umjetnog pjesničtva i Dubrovčana; drugčije i oponašatelji romanticizma i klasicizma. Prema staroj dubrovačkoj knjizi, gdje tek da se dade govoriti o školah, znači već to velik napredak. Tu već ima borbe, a borba znači svagdje život. Diviti se samo moramo, da je već u to doba niklo pjesnika prve vrste sa stalno odredjenim

[1] U „Nevenu“ g. 1854 (Tečaj III.) natiskao je Bogović liepu Niemčićevu komediju u 4 čina: „Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac?“ (izvrgava smiehu magjaronske kortešacije kod restauracija) i ulomak nedovršena romana: „Udes ljudski.“

pravcem, dočim jošte o tom kod Srba u to vrieme nema ni govora (jedini Branko Radičević). Početkom ovoga vieka nastaje u pjesničtvu europejskom znatan prekret. Stara se suhoparna pravila ostavljaju, pjesnici traže čistu narav i pravi život. Svagdje kreću književnosti *narodnim pravcem.* Pojavlja se romantika, koja je njegovateljica narodnih osebina. Prije su vriedila sve suha pravila, sada se daje maha fantaziji i srcu. Fantazija posta jedinim zakonom. To je sve dizalo narodne individualnosti. Stari racionalizam u književnosti počeo je padati. Pri tom se je pošlo i predaleko. Objektivnosti je nestajalo, a samovolja pjesnikova vriedila je sve. Kod Niemaca prvaci su toga pravca braća Schlegel-i (1777—1829). Ratovi proti Napoleonu porodiše množtvo patriotskih pjesnika. Svagdje se kuje u zviezde sve što je pučko, te se diže gragradjanstvo. Béranger (1778—1857) proslavi se kao prvi pučki „chansonista“, a Victor Hugo svačim, što je velebno i fantastično. Kod Engleza utemeljiše sličnu struju Walter Scott (r. 1771) i Byron (r. 1788). Talijani idu takodjer narodnim pravcem. Tu je Manzoni, Pellico, Niccolini, Giusti, d' Azzeglio, Guerazzi.

Svemu se udara pečat narodne ekskluzivnosti. Roman i drama postaju tendeciozno-politične. Svi ti pravci nadjoše odziva i u Hrvatskoj, ali često prekasno i lošo oponašano.

Narodna pjesma svakako je dala u novije vrieme najviše života i jedrine pjesničtvu umjetnom. Odkrićem, recimo, Ossianovih pjesama u Englezkoj, dodje narodna pjesma svagdje do uvaženja. Već u XVIII. vieku ljudi se počeše zanimati s narodnimi pjesmami, koje su prošlim vjekovom značile ništa. U XIX. pako vieku svuda su se one počele kupiti i prevadjati. Po cieloj Europi se je uvidjelo, da su narodni spjevovi vrelo, koje mora dati umjetnoj poeziji, koju su suhoparna pravila ukočila, nova života, prirodnosti, krepčine i jednostavnosti. Hrvatske narodne pjesme (hrvatske su koliko i srbske), što ih je Vuk skupio, proslaviše se u Europi. Lje-

poti njihovoj svak se divio, najveći pjesnici (Göthe itd.) stadoše ih prevoditi. Da nije toga bilo, tek da bi bili na nje kod kuće pogledali. Ovako postadoše novim vrelom za hrvatsko pjesničtvo. Svi su ih hrvatski pjesnici čitali, proučavali i nasljedovali, u koliko je tko bolje znao shvatiti njihov odnošaj prama umjetnom pjesničtvu. Bilo ih je, koji su sliepo nasljedovali sve, što je narodno, a bilo ih je, koji su znali pogoditi pravu stazu. U obće rekli bi ipak, da su to hrvatski pjesnici bolje razumjeli, nego li oni na istoku našeg naroda. Da vidimo.

Govoveć o pjesničtvu hrvatskom prve dobe, susretamo se najprije sa *Stankom Vrazom*, prvim lirikom hrvatskim svoje dobe. Stanko Vraz (r. u Štajerskoj g. 1810., umro g. 1851.) jest jedan od prvih radnika za preporoda hrvatskog. Pokret „ilirski“ na toliko ga je uzhitio, da se je okanio slovenskoga narječja i poprimio hrvaštinu za književni jezik, dokazujuć svojim zemljakom, da moraju to isto učiniti, hoće li se spasiti kao narod, jer literatura tako malena naroda da ne može ni vegetirati, a kamo li živiti. G. 1837. pisa Prešernu: „Mit Slovenien hab' ich es abgethan!“, povukav se, kako veli, sa „nezahvalnog polja slovenske literature.“[1] Okaniv se svoga

[1] Spomenusmo već prije u kratko, kako je znatan dio Slovenaca pristao bio uz Gaja, poprimiv hrvatski jezik. Vraz je bio med prvimi. Danas se opet med Slovenci živo razpravlja to pitanje, za to je zanimivo, da navedemo, kako je Vraz mislio o tom pred 40 godina. God. 1848. pisa Prešernu: „— Was ist eine Nation, die nicht bei der Gründung ihrer Literatur und geistigen Emancipation sich auf eine erhabene Idee stützen kann? Und wo wollen wir, wenn wir abgesondert fortarbeiten wollen, diese hernehmen? Etwa aus den Heldenthaten unserer Vorältern? Wo haben wir davon eine Geschichte?... Eine Literatur, die nicht auf einer positiven Basis ruht, ist eine todte Geburt.“ (Djela St. Vraza, Zagreb 1877, str. 430.). G. 1840. pisa opet Prešernu, koji je bio velik protivnik ilirštine: „... Uns Oberillyriern bleibt daher nichts übrig, als uns, wenn wir Slaven bleiben wollen, an unsere Brüder im Süden anzuschliessen, was uns keine so grose Anstrengung kosten wird, wenn wir es herzhaft angreifen, da sie uns an Sprache die nächsten sind.“ (l. c. str. 202.). O istoj stvari pisa opet Macunu g. 1843.: „Slověnsko narěčje nema ni literarne ni historične prošlosti, pa i broj naroda je tako malahan, da nije moguća posebna književnost.

slovenstva, hrli on u Zagreb i Hrvatsku, gdje se g. 1838. stalno nastani, da se od nje nikada ne odieli. Pjesničkom divinacijom uvidio je on, da pravoga života nema nigdje na slovinskom jugu, kao u Hrvatskoj, koju on smatra pozvanom, da stupi na čelo svemu jugu. To je on očitovao stotini svojih prijatelja. Njemu nigdje sunce tako ne sija kao u Hrvatskoj, njemu nema pod suncem plemenitije zemlje od Hrvatske; on samo u Hrvatskoj ćuti se slobodan i sretan; on, Slovenac, veli, da će samo u zemljici Hrvatskoj spokojno umrieti[1]! Kod Srba ne nalazi on ljubavi, niti viših ideja — sve je tu mrtvo, ukočeno i sredovječno. Samo Hrvatska je vriedna, da ju svak ljubi; ona sama može predvoditi sav jug!

Tu dakle nema drugog izbora, nego ili osloniti se na bližnje jače pleme ili propasti kao narod. Kad Slovenci mogu naučiti latinski i njemački, mogu i štokavski itd. (l. c. str. 332). U pismih St. Vraza ima često govora o tom.

[1] G. 1842. putovao je Vraz po slovenskih krajevih i Mletačkoj, te je bio više mjeseci odsutan iz Hrvatske. S puta pisa u Hrvatsku: „.... ja jesam zaljubljen, nu niti u Milicu, niti u Pavlinicu, niti u Minicu, niti u Matildicu, nego u — čitavu Hrvatsku. Hrvatska je meni omilila kao mati, omilila kao sestra, omilila kao draga. Nemogu nigdě mirno misliti, nego u Hrvatskoj, nigdě mirno spavati nego u Hrvatskoj, niti neću nigdě mirno umrěti, nego u Hrvatskoj. Naša poslovica kaže: „daleko od očiuh, daleko od srca“ ili „šta oko nevidi, srce nepoželi“. Nu to je laž. Ako je i kod koga istina, kod mene nije. Meni je Hrvatska čim dalje od očiuh, tim bliže srca. Povedj ti ovo suncu hrvatskomu, oblakom hrvatskim i větrom hrvatskim, i svemu što je hrvatsko.“ (o. c. p. 220—221). U isto vrieme pisa Babukiću iz Maribora: „Sve što bliže dodjem granici Hrvatskoj, to sve više čeznem po svetoj zemlji Zrinskoga i Draškoviča i ostalih slavnih muževah, po svetoj zemlji, koju ću cělivati, kad ju opet stigne moja noga. Vi neznate šta imate, neznate, pod kakvima krilama bdijete i spavate. Hrvatska je kao zdravlje, koje čověk onda puno ceniti počimlje, kad ga nima. (Str. 252). G. 1845. pisa o tom Erbenu u Prag: „Ja sudim, da je Hrvatska, navlastito Zagreb, ognjište, iz kojeg se razpršivaju iskre izobraženosti narodne na razne grane i strane južnoslavenske, i da će slava ta i dostojanstvo Hrvatskoj ostati, ako Bog da, i u buduće, barem ja (polag slaboga svoga poznanja) nevidim ni kod Srbaljah, ni drugdě žive sile, koja bi zagrebačkoj školi mogla slavu tu u pogibelj dovesti, a kamo li oteti ju.“ (str. 243—4). To isto kaza on i knezu Auerspergu (poznatom njemačkom pjesniku „Anastasiusu Grünu“) u pismu od godine 1846.: „.... und wie Provinzial-Kroatien überhaupt durch seine Stellung von der Vorsehung berufen worden zu sein scheint, als Verbindungsbrücke

Vraz se nije politikom bavio, kod javnih agitacija njega nije bilo naći. On se je posvetio samo književnosti, a napose pjesničtvu. *Vraz je po zvanju svom jedini književnik ilirske dobe i ujedno najplodniji književnik.*

Prigodnom poezijom se je slabo zanimao, on je književnost samu smatrao zadaćom zanimanja svoga te se je ozbiljno njom bavio. Kao pjesnik, Vraz je čist lirik. Pjevao je vrlo mnogo, i to u svih mogućih oblicih lirike, ponješto i epike. Tu ima soneta, balada, romanca, pripoviesti, ditirameba, gazela itd., u obće svih mogućih vrsti sitnije poezije, koje je on prvi uveo u hrvatsku književnost. On se je odmah iz početka stao povoditi za narodnom pjesmom, koju je cienio više nego dubrovačke pjesnike, koji su mu ukočeni i nenaravni. Uz zapadni romanticizam srkao je med ljepote narodne pjesme, iduć uviek pravim putem kano pravi pjesnik. Jedno mu je samo smetalo: jezik, a s tim i forma, koja mu je dosta nesavršena. Tadanji pojmovi o jeziku, koji su se razprostrli u Hrvatskoj po Kollarovih spisih, ponješto su i njega na krivi put naveli, te ima kod njega rieči i forma (n. pr. dual kod glagola) neštokavskih.

Inače Vraz je pravi pravcati pjesnik, komu teku misli iz dna pjesničke duše. On je jedan od najvećih ljubavnih pjesnika hrvatskih svih vjekova. Njegove „Djubabije“ sjale bi kao biser u svakoj literaturi. Tek da si čovjek i pomisliti može nježnije poezije od ove. Uz čuvstvene misli nižu se bujne slike,

zwischen serbischen, echtkroatischen und windischen Wesen zu dienen, so bemerkt man diesen vermittelnden Geist auffallend scharf ausgeprägt in dem grössten Theile seiner Volkslieder itd. (str. 393). G. 1845. bio je Vraz u Pragu. Prag mu je omilio, pa on bi najvolio tu stanovati, kad ne bi Zagreba bilo! (s. 375.). Jednako oduševljeno izrazi se o Hrvatskoj i Sreznevski, kad je putovao g. 1841. po Hrvatskoj. Kollar došav g. 1842. u Hrvatsku, reče, da se je samo tu oćutio pravim Slavenom. I sam Vuk Karadžić, koji je inače Hrvate posve izbrisao sa svieta, hvali Hrvate, da je med njimi najugodnije časove svoga života sproveo, dočim su u Srbiji u isto vrieme palili njegove knjige! (U Srbiju nisu smjele ulaziti knjige pisane Vukovim pravopisom sve do iza g. 1860.). Ovo su sitnice, al imadu svoje znamenovanje. — Prema tomu sravni Niemčić i Botić u Biogradu. —

a dikcija mu je živa, laka. Tu on opjeva nježno žarku svoju ljubav prama dievi, koja ga očara; uz tu ljubav iztiče ljubav k majci, na koje mu je krilu uviek najljepše, a završava slavospjevom na bratstvo medju narodi, na koje jedno nebo i jedan Bog gleda, pa kao što jedno sunce nad svimi izhodi, nek i jedno pravo nad narodi vlada! Krasne misli, koje mogu proizteći samo iz velike pjesničke duše. Uz majku ljubio je neizmierno i sestru si Dragojlu, kojoj posveti svoje „Gusle i Tamburu", te se raztapa od milinja, pjevajući o njezinoj dobroti. Koli je to krasno etičko pojimanje nježne pjesničke duše!

U glavnom iztiče se kod Vraza, ne genijalnost, ali neobična nježnost i čuvstvenost, živost, plastičnost, realnost, naravnost — prava slovinska narav!

Za „Djulabijami" dolaze po poetičnoj vriednosti „Glasi iz dubrave žerovinske" (balade i romance), „Gusle i Tambura" (različite pjesme), te „Razlike pjesme" (soneti, gazele, povjestice)[1]. Vraz je mnogo i prevodio, i to sa svih jezika europejskih. Poznate su mu bile sve veće literature europejske.

Toliko jezika nije nitko poznao tada u Hrvatkoj, koliko on, ma da se je mnogo jezika učilo, osobito slovinskih.[2] Medju tim prevodi Vrazovi nisu uviek presretni, češće im nestaje živosti i poleta.

---

[1] Matica hrvatska izdala mu je sva djela u 5 svezaka ovim redom: I: Djulabije, Zagreb 1863., II. Glasi iz dubrave žerovinske — Gusle i Tambura s dodatkom „Istina i šala" od „J. Rešetara" (njegov pseudonym), Zagreb 1864., III. Razlike pjesme (soneti, gazele, povjestice, „Komari i obadovi", „ose") Zagreb 1866., IV. Razlike pjesme (prevodi) Zagreb, i V. Pjesme, pabirci pisma, Zagreb 1877 (priredio prof. Petračić). Ja se u ovoj razpravi uviek pozivam na ovo izdanje. „Narodne Pjesme", što ih je izdao god. 1839. ne doživiše drugog izdanja. Mnogo je pjesama ostavio i u rukopisu.

[2] Duh vremena, u kojem se je najviše deklamiralo o slovinskoj uzajemnosti, gonio je „Ilirce", da uče ostale slovinske jezike. Vraz pisa o tom g. 1840. u Prag: „kod nas već mlozi mladići na vrat na nos uče drugo slavenskih jezikah. Žalibože jošter Srblji u tom pogledu daleko zaostaju" (V. 204.).

Da ovu kratku crticu o Vrazu svršimo, moramo još nešto spomenuti kod njega, a to je satira i kritika. Epigrami i satire njegove, kojih je prilično mnogo spjevao, al rad okolnosti vremena veći dio istih nije tiskao za života, pokazuju da je u njega bilo osobitog dara za tu vrst poezije, koja je još i danas kod nas dosta slabo obradjena. U bučnom životu nije ga bilo vidjeti, ali vidi se, da je iz zakutka oštrim okom motrio sviet i njegove mane. Tomu je dao oduška u svojoj rezkoj satiri, koja je šibala mane njegovih suvremenika, a napose magjarona. Ima tu žive ironije, koja gdjekad prelazi u ljut sarkazam i cinizam.

Al njegovo naivno vrieme nije trpilo satire ni kritike. Uz „Gusle i Tamburu“ pridao je g. 1845. i pjesme „šala i istina“ (u II. sv. Matičina izdanja), ali pod pseudonymom Jakova Rešetara! Kano čovjek liepo naobražen, koji je razumio dobro svrhu književnosti, znao je da bez kritike ne može biti napredka. G. 1842. zasnova s Vukotinovićem i Rakovcem poznati časopis „Kolo.“ Pod imenom J. Rešetara napisa u prvom svezku dosta bezazlenu kritiku o Topalovićevom izdanju narodnih pjesama, spočitnuv mu neke mane, dočim se tada nije smjelo nego hvaliti. Jao si ga tada Vrazu!

Na „Kolo“ diže se graja od svih strana. I sami gimnazijalci napadaju na ulici — Vraza! Proti „Kolu“ niknu satira „Čudnovate Diple.“ Od preko 600 predplatnika, što ih je imala I. knjiga, spade taj broj kod druge na 200!

Tadanje vrieme nije podnosilo kritike. Prigovarati ni kuditi nije bilo dopušteno — samo se je hvaliti moglo. Spomenuv jošte i njegove „Nar. pjesme ilirske“ (1839.), kažemo o Vrazu: *on je prvi lirik svoje dobe, prvi satirik i prvi kri-*

A bansko vieće g. 1849. zaključi podignuti stolicu českog, poljskog i ruskog jezika, a magjarski ukinu.

G. 1842. pita Vraz Zapu: „Kako stoji uzajemnost književna u Galiciji? Neučili se i tu drugih slav. narěčjah? Kod nas je nauka drugih slav. narěčjah (tako rekuć) u modi.“ V. 300.

tik hrvatski, a po zvanju jedini književnik, stojeći na visini europejskog literata. Njegovi sudovi o dubrovačkoj literaturi i danas imadu svoju cienu, ako su i doista oštri.[1]

[1] Pošto se je u novije vrieme razprela kritična razprava o dubrovačkoj književnosti, nije nezanimivo, ako ovdje priobćimo neke sudove o njoj od Vraza. Dočim su njegovi suvremenici smatrali sve što je dubrovačko klasičnim, Vraz ih je cienio i uvažavao, ali ne sliepo. Njemu su Dubrovčani po duhu stranci, a tek po jeziku naši. Vitezi u „Osmanu" tek su po imenu slovinski, a srce im je i duša romanska. Duh narodne pjesme oni su izbjegavali. Vraz V. 101. (Sravni prema tomu Pavić: „Prilog historiji dubr. hrv. književnosti", Rad XXXI. 134. i „o kompoziciji Gundulićeva Osmana", Rad XXXII. 104). G. 1841. pisa Erbenu: „Ja priznajem cěnu i klasičnost Dubrovčanah, čudeći se nad uznešenostju njihovih ideah i nad bogatstvom izrazah i divnoj tananosti versa; — prevedi ih u taliansku, to će svaki Talian kazati, da je prevod izvor talianski. Njihovoj izvrstnosti manjka ono, nad čim se dive ruski počitatelji Puškina. Ja priznajem, da ih valja smatati i visoko cěniti, priznajem takodjer, da je moj vers mnogo njim deržan; nu moje počitovanje nije slěpi fanatizam, koj bi smatrao njih kao uzor izvrstnosti, kao non plus ultra ilirske poezije, prezirajući suprot tomu narodnje pěsme te izključno jih robski naslědujuć; — onu veliku četu Dubrovačkih pěsnika koji svi — kao francezki Troubaduri — govore iz jednih ustiu na jedan kalup. Pročitajte svekolike Dubrevčane pa će vam dodijati oni tolikokratni čezne, gine, kopne, taje, stine itd., strah od Boga, sram od ljudih itd.

Postupanje naše mladeši (hrvatsko-slavonsko-dalmatinske) baš tako je u tom prizrenja krivo, kao postupanje srbske, koji nečitaju Dubrovčanah. Kaošto Poljaci u najnovije vrěme preporodiše svoju poeziu stopivši izobraženi jezik Kochanovskih s duhom narodnjih pěsamah (što i vas několiko izmedju Čehah čini), najvolio bi takodjer ja, da se novo-ilirska literatura porodi iz pepela Dubrovčanah, napojena živom vatrom narodnjega duha." (o. c. p. 272—3). U drugom pismu Erbenu od g. 1844. medju ostalim veli o istoj svari: „... Taj se je dubrovački duh sa školasticizmom onog vrěmena uvukao najpače u našu poeziu, i vlada tu dalje, nego što valja. I sada čim Matica naměrava izdati dubrovčane, i tako im otvoriti put u knjižnice od većine naših pisaocah i štiocah, razprostrět će se upliv još dalje i silnije našarat lice književnosti naše krupnim rumenilom onog vrěmena nenaravskog urešivanja itd." (str. 342). Da se taj upliv dubrovački paralizira treba, da se izdaju narodne pjesme. O Palmotiću se je takodjer dosta strogo izrazio, veleć, da mu je jezik i stih gladak, ali da mjesto originalnih misli ima puke skolastičke floskule (str. 411. Pismo Macunu g. 1849).

Velike znamenitosti dubrovačke literature tek da može tko niekati. Gjorgjić i Gundulić služili bi na ponos svakoj onodobnoj literaturi, ali sudovi Vrazovi u glavnom su temeljiti te se može čovjek samo čuditi onolikomu kritičkomu duhu u ono doba, samo što Vraz nije onda smio na javu sa svojimi misli. U ostalom to povsjedočiše sami Dubrovčani (Pučić, Ban), koji su se malo po malo sasma okanili imi-

Kukuljević, Trnski, Vukotinović kano pjesnici posve sliede Dubrovčane. Vraz se za to na nje osobito ljuti. Sva ova trojica pjevala su mnogo, ali s nejednakom srećom. Pjesnički râd *Trnskoga* iztiče se tek u sliedećoj dobi, kad je mnogostručnije stao raditi; ali i sada se već pokazuje kano riedak poznavatelj hrvaštine i kano vrstan prevodioc.[1] Po današnjoj kritici *Vukotinovićeva* poezija ne može se održati, ali pogledom na vrieme, kada je radio moramo s poštovanjem spominjati njegov rad[2], koji je znatnu prazninu izpunjao u tadanjoj književnosti.

Kukuljević je takodjer mnogo pjevao.[3] Nema u njega velikog poleta, ali ima čuvstva, što podaje mnogim njegovim pjesmam književnu cienu. Neki elegički ton provlači se svimi njegovimi pjesmami, i neka osobita nježnost, što sve donjekle čovjeku godi, dok čita njegove pjesmotvore. Njegove „Slavjanke" (Zagreb 1848.) nisu ni danas bez ciene. Kukuljevićevo djelovanje dobiva veliko znamenovanje istom u sliedećoj dobi, gdje si je velikih zasluga stekao na polju političke i književne poviesti i starina.

Odlučno uz narodnu pjesmu prista Ognjoslav *Utješenović Ostrožinski*, hoteći sagraditi umjetnu poeziju na narodnoj. On nije htio primiti niti oblika europejske poezije, zaziruć od

---

tacije starih Dubrovčana, povadjajuć se za narodnom pjesmom. Kopitarova sprdnja sa „Florentinci" (Dubrovčani), kojih proizvode on napram nar. pjesmam prozva praznom slamom (Arkiv 104.), mora se odbiti na njegov gnjev na „Ilirce."

[1] Vraz reče o njemu: „Trnski razumi jezik dobro, nu pěsme njegove dosad su hodile odveć na štakah dubrovačkih" (Str. 346). Trnski je izdao g. 1842. dotadanje svoje pjesme, medju kojimi ima liepih stvarca.

[2] Vukotinović je bio tada u obće jedan od najplodnijih pisaca. God. 1838. izdao je „Pjesme i Pripoviedke", g. 1840. drugi svezak istih, god. 1842. „Ruže i Trnje" (sitnije pjesme), g. 1844. „Prošastnost ugarsko-hrvatska" (hist. novele) i g. 1847. „Pjesme."

[3] Pjesme su mu razsijane po listovih, kojih je većinu izdao u 4. svezci svojih djela g. 1847. (ljubavne pjesme „Koraljke" i druge razlike pjesme). Tu već u predgovoru veli, da je to spjevao u prvoj mladosti, kada nije poznao svoga cilja te odlučuje posvetiti se ozbiljnim naukam. G. 1848. naštampa „Slavjanke", sitne rodoljubne pjesmice o Slavenstvu.

svega, što je zapadno. Pjesme svoje objelodanio je u Beču pod naslovom „Vila Ostrožinska" g. 1845. Glasovita je njegova „Jeka od Balkana". Radio je na lirici i epici s dobrim uspjehom, a glede svoje nakane o hrvatskoj umjetnoj poeziji, može se reći, da u glavnom nije postigao ništa. —

Preradović počeo je pjevati u Kuzmanićevoj „Zori" god. 1844. sa čuvenom pjesmom „Zora puca, bit će dana!" Pjesme prve svoje dobe naštampa g. 1846. pod naslovom „Prvienci". On se je obazirao i na narodnu pjesmu i na Dubrovčane i na zapadnu romantiku. Već prvi njegov pojav na književnom polju razglasi ga kano velikog pjesnika. Vraz ga okrsti prvakom na parnasu ilirskom. U njega se opaža u prvom početku ozbiljnost, koju je pratio velik polet, velike misli i silno čuvstvo. On je već u „ilirskoj" dobi velik pjesnik, ma da je tek kašnje obsežnije radio[1].

Pučić i Ban radili su u to doba takodjer dosta mnogo u pjesničtvu, drugi s daleko većim uspjehom, nego li prvi, u kojega nema velika poleta[1].

Kao nešto više no jednostavni prigodni pjesnik, javlja se u ovo doba i *Mirko Bogović*. Život mu je prilično buran, a liep su odjek tomu i njegove pjesme. Osvanuo je svagdje, gdje je bilo borbe. G. 1845. dopao je rana na Markovu trgu, a g. 1848. nalazimo ga med dobrovoljci. Na Rieci odreče se službe, ne htijući služiti Magjara. Prve su mu pjesme namienjene ljubavi, domovini i narodu. Nema u njega uzvišenosti, al pjesme mu izdaju priličan polet i zanos te liep jezik, a osobito liepo obrazovan duh i srce. Vidi se, da je dosta pripravljen stupio na književno polje. U sliedećoj dobi (1850 do

---

[1] Sva mu je pjesnička djela izdao hrvatski narod g. 1873. u Zagrebu, gdje je i potanka ocjena istih od prof. dra. F. Markovića.

[2] Pucić je izdao g. 1839. u Zagrebu „Talijanke"; inače ima od njega mnogo pjesama po listovih i u zabavniku „Dubrovniku."

Rad pjesnički Matije Bana u toj pobi usredotočen je u zabavniku „Dubrovniku", što ga je sam pokrenuo (3 svezka 1849., 1850. i 1851.). Tu ima od njega prekrasnih balada i romanca.

1860) rad mu je znamenitiji, tu je med prvimi književnici i budioci narodu. U prvoj se dobi bavi sitnijom lirikom[1], u drugoj je dosta sretan dramatik i novelista, smjera romantičke škole.

U epskoj poeziji iztače se dubljinom misli, veličinom poleta i krasotom jezika nad sve svoje suvremenike *Ivan Mažuranić.* Već prve njegove pjesme u „Danici" izdaju ga velikim duhom i dubokim misliocem. Njegov *„Čengić-Aga"* zadivio je sve suvremenike. Mi se danas samo čuditi možemo, kako je ta uzvišena pjesma niknuti mogla u ono doba (izašla prvi put u zabavniku „Iskri" od g. 1846.). Nitko nije divnije proniko duh naroda hrvatskoga, kano Mažuranić, nitko nije dublje zavirio u prošlost i budućnost njegovu kao on. „Čengijić-Aga" jest uzvišena himna na slobodu raje, koje se krvava drama evo danas odigrava. Takve lahkoće stiha, jednostavnosti i jedrine jezika, takove plastičnosti i krepčine u izražavanju misli, nema u ni jednog hrvatskog pjesnika. Dočim su njegovi suvremenici kolebali amo tamo, jedni pristajuć sliepo uz narodnu pjesmu, drugi uz Dubrovčane, on je jedini znao do klasičnosti sljubiti jedno drugomu. Ljepšega šta ne može izkazati ciela naša književnost na iztoku i zapadu[2].

Med prvimi radnici na književnom polju „ilirske" dobe, nalazimo i dra. *Dimitriju Demetra.* On se je kušao u svih vrstih poezije. Po poletu i duhovitosti ide ga jedno od prvih mjesta medju pjesnici hrvatskimi. Bio je velik štovatelj Dubrovčana te ih je i preveć nasljedovao. Bio je liepo naobražena duha, poznao je i druge literature. Stih mu je i jezik gdjegdje težak, neukusan.

Puna visokih misli i pjesničkog nakita jest njegova epska

---

[1] God. 1844. izda „Ljubice", g. 1847. „Smilje i Kovilje", a g. 1848. „Domorodne glase" (političné i rodoljubne pjesme).

[2] Podrobna i u glavnom sve izcrpljujuća ocjena od prof. dra. Markovića izašla je u najnovijem sjajnom izdanju „Čengić-Age" od Albrechta (Zagreb 1876.).

pjesma: „Grobničko Polje“ (Kolo. I.) On je u svemu vele ozbiljan, pa se je i dao na najozbiljniji dio poezije — dramu, napose tragediju. —

Lirika i epika obradjene su liepo u ovoj dobi; nalazimo tu pjesnika prvoga reda. Ima tu velika poleta i velikih misli. Od prigodnih pjesmica popeše se pjesnici do više lirike, dà i epike. Išlo se raznimi smjerovi, ali radilo se je vrlo mnogo i dosta zdravo. Pjesničtvo to stoji većim djelom na istoj visini suvremene poezije na zapadu.

Velik zanos naroda i velike misli, koje su pokretale tom dobom, našle se odziva i u drami, vršku poezije, koja se najkašnje svagdje pojavlja.

Na osnovu starih kajkavskih lakrdija nije bilo lako doći do ozbiljne drame. K tomu nije bilo kazališta, bez kojega ne može biti govora o napredku drame, a još manje o kritici, koja je neobhodno potrebila; a kod obćenitog entuziazma, kakav je bio u Hrvatskoj, nije bilo moguće ni misliti na kritiku. Početak hrvatskoga kazališta razjasnismo u kratko sprieda. Sa svim tim nailazimo i tu na neke liepe pojave.

Tu se susretamo opet sa imeni Vukotinovića[1], Kukuljevića[2] i Demetra, koji su radili s raznom srećom. Najveća im hvala pripada, što su obradjivali predmete iz domaće istorije, te je i to pomoglo dići narodnji uzhit. Glavno je kod tih plodova tendencija narodna, kao i drugdje po Europi te dobe (u Italiji osobito Niccolini). Današnja kritika oborila bi većinu toga, al u ono vrieme došlo je sve dobro: dobili su dobrovoljci bar nešta za prikazivanje. Kukuljević je i u tom sretniji od Vukotinovića: u njega se opaža više ukusa i više smisla za dramu.

---

[1] God. 1832. izadje od njega igrokaz u 4 čina „Golub“, a g. 1833. turobna igra „Prvi i zadnji kip.“

[2] Dramski njegovi plodovi jesu: „Juran i Sofija“ (1839.), „Stiepko Šubić“ (1841.); „Gusar“ i „Poraz Mongolah“ (a III. sv. njegovih „Različitih djela“ g. 1844.).

Al nad sve radnike na tom polju diže se *Demeter*[1], koji s podpunim dostojanstvom pristupi k tragediji, kulminaciji dramske umjetnosti. Njegova „Teuta" jest pravi biser hrvatske dramatike, ma da ima mana osobito sceničkih. Čin je ponješto odviše razvlačen, al ima tu pravog jedinstva, pravih, živih karaktera, pravog života. Vidi se, da je Demeter proučio dramu zapada, a osobito klasičkih naroda. „Teuta" će imati uviek cienu veću, nego li kakav jednostavni historički spomenik. —

Prevodilo se je prilično mnogo, ali većinom nesretno, a i izbor je bio obično loš.

II. PROZA U OBĆE — NOVINSTVO — JEZIK.

Već dosele dovoljno označismo dobu „ilirsku", kano dobu idealnu, pjesničku, gdje se mnogo filozofira, a malo obzire na pozitivan dio potreba narodnjih, za to i nema tu proze, i što je ima, vrlo je loša.

Kano prozaik i osobit stilista hrvatski iztače se Kurelac sa svojimi govori od g. 1848; a i njegova poetična proza jest skoro nenadkriljiva. Alegorija „mladost zanešenest" jest jedan od najljepših bisera hrvatskog jezika. Kašnje je Kurelac skrenuo s puta, kvareći jezik sa svakojakimi arhaizmi i slavizmi.

U zabavi tek da možemo šta spomenuti. Radjeno je malo i to sa slabim uspjehom. Dočim nalazimo u poeziji velikih misli, ovdje sve puzi po zemlji. Sve se kreće u oblačnom romanticizmu, koji se je već preživio bio u svojoj izrodjenosti na zapadu, gdje je već nestalo duha „Werthera" i „Ortisa." Što se je drugdje preživilo, u nas se je još preživalo.

Romana ne pozna ilirsko doba, u noveli tek ima nekoliko pokusa.

---

[1] „Dramatička pokušenja", I. sv. „Ljubav i dužnost", „Krvna osveta" (drama u 3 čina u stihovih), II. sv. „Teuta", tragedija u V. čina. Zagreb 1842. i 1844.

I tu se susretamo sa poznatimi već imeni: Demetrom, Kukuljevićem[1] i Vukotinovićem.[2] Kao prvi početci, nisu to proizvodi velike ciene.

Još najviše života i naravi imade u Demetrovih pripoviedkah (u „Iskri"). Svi obradjuju historičnu pripoviest, i to iz domaće prošlosti, što je svake hvale vriedno. To je duh romantičke škole.

Prevadjalo se na tom polju takodjer štošta i to kojekako. Viših pojava tu ne nalazimo, a ono što je uradjeno, ako danas i nema ciene, sa štovanjem moramo ipak spominjati prve radnike na tom polju.

Ovdje nam je još spomenuti liep zabavnik „Iskru", što ga je uredjivao Demeter. Izadjoše dva godišnjaka za god. 1844. i 1846. sa vrlo liepim sadržajem. Dosta je zanimiv i „Dubrovnik", „cviet narodnog knjižestva", kojega zabavnika izadjoše 3 svezka (I. 1849. u Dubrovniku, II. u Zagrebu 1850. i III. u Zagrebu god. 1851. troškom Matice ilirske), gdje ima takodjer liepa gradiva. To bi u glavnom bilo sve, što ima važnijeg na tom polju. Ostali rad bio je sav ograničen na „Danicu", „Kolo" i „Zoru Dalmatinsku", koju je Kuzmanić uredjivao i izdavao u Zadru (neko vrieme Kaznačić i Valentić) od g. 1844—1848.

Listovi bili su to doba glavno pokretalo svega književnoga rada. Oko njih se je sve kretalo. Početak bilježimo od „Danice" i „Novina." Pravac im je moralno-filozofijski. „Novine" ne donose nego kratke viesti, većinom iz stranoga svieta. Pojedina pitanja narodna tu se još ne razpravljaju, uvodnim člankom ni traga. To je uveo prvi Bogoslav Šulek, velezaslužni književnik hrvatski. Od god. 1846. poče uredjivati „Narodne Novine", kojim dade smjer novije journalistike. *Šulek je prvi journalista hrvatski.*

[1] Različita djela I. Kukuljevića, I. i II. svezak sadržaje „Pripoviesti" (1842. 1843.).

[2] Vukotinovićeve proizvode spomenusmo sprieda.

S godinom 1848., koja svagdje oživi politički život, poče i politička zurnalistika sve bolje uspievati. Sav se je sviet počeo zanimati sa politikom, sve je čitalo samo politične listove na štetu književnosti. Ovdje već Gaj prestaje biti vodjom naroda, kolebajuć u neodlučnosti, dok ne prista sasma uz reakciju; „Nar. N.“ postadoše konservativne a kašnje Bachov organ, te i slobodoumni i pošteni Šulek pobježe iz redakcije istih pristupiv k liberalnom „Slavenskom Jugu“ (počeo izlaziti 6. kolov. 1848.). Tu se već pojavljaju dakle i stranke. U Dalmaciji poče izlaziti službeni „Glasnik Dalmatinski“ (g. 1849.—1859.), a u Zagrebu. „Saborske Novine“ (1848. izašlo samo nekoliko brojeva). Vrieme je u toliko prijalo politici, da je „Sl. Jug“ počeo izlaziti g. 1849. kano dnevnik. Razvoj političkog novinstva hrvatskog počimlje tek sada. Ali s druge strane stradali su ostali, nepolitični listovi.

„Danica“ donosila je sitnije člančiće, crtice o Slavenstvu, pjesme, svakojake moralne sličice i poslovice te izvadke iz starijih hrvatskih „klasika.“ Svagdje se opaža pravac naivnog, moralnog naučanja. Kuzmanićeva „Zora Dalmatinska“ išla je istim pravcem, ali sa slabijim uspjehom od „Danice“. Važni politički dogodjaji obratiše svačiju pažnju na političke listove, te su ostali listovi jedan za drugim propadali. I „Danica“ zamre. Kuzmanićeva „Zora“ presta g. 1848. izlaziti, ne imajuć ni 80 predplatnika. „Prijatelj puka“ doživi tek 15 brojeva; „Mjesečni list gospodarskoga društva“ još se najdulje održa (1842—1849). „Katolički list“ jedini prevali buru toga vremena (1849—1852).

Zanimiv pojav u to doba jest „*Kolo,* članci za literaturu, umjetnost i narodni život“, koje poče izlaziti g. 1842. pod uredničtvom Stanka Vraza, Lj. Vukotinovića i D. Rakovca. Duša toga poduzeća bio je Vraz. On je na sve strane dopisivao i tražio suradnike, pa našo ih je i med Slovenci, Srbi, Česi i Poljaci. Tu već prestaje naivnost Gajeve „Danice“, te se opaža podpuna ozbiljnost. To je imao biti donjekle znan-

stveni organ ilirski poput „časopisa českoga Muzeja.“ To je prvi pojav te vrste na jugu slovinskom. S „Kolom“ se je htjelo, kako reče Vraz, „spojiti ideu ilirsku sa sveslavenskom u književnosti.“ I zbilja imade u „Kolu“ radnja, većinom književnih pregleda, od Srba, Slovenaca, Čeha i Poljaka. List je liepo bio primljen, kumovaše mu uglednici slovinski. I Safařik ga pohvali. G. 1842. izadjoše 2 svezka. Sve se počelo jagmiti za „Kolom.“ Okolnosti medju tim su bile takove, da je to bilo za to vrieme pretežko poduzeće. Pisaca valjanih bilo je malo, publika vrlo osjetljiva, ne trpeć prigovora, a s druge su strane Gaj i pristaši „Danice“ mrko gledali na taj list. Vraz započe sa dosta nevinom kritikom, ali izazva s tim pravu buru proti sebi. Od 600 abonenta spade taj broj već kod drugog svezka na 200. I sami su djaci napadali na ulici Vraza; osobito u Slavoniji sve je ustalo na „Kolo“ (radi kritike Topalovićevih nar. pjesama). G. 1845. izadje još jedan svezak i već nije bilo moguće izdavati lista predplatom. Kašnje preuze „Matica“ izdavanje, te izda g. 1847. Vraz ciela tri svezka. Dogodjaji od g. 1848. i 1849. nisu prijali takvomu poslu, i tako zaspa opet „Kolo.“ Kašnje su još izašla 3 svezka (1850. 1851. i 1853.), dok sveobće mrtvilo, koje nasta za Bacha, ne zakopa i taj list.

Uz romantiku u uzkom savezu stoji kod preporoda narodnih literatura u ovom vieku *narodna historija i filologija.* I u Hrvatskoj se to opaža, ali sav rad na tom polju vrlo je neznatan i ograničen. O pravoj historiji nema ni govora. Idealistično to doba nije imalo smisla za ozbiljna studija. Fantazija je razapetih krila plovila; trieznog, hladnog, promišljenog suda nije bilo. Što se je radilo u historiji, to su romantične pripoviedčice.

Gaj se je prvi počeo zanimati sa historijom, ali tu je svagdje polazio s aprioznog suda, potekla od predsuda, koje je samo trebalo dokazati. On je čak u Njemačku putovao, da traži vrela za „ilirsku“ historiju. Njegova razprava o starih

Ilirih (Danica 1839), kano o pradjedovih naših na Balkanu, pokazuje veliku duhovitost, ali nikakvu kritiku. Radio je i na „banologiji" t. j. poviesti hrvatskih banova, ali ne s mnogo većom srećom.

Kukuljević, kašnji prvi sabirač i bistritelj spomenika hrvatske prcšlosti, u ovo doba pojavlja se tek mimogred na polju historije.

Najviše se je trudio za ilirizma oko historije narodne Ivan *Švear*, župnik sesvetski kod Požege (1774—1839). U njega je bilo i dobre volje i marljivosti, al ničega više. Napisao je veliko djelo *„Ogledalo Ilirie"* u 4 diela (izašlo od god. 1839—1842. u Zagrebu), gdje ima dosta smjelih tvrdnja, dosta imena i pričica romantičnih, ali vrlo malo prave historije. U Svesvetih se i ne piše takovo djelo!

Što je uradjeno na polju *leksikografije i gramatike* namienjeno je sve tadanjim krvavim potrebam.

Početak učini Gaj sa svojom „Osnovom pravopisanja hrv.-slavenskoga" g. 1830. Kašnje popravi tu osnovu u „Danici" g. 1835. Kano prvi filolog svoga vremena iztaknu se Vjekoslav *Babukić*. Filologijom su se tada svi rado bavili a svatko je mislio, da je pozvan na taj posao, kan da k tomu ne treba nikakvih posebnih studija. I Vraz se je zanimao sa korenjem i sa sravnjujućom metodom slavistike! Osobito rad pravopisa bilo je žestoka pravdanja, ako i ne onako nedostojna, kako kod Srba, gdje se je Vuku rad uvedena jota predbacivalo, da želi sve pošokčiti! U Dalmaciji najprije se je Kúzmanić borio proti Gajevom pravopisu, a njegov gorljivi pristaša Šime Starčević pisao je da voli sve svoje spise prije spaliti, nego li ih tiskati „rogatim verstopisom"! (Zora Dalmatinska, 1844. br. 44). To nas donjekle sjeća na Miloša Svetića (Hadžića) kod Srba.

Nov pravopis održa pobjedu, ali sitničarske se prepirke nastaviše. Odvjetnikom novoga pravopisa bio je Babukić. On ga je branio i proti domaćim i vanjskim protivnikom.

Najviše se je pravdalo oko glasa *àr-èr-ě.* O tom je napisano toliko, da bi se mogla sabrati čitava knjižurina. Ako je idea ilirska i slavenska pomogla dići narodnu sviest u Hrvatskoj do najveće zanešenosti, to je s druge strane imenu hrvatskomu škodila, zametavajući ga. I na samu književnost i jezik dosta je to zlo djelovalo. Kollarova „*osnova slavenske književne uzajemnosti*“ navela je na kriv put i jezik i gramatiku hrvatsku, jer se je sve razmatralo sa stanovišta slovinskoga, ili bar južno-slovinskoga, a ne sa hrvatskoga, što je tu mjerodavno. I kod iste ortografije se je tako postupalo. Vuk, čovjek nè europejske linguistične škole, ali pronicava uma i fin poznavatelj jezika, uvidio je, da „ě“ ne valja u latinici, jer to nije po duhu jezika hrvatskoga, koji pozna razliku med „ije“ (bijelo ili bielo) i „je“ (mjesto). Ali Babukiću to ne ide nikako u glavu; on odgovara Vuku: „*ali mi nenaměravamo, kao Vi jedno narěčje gospodujućim učiniti, veće u jednom najmljenom znaku* („ě“) *svakolika narěčja sjediniti.*“ (Kolo IV. 1847. p. 85.; sravni i Vukovu poslanicu Kuzmaniću god. 1847. u „Slavische Bibliothek“ od Miklošiča, I. Band, Wien 1851.) S ovakove krive predpostavke, koja može vriediti u politici, ali u književnosti nè, morala je nastati ona šarena smjesa jezika hrvatskoga, kad se je takva teorija uvela i u praksu. S toga bolujemo još i danas. Vuk je posve pravo nazvao miešanje narječja, kvarenjem jezika (l. c. p. 91.), ali naši Ilirci nisu toga htjeli razumiti te sve njihovo pravopisno pravdanje nema skoro nikakve vriednosti. I u oblicih se je pošlo krivim putem. Mjesto da se poprimu posvema oblici hercegovačkoga narječja, koje je prihvaćeno za književno, uvedeni su oblici arhaistični, koje danas već ne pozna to narječje. Tako n. p. ona tri poznata padeža množine. Vraz je medju ostalim mislio, da se može primiti i slovenski dual!

Tvrdnje: „U Ilirii može samo jedan jezik pravi književni biti, njega ne tražimo u jednom městu, ili u jednoj dèržavi,

nego u cěloj velikoj Ilirii“ (Gaj u „Danici“ 1835, br. 48.), ili: „Nek se piše ovako, a nek svatko izgovara kako hoće“ (Babukić u „osnovi gramatike ilirske“, „Danica“ 1836. br. 10., str. 38.), nisu mogle pravim plodom uroditi. Rad tih nauka nastala je mješavina raznih narječja i raznih književnih doba, te se uvukoše u književnost silni oblikoslovni i leksikalni arhaizmi i provincializmi. Svemu tomu je kriva idea o velikoj Iliriji, kad se je htjelo svakomu ugoditi, izkrpav jedan književni jezik iz svih narječja. To su pogrješke „zagrebačke škole“, koju je donjekle nadkrilila „riečka Kurelčeva škola.“ Dapače Ban je g. 1849. u „Dubrovniku“ pisao čak gramatiku sveslavensku na temelju „staroslavenštine“! Posljedice tih nauka opažaju se još i danas u našoj književnosti.

Inače teoretično i praktično najbolje je razpravljao hrvatsku gramatiku Babukić, kojega su mane i prednosti prešle u kašnje hrvatske gramatike. On je prvi gramatičar hrvatski u ovom vieku. G. 1836. naštampao je u „Danici“ „osnovu slovnice slavjanske narěčja ilirskoga“, koja je kašnje izašla i u prevodu talijanskom (1846., 1849) i njemačkom (1839). Babukić je već poznavao i noviju nauku o glasovih, diobu slovinskog glagola u šest razreda po Dobrovskom, i još gdjekoje rezultate slavističnih studija Dobrovskoga (Institutiones linguae slavicae veteris dialecti, Vindobonae 1822.).

Po toj slovnici izradjene su sve kašnje slovnice: Mažuranića[1], Volarića[2], Firholcera[3], Brlića[4] i Fröhlicha[5].

Kod tih gramatika tek da se opaža, da se je uporabio na jezik hrvatski rezultat suvremenih iztraživanja na polju komparativne i historične gramatike. Niti u svojoj velikoj „Ilirskoj

---

[1] Temelji ilirskoga i latinskoga jezika, Zagreb 1839.
[2] Slovnica ilirska za početne učione, Trst 1852.
[3] Hrvatska-slavonska slovnica za početnike, Varaždin 1847.
[4] Grammatik der illyr. Sprache I. Ofen 1833., II. Agram 1842., III. Agram 1853.
[5] Vollst. Taschengrammatik der illyr. Sprache, Wien 1850.

Slovnici“ od g. 1854. nije Babukić u tom pogledu mnogo dalje koračio, pa kad nije on, učitelj svih, nisu mogli ni njegovi učenici. Nov pravac u obradjivanju hrvatske gramatike nastaje tek kašnje s Pacelom i Jagićem, dočim je već prije toga Daničić i Vuk svima pokazao put.

Rječnika hrvatskoga jezika, namienjenih praktičnoj porabi imade od Užarevića i Ivana Mažuranića (Něm.-ilirski slovar Zagreb 1842), Drobnića (Il.-něm.-talianski rěčnik s Babukićevom osnovom gramatike ilirske, Beč 1849.) i Fröhlicha (Ilirsko-němački i něm.-il. rukoslovnik, Beč 1839. i 1840.), koji svi nose na sebi pogrješke politizujuće filologije hrvatske. Kano prvienci zaslužuju svakako uvaženje.

Druge strukovne literature ta doba ne pozna. U pučkoj knjizi mogli bi zabilježiti svakovrstnih koledara, često vrlo dobrih, crkvenih knjiga, ali bez višega znamenja. Prirodoslovje i matematika jošte nemaju svojih zastupnika. Školska literatura takodjer je posve zanemarena.

Na sve to počima se misliti tek u sliedećoj dobi, koja pripravlja put k pravoj književnosti, kad se počima radnja dieliti u struke.

Eto nas pri kraju. Kušasmo u kratko, prema prostoru i mjestu, karakterisati kulturni i književni pokret hrvatski od Gaja do 1850. godine, iliti za preporoda hrvatskog.

Mladi Hrvati uče u tudjini, ogrievaju ih nove misli; oni lete u Hrvatsku i bude narod. Tu se susretamo s narodnom misli, kao i drugdje po Europi.

Fantastični programi učenih Čeha, napose Kollara, zanieše prve pokretače hrvatske. Panslavistička teorija našla je odjeka u Hrvatskoj u teoriji ilirskoj. Gaj je stao učiti: Ime ilirsko je staro „klasično“, ono pripada svim južnim Slovincem. Imena: hrvatsko, srbsko itd., jesu imena posebna,

kao mletačko, lombardezko itd. Za take teorije bilo je tada vrieme najzgodnije. S jedne strane širili su panslavističke osnove Česi — učitelji Hrvata za preporoda, s druge strane bilo je za to ponuka med samimi Hrvati. Križanić na Savi, Palmotić i Gundulić u Dubrovniku već su pred dva vieka i teoretično i praktično širili slične misli. Ime ilirsko poznato je bilo cielomu narodu preko učenih ljudi; k tomu dao je Napoleon I. sa svojom Ilirijom još većega maha imenu ilirskomu. Hrvatski narod razkomadan nije tada poznavao ni svoje sadašnjosti ni prošlosti, nije poznavao snage svog narodnog imena.

Ime ilirsko nadomjestilo je hrvatsko: ono je probudilo u narodu ideju jedinstva narodnoga, ono je Hrvate uznielo do fanatizma; smjeli ideali pretvoriše Hrvatsku u jednu plamteću baklju najvećeg oduševljenja.

Konačni rezultat politički nije izpunio nada „ilirskih", ali pokret sam bacio je u narod iskru jedinstva, i tim pripravio put narodnoj misli hrvatskoj.

Od malenih početaka, od sitnih pjesmica nikoše valjani lirici, epici i dramatici. Patriotična poezija glavno je pokretalo ciele književnosti. Poezija je najjača strana književnosti „ilirske dobe."

Proze nema ilirska doba, ili što je ima, neznatna je. U književnosti vlada diletantizam. Kritike ne pozna to doba. Svi se ljudi gube u abstrakcije, na pozitivne potrebe naroda, na praktične zadaće slabo se obzire.

Panslavistička i ilirska teorija zavodi u gramatici i jeziku na krivi put, jer se uvodi u knjigu politika. I tako jezik dobiva prisiljene oblike, umjetne, nenaravske. Ali književnost dobiva znamenovanje književnosti obćenarodne; razciepkanost i lokalnost stare knjige hrvatske ovdje prestaje. I u narodnom životu i u književnosti idea jedinstva narodnoga stoji na prvom mjestu. To je najveća stečevina pokreta hrvatskoga. Pri tom kajkavski Hrvati pokazuju se prvi ro-

doljubi hrvatski, oni najljepše pojme ideju jedinstva; oni se odriču u to ime svoga domaćega govora i primaju južni hrvatski govor.

Kajkavski Hrvati stoje na čelu cielomu pokretu hrvatskomu; ovo doba utvrdjuje Zagreb kano središte cieloga naroda. Oko Zagreba se kupi sav narod; Zagreb daje svim života. Dubrovčani kušaju opet uzkrsnuti staru slavu dubrovačku; ali političke i druge okolnosti ne dopuštaju im mnogo učiniti. Ipak Dubrovnik radi najviše u Dalmaciji.

Pokret krvatski probudi sav narod hrvatski k jedinstvu; Zagreb postaje središtem. Što više: pokret taj prelazi i granice hrvatske, Hrvati u više momenata stoje na čelu cielomu jugu slovinskom.

To je u kratko kulturno-istorijski posljedak pokreta hrvatskoga.

To je doba rodoljublja, značajnosti i poštenja hrvatskoga. Tu su Hrvati pokazali, što su; tu su se Hrvati iztakli nad svu svoju braću na jugu.

Hrvatski narod može s ponosom listati taj dio liepe poviesti svoje. Rousseau je sa podpunom sviesti kazao o svojih „Izpoviedih", da će s njimi pred vječnog sudca mirne duše doći i ponosno uzkliknuti: „voilà ce que j' ai fait, ce que j' ai pensé, ce que je fus."[1] Tako nekako može kliknuti i Hrvat, kad pomisli na liepu „ilirsku dobu."

[1] Les Confessions. Paris 1866. p. 1.

Život i djela

VJEKOSLAVA BABUKIĆA.

Napisao Tade Smičiklas.

Pristup.

S ljubavju i poštovanjem pristupam, da razsvietlim život i djelovanje Vjekoslava Babukića, prosvjetnika i probuditelja naroda hrvatskoga. Ali nemogu zatajiti i onoga straha, s kojim ulazim u onu sjajnu mladenačku dobu tolikih prvaka naroda hrvatskoga, koju oni nam mladjim s oduševljenjem slikaju i pričaju. Mi mladji jedva i pojimamo, kako je iz malenoga sjemena gorušična izraslo stablo, pod kojega sjenom sada mi živimo i radimo o boljoj sudbini naroda hrvatskoga. Kako li su „skladni glasovi sa struna lire velike Ilirije nečuvenom dragosti ozvanjali“ i „božanskim glasom“ budili sva plemena ilirska „slogi, bratinstvu i staroj slavi“, toga mi mladji nikako nepogodismo. Mnogo sam puta to tečajem ove razprave težko osjećao!

Dignite se častni suradnici ilirske dobe i pripoviedajte mladjemu svietu, kako je pod Vašim rukama novomu životu porasla Hrvatska. Ne dajte da još i poslje

mene bude tkogod mrtvim pismenim spomenikom život nadahnjivao, kada jošte ustmena vrela živo medju nami žubore.

Komu imam zahvaliti, toga sam u spisu spomenuo, a najveća ide hvala spise Babukićeve, što zajedno s njegovimi knjigami riese sada našu sveučilištnu knjižnicu.

Knjižničaru hvala!

Priprave ilirskoj dobi.

Kada su liepe idee o narodnosti i narodnoj slobodi, iza velike revolucije francezke, već bile osvojile srednju Europu i stale se seliti na iztok europejski, niesu mogle Hrvatsku preletiti, da se je ne taknu. Najprije i najživlje naleti na taj novi svjetski duh ona mladež hrvatska, koja se je izvan svoje domovine učila na vanjskih sveučilištih. Mládež njemačka skupljala se u družine, kojim je u ono doba bila sveta dužnost: pjesmom i knjigom i junačkimi djeli proslaviti njemačku narodnost. Iza godine 1812. i same su vlade stale buditi ovaj protufrancezki duh, a profesori i djaci zajedno su pili i pjevali na slavu germansku, a na propast Galije. To su motrili mladi Hrvati.

I oni se stadoše skupljati, a srodnost materinskih glasova sa Srbi i Slovenci stala ih je sljubljivati. Već god 1813. ima u Beču družtvo, kako nam javlja biskup zagrebački Verhovac, koje će narječja jezika ilirskoga osvietliti, koje će mu stari sjaj povratiti, koje će mu pokazati snagu i krasotu, koje će ga od sve tudjine očistiti i pokazati mu starinu i krasotu, kojom se diče drugi narodni jezici.[1] U tom družtvu i drugovanju nadjoše se

[1]) Considerato itaque eo: quod lingva Illyrica in plurium deliciis habeatur; in ea quotidie quaepiam accuratius scribantur; et nunc per recens Viennae coalescentem eruditorum virorum Societatem, quae in Illyricae lingvae Dialectis eruderandis, et excolendis laborat, ad eximium florem deducenda speretur; ut ejus ubertas, elegantia et virtus tam penitius cognosci, quam magis conservari, et augeri valeat; ac vocabulorum puritas, omnia peregrina excludens, ac ejus venustas ad ornamentum, quo aliae vernaculae hodie gaudent, accedere possit: Sr. Proglas u Danici ilirskoj god. 1837. br. 24., gdje onda pozivlje svećenstvo neka kupi rieči, poslovice, pjesme i stare knjige. U proglasu ima i kratki naputak u kojem se opaža duh vješta lexikografa i gramatika, osobita ocjenitelja narodne pjesme, dialektologa i ljubitelja starine. Mi nećemo pogriešiti, ako reknemo, da su ova načela, u kojih imade toliko strukovne preciznosti dospjela Vrhovcu iz Beča.

Kopitar, Šporer, Mihanović, Davidović i Frušić. Godine 1814. stanu Srbi Davidović i Frušić izdavati srbske novine, a iste godine dobije i Gjuro Šporer dozvolu, da izdaje ilirske novine, ali mrtvilo u Hrvatskoj bilo je toliko, da nije mogao niti prvi broj izaći.[1] Da je u tom družtvu u Beču bilo i više Hrvata, neima dvojbe. Kud odoše? Vratiše se u Hrvatsku duhom narodnim obumrlu, a liepe mladenačke pomisli o narodnosti ilirskoj razplinuše se i ostadoše samo sanci mladosti.

I u Gradcu javlja nam se takovo družtvo, u kojem su djaci iz Dalmacije, Hrvatske i Srbije, i nazivlju se ilirski klub ili šaljivo medju sobom „narodna vlada".[2] U to ilirsko družtvo pristupio je i najmladji izmedju članova Ljudevit Gaj. U tom družtvu učio se je Gaj štokavštinu.[3] Znam, da je u ovom družtvu bio i dr. Božidar Petranović i neki Srbi iz kneževine. Uz Hrvata Gaja bivao je ovdje i Demeter, a i Frane Kurelac, al je njemu još „srdce bilo presno za vse, čto se Slovinstva tiče".[4] I odavle vratiše se Hrvati u obumrlu Hrvatsku. —

Bilo je u Hrvatskoj skromnih, čednih i učenih pisaca, nastojao je i mogući biskup zagrebački Maksimilian Vrhovac, da svoje svećenstvo na radnju uzbudi; ali u svem tom kaže se onaj poznati od prvoga početka smjer kajkavske knjige. Već od starine ima kajkavska pisarija samo jedan cilj: podati koristnu knjigu puku u ruku. Velikih narodnih idea ona ne širi, ona niti ne pjeva, ona samo nauča.

Puk i ljudi pučkoga obrazovanja — to je njihovo čitajuće obćinstvo.

A gdje je mladež? gdje je gradjanstvo? gdje jedina gospodujuća aristokracija?

Plemstvo hrvatsko razletilo se po svietu, što je mogućnije bilo; a što nije moglo sjati bogatstvom u kojem većem gradu, ostalo je kod kuće. Svu je vlast potegnulo u zemlji na sebe, učilo se latinski i magjarski, a sve i jedino nastojanje bilo mu je

[1]) Vienac god. 1872. br. 20.: Kako se jugoslavenstvo počelo i razvilo.

[2]) Po pripoviedanju vel. g. Mojsije Baltića.

[3]) Sr. životopis Gajev u knjižnici Lj. Gaja izd. od Vel. Gaja. Str. XXIV.—XXVIII. i po pripoviedanju M. Baltića.

[4]) Slova nad grobom Lj. Gaja.

držati i čuvati prijateljstvo s plemstvom magjarskim, da si zajedničkom obranom uzčuvaju privilegija.

Kada su Magjari poslje 1825. god. stali širiti magjarski jezik po svoj Ugarskoj, niesu smjeli niti Hrvati zaostati. Kad sva Ugarska diže magjarski jezik u sve škole i urede i za sve državne poslove, kad i „partes adnexae" istim žarom gore i plamte za magjarskim jezikom, onda neka država sve učini, da jezik taj bude uveden po svih školah. Tako zaključuje god. 1830. županija varaždinska.[1] A sabor iste godine hoće, da se i u pučkoj školi uči magjarski čitati, neka se nedopusti pristupiti učiteljstvu, koji ne čita magjarski, neka se ne dopusti djetetu u latinsku školu, ako ne čita jednako magjarski, latinski i hrvatski. Neka si mladež na akademiji sama plaća profesora i to godišnjimi prinesci. To zaključuje sabor hrvatski, u kojem sjedi samo hrvatsko plemstvo.[3]

Gdje je gradjanstvo? Neima ga, jer ga niti u Ugarskoj neima. Samo u nižih obrtnih poslovih razvija ono svoju snagu. U veći trgovački život ne utiče, a u državnom neima mu glasa.

Gdje si ti, zlatna mladeži? Magjarski historik okrivljuje te, da je mladež akademije zagrebačke god. 1830. zaključila dobrovoljnimi prinesci uzdržavati jednoga učitelja magjarskoga jezika,[3] ali stariji naši toga se pravo nesjećaju.[4] Svakako se je i nad životom mladeži savijala ona plemićka korica. — Mladićem plemićkim otvarala su municipia budućnost i javnu djelatnost, a neplemići uticahu se u svećenički striliš ili u vojništvo. Nikakva pobuda iz škole, koja je svu svoju djelatnost sabirala u izučavanje latinštine, još manja pobuda iz javnoga života, koji se je sav kretao oko njekih striliških privilegija, sve je to djelovalo, da od mladeži u domovini niesu mogli poteći novi traci života narodnoga?

Zar nije Ilirija Napoleonova djelovala? Ona je osnovala u Ljubljani sveučilište, ona je već zapisala bila narodnost na svoju zastavu, ona je i novine izdavala. Ova nam slika Hrvatske veli,

[1] Sr. Gesch. des Illyrismus Leipzig 1849. str. 199. instrukcije dane zastupnikom za sabor §. 13.

[2] Ibid. str. 196.—198.

[3] Horváth M. Geschichte der letzten 25 Jahre (1823—1848) Leipzig I. Bd. S. 461.

„Pitao sam više gospode, ali se toga nesjećaju.

da nije; a k tomu je u Hrvatskoj jaki lojalni duh gledao na Napoleona kao na zmaja galijskoga,[1] iz kojega rukû niti idea narodnosti nije dobra bila. —

Odkuda dakle plamen, koji se je doskora razgorio po domovini? Odkuda plamen, kad u domovini niti ognjišta neima, van ono nješto žeravke, što ju mukom razpiruju njeki svećenici na svetom oltaru narodne prosvjete, sámo da neugasne poslednji kriesak knjige hrvatske.[2]

Odkuda plamen? Jedan od gradačke družine ode da nastavi nauke u Pešti i tamo se sastane sa proslavljenim već českim pjesnikom Janom Kollárom. To je bio mladi oduševljeni Ljudevit Gaj, „te odonuda se vrativ — veli Frane Kurelac[3] — vsa je družtva, vse sastanke mladih ljudij okadio učenostju toga Slovaka, toga skromnoga Lutorskog duhovnika, te ugrijane Slovinske duše, a najpače čudesi divne mu i pročuvene pěsni: Slávy dcery. Nam je bilo, kao da nam je ko usta medom omazao, i bolje smo k tomu pridisali nego li k ljiljanu i k čeminu. To je bila prva kitica iz golemoga vrta Slovinstva.“

U to vrieme dolazi Alojzija Babukić u Zagreb.

Vjekoslav Babukić[4] rodio se u Požegi 1812. god. 16. lipnja od otca Antuna purgara i licitara[5] i majke Agate rodjene Keleković iz Samobora.

Prve početne škole učio je u svojem rodnom mjestu, al da Alojzija i njemački nauči pošalje ga brižni otac u „Oberschule“

[1] Sravni pjesmu biskupa Stanića. Glasonoša g. 1865. mjeseca kolovoza.

[2] Sr. Kukuljević u Arkivu knjige XII. S. 51.—60. naročito str. 54.: Pošten starac (Miklоušić) ni ne pomisli, da osim njegovih i Lovrenčićevih knjigah, tada nebijaše uprav druge kajk. hrvatske knjige, koju bi mladež čitati bila mogla, jer katekizmi, prodečtva, molitvene knjige i žiće svetacah nisu baš oni predmetı, kojimi bi se svjetska mladež podjedno rado zabavljala, (a to su bile onda kajk. hrv. knjige), ostale pako knjige, čistom hrvaštinom pisane nebijahu tada zagrebačkoj mladeži ni po imenu poznate.

[3] Slova nad grobom Lj. Gaja. — I prijatelji i neprijatelji pridaju ovaj poticaj Kollaru, a i Kollar sam radostno se toga spominje. Kollar, Spisy dil. III. str. 45.

[4] Do godine 1834. piše se Alojzija.

[5] Tako se uviek stari podpisivao. Moram i to spomenuti, da stari purgar nije nikada primio pravopis svoga sina, već ostao vieran do smrti staromu slavonskomu pravopisu.

u Novu Gradišku, kako je to onda obćeniti običaj bio, kad je u krajini njemština cvala, a u provincijalu škole nisu ništa valjale. Sinak se vrati s nješto njemštine kući, da nastavi tamo gimnaziju, koje je u Požegi pet razreda svršio. Da se i magjarski nauči, šalje ga opet otac od kuće, u Pečuh na gimnaziju. Već je eto glas o magjarskom jeziku, da se bez njega neće moći nitko maknuti u državnu službu, smutio purgara i licitara požežkoga. Alojzija liepim uspjehom svrši gimnaziju. Al da još bolje nauči magjarski, pošalje ga otac med tvrde Magjare u Szegedin, gdje je svršio prvu godinu filozofije.

U Szegedinu nadje se sa mnogo Srba drugova, koji su ga ćirilicu naučili i knjiga mu davali na čitanje. Izmedju drugih pisaca ugodi mu već sada Dositej Obradović, kojega je i kašnje sav svoj život na srdcu nosio.[1]

Kada je onda g. 1830. dospio u Zagreb u drugu godinu filozofije, iskao si je odmah one drugove, koji su bili najbolji i nješto već na glasu. Vierno se sprijatelji s drugom Marićem, koji je već godinu dana prije jednu pjesmu bio tiskao,[2] a to je u ono doba osobita dika bila. Tako je stao i s drugimi boljimi drugovati i našlo se brzo kolo vrlih oduševljenih mladića, koji su se stali dogovarati i razgovarati već i o Slavenstvu. Jedan mi je suučenik Babukićev pripoviedao, kako se je njemu onda činilo čudno i smiešno, a tako i mnogim drugim, gdje se tih njekoliko mladića bez prestanka dogovaraju, kao da će bog zna što napraviti.[3]

O čem se oni dogovaraju? Liepo nam to kazuje Babukić.[4] On je u velikoj neprilici, što će i kuda će? Već uči prava, rad bi bio svjetovnjak: ali „kuda će se okrenuti," pak u kratko zaključuje: „ja sam nakanio da budem pop." Pita učitelja svoga iz Požege neka mu svjetuje, dapače: bi li vojnik bio. Kad je čovjek na takovu razkrižju, onda će se malo sabrati oko toli važna pitanja. Ali Babukić o tom samo tih nekoliko rieči, a cieli dugi list bavi se samo o „slavenskom narodu", koji je med svimi u Europi prvi, a imade ga sedamdeset miliuna.

[1] Vidi se po bilježkah.

[2] Josip Marić, sada kanonik zagrebački tiskao prvu pjesmu 1829. On mi je pripoviedao ovo i ono o Szegedinu.

[3] Kanonik Vaso Poturičić u Križevcu.

[4] Sr. Prilogu I.

Sjajna zora novoga dana i nove sreće prikazuje mu se, kad se taj veliki sviet po jednom pravopisu porazumije: Tada će „jedan drugomu obviknuti, jedan drugomu rieči posuditi i tim se načinom ujediniti.“

Ali opet izmed svih jezika i slavenskih, da je „ilirski najljubkiji i najprostraniji, toga neće niekati nijedan Slaven.“

A tko su Iliri? Med Ilire brojimo: „Krajinu, Hrvatsku, Slavonsku, Dalmaciju i sve Srblje“. — Jošte neima Slovenaca ubrojenih u Ilire, al se zato Iliri evo naslanjaju na sedamdeset miliuna braće svoje slavenske.

Veselje je Babukiću, kad vidi slavenski jezik u srodnosti sa svimi europejskimi jezici. „Magjarski nije europejski, zato od njega ćutim“; a s ponosom bilježi one kulturne pojmove, koje su Magjari od Slavena primili. Opet vierno i to bilježi, gdje Magjari slavensko čuvstvo vriedjaju, kad na primjer Morava od marva izvode i slične stvari.[1]

Već god. 1831. bilježi i prepisuje si ćirilicom iz pisaca, a i sveto Hrvatom pismo stara slavna glagoljica već nas u bilježkah pozdravlja, premda nevješto naslikana pojedina pismena svjedoče, da ih je ruka Babukićeva sada prvi put bilježila.

Nu ciela godina 1831. čini mi se jošte kao šapat plemenitijih duhova izmedju mladeži zagrebačke.

Istom u siečnju god. 1832., kada je vriedni Smodek stao predavati jezik hrvatski i kada su to magjarski profesori gledali zabraniti, izdade se obćom ogorčenostju mladeži prvi jasni glas narodnoga duha,[2] kojemu magjarski profesori ne mogoše odoljeti. Na predavanja vrve ne samo djaci, nego i „magjarski profesori“ i sam glavni zaštitnik slavenskih idea medju djaci profesor filozofije Stjepan Mojzes, fiškali, jurati, „slovom izabrani ljudi.“[3]

[1] Više sličnih primjera u bilježkah od god. 1831. Ovaj prilog br. I. pisan je istina početkom god. 1832. (od prilike u siečnju kako bilježi B. god. 1839.), ali ove sve idee nalazim ja zabilježene već polovicom god. 1831. On jih je javljao dapače skoro godinu danah kašnje, nego što jih je, — sudeć po bilježkah, — sam bio prihvatio.

[2] Sr. Kurelac Fluminensia str. 182.—188.

[3] Prilog I. Još god. 1834. u Лѣтопису Матице српске ч. III. str. 143. stavljaju se predavanja Smodekova na prvo mjesto izmedju svih nastojanja mladih rodoljuba.

Tako se je već našlo jedno javno mjesto, gdje se stariji s mladjimi nadjoše na ognjištu materinskoga jezika. Iz najužega kola, u kojem su bili Babukić, Derkos, Marić, Mažuranić A., Popović, Rakovac i Smodek[1] iznese se ove godine Derkos sa svojom latinskom elegijom: Genius Patriae super dormientibus suis filiis. Iste godine proleti kroz hrvatski sviet brošura: Sollen wir Magyaren werden?[2] Jedne je ote godine tri izdanja doživila;[3] ide knjiga od ruke do ruke, otimlje se sviet za njom.[4] — Idea narodna poskočila je izmedju mladih ljudi i u stariji sviet hrvatski. Iste naime godine stao i stari grof Janko Drašković u tiskanom spisu[5] razgovarati Hrvate, nĕka se bore za svoj narodni jezik „da Hrvatska nije ujedinjena (unirana) s Ugarskom pokrajina, nego da je savezna (federirana) kraljevina".[6]

Već godine 1833. odbijahu zastupnici hrvatski njeke zakone vierske pozivajući se na stara prava kraljevine.[7] S toga je opet medju mladjimi veliko veselje. Ti si pripoviedao — piše iz Beča Frane Kurelac Babukiću — a meni je srdce igralo . . . Vidio je Frane, da „nije Babukič od onieh kukavica, koji dok su glasi dobri kao guske visoko vrat upru, a kako ti (glasovi) prestanu, onda u vodu š njime, i koji, dok je do divana, visoko slove, a kada bi trebalo, da što pokažu onda ih nestane . . . . Frane želi da bude izmedju njih dvojice ono dobro prijateljstvo, koje sve više raste kao sanja večernja, — dokle žitku sunce zadje.[8] —

U prijateljstvu i veselu drugovanju rasla je snaga Babukiću za tihi naučni radi po onom mottu, koji si je stavio već godine 1831. iz Šafaŕika: Die Sehnsucht nach der süssen Kunde von dem Leben der Väter wurzelt tief in Gemüthe des Menschen.[9] — Ono davno doba iz kojega se sjaju sveta i slavna imena Ci-

[1] Sravni pril. 4. (sve sami suučenici).

[2] U Karlovcu 1832. od nepoznata pisca.

[3] Horvath Gesch. der 25 Jahre I. str. 463. Morao sam se i opet pozvati na ovoga historika, kad našega vrela neima.

[4] Sr. Prilog 2.

[5] Dissertacija, iliti razgovor darovan gospodi poklisarom saborskim. U Karlovcu 1832.

[6] Sr. Kukuljević: 29. srpanj 1845.

[7] Horvath Gesch. d. 25. J. I. str. 292.

[8] Prilog 3.

[9] Šafaŕik: Über die Abkunft der Slaven str. 6.

rila i Metoda davninom i svetinjom ga začaruje i vabi u svoje krilo i kašnje kroz cieli život. U ono doba već sada ulazi „gdje su sveti naviestnici slavenski sveto popisali pismo, po kojem su sebi blaženstvo, rodu pako svojemu slovenskomu slavu vječnu zaslužili“. S ponosom i uzhitom gleda on u onu dobu, iz koje slovenski narod od svih sada živućih naroda imade prvi pismo sveto na svojem jeziku. Bili su sveti naši apostoli grčki uzgojeni, al po rodu su naše slovenske krvi: „kako bi inače sveto pismo onako liepo napisati mogli“.[1]

Pored svete davnine jesu glasi materinskoga jezika opet jedini tako jaki, da narod „na veći izobraženja skalin“ dodje „i na moralni se put po materinskoj rieči obrati“. Za to mu dokaz pruža njegov mili Dositija Obradović. „Drugi jezici — veli on po Dositiji — koje sam naučio u knjigama, predragi su mi, zašto mi kažu, šta su učeni narodi i pametni ljudi na svietu mislili, šta li misle; ali kad njima besedim, predstavlja mi se, kao da se u tudje nješto pačam. A kako što s ovim progovorim, kojega ni pošto ne mogu pamtiti, kad sam ili kako sam naučio i zato, rekao bi, da se je samnom i rodio, ili da sam ga iz prsiuh Matere moje izsisao, kako Ti š njim progovorim, eto ti me u sred moje kuće u mojem pravom elementu, gdje sa svojim svojstvenim vazduhom dišem“.[2]

Poštovanje ono starine vodi ga u samo više jezikoslovje, a ljubav i osjećanje potrebâ materinskoga nuka ga, da ustanovi oblike materinskoga jezika.

Latinska pismena, koja sliede Slaveni zapadne crkve „neimaju sve glase za naše ljubezne Matere slovenske rieči“. Zato odbacuje sastavljena pismena i sliedi Čehe i „njihovu oštroumnu filologiju“, poznaje neko „slievanje i raztapanje“ glasova i nalazi zakon za novi organički pravopis. Tako si protumači *dj*, *lj*, *nj*, *č*, *š*, *ž*; ali onaj glas ć kojega, u českom neima jednostavno izvodi od t i j i piše još sada uviek tj. Ali već godine 1834. piše ć.[3]

[1] Sr. prilog 2.

[2] Ibidem.

[3] Zanimivo je s ovim prilogom prispodobiti Gajevo pravopisanje hrvatsko-slavonsko god. 1830. i onda ono u Danici god. 1835. br. 10. i 11.

Početkom god. 1833. već javlja, da je slovnica iliti gramatika već gotova, da će skoro izaći i postavio si je načelo: „slovnica nesastavlja se u varošu, nego pametnije na vladanju od prostih ljudih“.

U bilježkah njegovih od ove godine i nadjoh odlomke te slovnice. Imade već onu glasovitu razdiobu glagolja u šest razreda po Dobrovskom, a uz oblike imade i etimologije njekoliko pokusa. Ima i mali riečnik, u kojem se opaža trag onaj, da za abstraktne pojmove iznadje hrvatske rieči.

U slovnicu svoju uzimlje, a sada i piše u prošlom: bil, pil itd. — „premda mu je jako mil njegov (domaći slavonski) jezik — jer tako veća strana Slovena piše i govori“. Kad nam je to rekao, onda si lasno tumačimo onu krepku rieč o njegovu pravopisu i slovnici: Stat si fractus illabatur orbis“. — A ove godine znao je već i česki, kako njegove bilježke jasno govore, jer već crpi iz českih vrela. —

Tako je već stajao Babukić pripravljen god. 1833. sa slovnicom i pravopisom. Zato niti nije mogla nikoga drugoga bolje zapasti prava slava, da prvi izda knjigu novim pravopisom. God. 1834. tiskao je V. Dunder u Beču Kačića novim pravopisom uredjena po Babukiću.[1] Veliki broj predbrojnika na to djelo bodrio je godinu dana kašnje Daničare, da počmu pisati novim pravopisom.[2]

Prateći Babukića na milih mu stazah, skoro zaboravismo na one lomne, krvave i težke pute, koje si je protirao, da svakdanji kruh zasluži. Spomenusmo, da je već bio odlučio neznajuć, kuda bi se okrenuo, posvetiti se svećeničkomu stališu. I prijatelji njegovi najbliži nagovarali su ga, neka ide u svećenike. Vidili su prijatelji, kako je preveć mehke i blage naravi, a mladić nepokvaren i još k tomu u svietu neizkusan i neokretan. Zato su ga nagovarali, ali on se nije pravo dao, sve je želio, da ostane s Gajem i ostalimi drugovi.[3]

Mala i neznatna zaslužba podrža ga u svjetovnom stališu. Arkivar kraljevine dr. Valentin Kvirinić dade mu prepisivati iz

[1] Knjiga je ta izilazila od 1834.—1836.

[2] Danica ilirska 1835. br. 11. str. 48.

[3] Po pripoviedanju kanonika Marića.

zemaljskoga arkiva stara privilegia ove kraljevine.[1] Sbog liepa i pristojna vladanja i osobito liepa pisma arkivar ga obljubi. Ovu neznatnu zaslužbu dopuni Babukić inštrukcijom, kako sam eno kazuje.[2] Kada naviešta, da će skoro izaći slovnica, u istom listu na pitanje: gdje je i kako je? odgovara, da inštruira sina fiškala Kukovića. To je dakle smatrao glavnom zaslužbom god. 1833.

A bio je već onda Babukić zapriseženi biljažnik banskoga stola i vježbao se i kod raznih advokata sve do god. 1836. Te godine položi advokatski izpit, pak iste godine suplira ugarsko pravo, zato i konkurz napravi u Pešti. Sliedeće godine povjeriše mu supliranje prava naravnoga i medjunarodnoga, i za to se podvrgne izpitu god. 1837. Al u svibnju god. 1838. stupi na tu stolicu novo imenovani redoviti profesor dr. Teodor Pauler. — — Babukića odpremiše s pohvalnom svjedočbom podpisanom od grofa Petra Sermagea, Antuna Kukuljevića i Josipa Šuflaja, gdje mu se na revnoj i sdušnoj službi zahvaljuju.[3]

Pravnički puti niesu mu srećom cvali, a i srdce njegovo oduševljavale su druge idee i um njegov protirao si je druge njemu milije staze — najprije

u Danici
od god. 1835.—1843.

kojoj je posvećena ciela pripravna godina 1834. Živo se ove godine razpravlja: hoće li odmah prihvatiti novi pravopis. U najužem odboru s Gajem, Rakovcem, Vukotinovićem, Mažuranićem i Štoosom sjedi i Babukić. Jedni su za novi pravopis, da se odmah uvede, a drugi, neka se još počeka. Babukić je već pisao novim pravopisom, on je za novi. — Mladež i svećenstvo, to su dva najjača stupa novih idea. Mladež će brzo prihvatiti novu stvar, svećenstvo teže. Strah pred svećenstvom, koje je dosada svu knjigu kajkavsku podržavalo, koje je sa glavnoga siela kajkavstva iz Zagreba i po štokavskih krajevih u crkvi i školi kajkavštinu reć bi posvetilo, taj strah prevlada.[4] Od štokavštine premahnuše kajkavštini, od ilirskoga imena odskočiše na horvatsko-slavonsko-

[1] Bilježke Babukićeve.
[2] Prilog 2.
[3] Spisi Babukićevi.
[4] Po pripoviedanju još suvremenika.

dalmatinsko; — premda jedan od družine iste godine izpovieda: Panslavenstvo je cilj naš, kojemu nam Bog i narav pravicu daše![1]

Bilo je mladim ljudem i straha od Magjara, al se nadaju, da je „ljubav naroda svoga u kraljestvu hrvatskom već tolika da ju već nijednoj sili izkorieniti neće biti moguće, najmanje pako jednomu takovomu orsagu, s kojim je slobodno kraljestvo naše samo u družtvu.[2]

Iza mnogih briga sine napokon Danica horvatsko-slavonsko-dalmatinska 1. siečnja 1835., a istom za godinu dana zasja na čelu „Danice“ pravo sunce njeno: ime ilirsko. —

Već iza prvih brojeva nesta svega straha. U prvih brojevih pišu kajkavski, koji znadu i neznadu. I sam Babukić trudi se pisati kajkavski i starim pravopisom. Već u 5. broju iste godine iznese jedan svećenik (M. Topalović) novi pravopis, Gaj razlaže taj pravopis u 10.[3] i 11. broju, a odmah iza toga zaori svećenik Pavao Stoos:[4] „Ah svani ilirskim Slavenom krasno sunašce! Pucaj zoro — davno nevidjena! Vsa horvatska mladost željno k tebi pruža ruke.“

Sav je strah minuo — svećenstvo ljubi i cieljiva danicu novoga života svoga naroda.

Pri porodu „Danice“ stajalo je njekoliko mladih ljudi, a jedan od najpoglavitijih jest naš Vjekoslav. Neimaju oni brige za veliki imetak, već samo za čast i slavu; neimaju niti razgranjena odlična roda, da im susprežo život i misli u običajene forme; neima nitko od njih slavne prošlosti; a i mladjana svim jednaka doba, svim zajedno prizivlje slogu, prijateljstvo i bratinstvo. Zlaćeno će im čedo porasti, ogrijat će ga i podići slavensko sunce. Strah je izčeznuo. —

Pjesme ilirske sada zaoriše. Neizrecivim ilirskim i slavenskim oduševljenjem nadkriliše svu poeziju hrvatsku prvanjih vje-

[1] Лѣтопис матице српске god. 1834. Č. III. str. 142.

[2] Ibidem. Ovdje pisac misli reći, da je kraljevina Hrvatska s Ugarskom samo federirana.

[3] U 10. broju priobćuje se pjesma novim pravopisom iz izdanja Kačićeva uredjen po Babukiću.

[4] Danica br. 13. Bratinska rieč gledeć na osnovu starinskoga hrvatskoga pravopisa.

kova. Pjevajuća mladež ilirska preli taj sveti plamen u milijun srdaca svoga naroda. I kao što se topi vosak na žarkom plamenu, tako se pred plamtećim genijem naroda raztopiše oledjeni priviligirani kumiri. I kao što su njekada pred trubljom Jozuinom padale zidine Jerika, tako sada pred pjesmami svega naroda padaju one aristokratske gradine, koje su tamo s visoka gospodovale narodom hrvatskim. —

Tako posta iznova Hrvatska. —

Ali kuda zadjosmo? Naš Vjekoslav nije taj junak, on nije pjevao tih pjesama. Njegov glas nije se orio po skupštinah. On je samo mravak, koji od časka do časka, od dana do dana, sabire i radi za braću, koji dugim, težkim trnjavim putem stiče onaj sladki uspjeh, što ga tkogod od braće oduševljenom pjesmom stekao. Njega su ogrievale ove pjesme, njihov uspjeh davao mu je snagu, da na težkom putu i trudu svome nikada ne malakše. Ove su pjesme jedan dio života njegova.

Ta kušao je i Babukić pjevati. Prvi broj „Danice“ donosi pozdravnu pjesmu, u kojoj je i ilirski program „Danice“ već izrečen:

Lipo ti je danicsino lice
Josh je lipshe njejno dobro serdce
Koje ljubi sve stare Horvate,
Serblje, Bosnu, Hercegovce brate;

Ljubi ono drage josh Slavonce,
Štajerce i Kranjce, Gorotance;
Jer su ovo bratja od starine
Sini drage jedne domovine.

Ali to je prva i poslednja Babukićeva pjesma za mnogo godina. —

Pjesme su davorije javne glasne sile i moći, govori burni u kongregacijah odjek su pjesama i plod njihov; a rád nam Babukićev odaje níti onih tajnih sila, kojih veći dio svjetine neopaža, koje njekolicinu najsrdačnijih prijatelja blaženom nadom kriepe, koje neprijatelji istom onda osjete, kad se gotovimi promišljeno izvedenimi čini na vidik iznesu.

U takovih je poslovih Babukić od 1835—1846 godine. Ta-

kove je naravi posao o pravopisu i slovnici, da bude svim Ilirom jedan pravopis i jedna slovnica.[1]

U ovih zemljah bio je sve do sada u svakom kraju, u svakom kutu, u svakom desetgodištu, u svakoga skoro pisca drugi pravopis, druga gramatika — prava slika i prilika naravi slavenske, koja teži za razdrobljenjem na sto strana. Najveći naši jezikoslovci — reče Šafařik — jednoglasno su tužili i naricali nad tim neredom i neskladom — nad tim grobom narodne literature.[2]

Babukić ustaje po više puta i za svega svoga života na obranu novoga pravopisa, koji je prije organičkim, a kašnje historijskim nazivao. — Branio ga je on od Srbalja, protiskivao ga medju Dalmatince, gledao da osvoji Slavoniju i kumovao mu je kod Slovenaca, kao što ćemo vidjeti tečajem njegova života.

Već prve godine[3] brani ga on od Ignjata Brlića vriednoga gramatika slavonskoga.[4] Brlić hvali novi pravopis i veli, da se latinska abeceda već bolje u pravopis nebi dala uvesti, ali on zato još ostaje kirilianac. „Meni to nije dosta, da je popravljena latinska abeceda, nego ja volim sbor u jednu herpu od 6 milijunah Iliracah, od kojih se tri milijuna kirilice drže.“ Na to odgovara Babukić, da je od Srba težko iskati, da samo na prosto odbace ćirilicu, a opet i zapadni Slaveni sada nikako ne mogu primiti ćirilicu.

Babukić dokazuje, kako su pismena sveobća, neimaju svojih obretnika, nego su ih: „svi narodi sve jedan od drugoga različnim putem od feničkoga popunili.“

Stariji ljudi, koji su viersko osvjedočenje i na pismena prenesli, proklinjali su i gradjansku cirilicu, jer da je u njoj polovina latinskih slova, a ta su prokleta.[5] Napredkom kulture i pismena se mienjaju i bivaju ljepša i skladnija. Petar veliki učinio je od crkvene cirilice gradjansku, koja je već ljepša i latinskomu

[1] Spominjemo ovdje, da je u Medjumurju uveden opet stari horvatsko-vugerski pravopis, kad je dospjelo pod Ugarsku. Toliki strah od novoga pravopisa!

[2] Časopis česk. Muz. 1837. str. 125. — (Prev. u Danici 1837. br. 23. str. 89.)

[3] Danica br. 31. i 32. Dopisi dviuh slavonskih domorodacah o pravopisu.

[4] Izdao je svoju gramatiku već god. 1825.

[5] Uvodi liepi primjer iz Dositeja, kako se je razgovarao s onim monakom u Crnojgori.

pismu bliža, a da je poživio bio — po mnienju J. Grimma — jamačno bio bi dalje pošao. Grimmu eno niesu u volju tobožnja njemačka pismena, koja nazivlje: Typenplunder, pak veli: „da bi latinski najljepši i najrazumniji alfabet s razumnim prilagodjenjem za domaće i vlastite glase svakoga jezika i nariečja bio svim europejskim jezkom veliko dobročinstvo“.

Dobrovski, Grimm, Dositej, filozof Krug, učeni Rus Rask, Jan Kollar svaki sa svoga gledišta dolaze u pomoć Babukiću u u ovom boju. Doista liepi vitezovi i u liepom broju stoje uz mladoga advokatskoga koncipienta i ilirskoga literata prve godine.

Jasan imade Babukić pogled u razvoj pisma od najstarijih vremena. Već sada ustaje na Dobrovskoga, koji je učio, da su glagoljska pismena u trinaestom vieku glagoljski popovi izmislili, a Babukić po obliku sudi, da su prastara tamo iz feničko-grčke dobe. Svoje stvari dakako da nije posvema dokazao, al je velikoga svoga učitelja u svoj skromnosti svojoj pobio.

Glavne misli ovoga članka obećavaju nam izpitatelja jezika i starine slavenske znamenita i velika, zato mu naznačismo vierno sav sadržaj. —

Častna i velika zadaća zapade Babukića, da napiše slovnicu ilirsku,[1] na koju su čekali mladi Iliri kao gladan na zalogaj kruha. „Odkada zora narodnosti naše Slavo - Ilirske pucati poče“ — veli Babukić „postoji želja za slovnicom“, zato evo on podaje slovnicu „s kojom se je četiri godine bavio“; a pri izradjivanju imao je uviek pred očima, „da se bez znanja drugih slavjanskih narječjah niti u našem nikakav napredak učiniti nemože“, zato navodi staroslavenske, česke, poljske, ruske, slovenske i ilirske gramatike, koje je rabio, al uza to nije pustio s uma i „čisti narodni ilirski izgovor“. U ovoj gramatici prvi je put uzet obzir na dialekte hrvatske i u glasovih i u oblicih.

Da su dialekti izvor snage književnomu jeziku to su Iliri osjećali i bolje od nas.

Ugledajuć se u Čehe u svem i svačem, pošli su i za njihovim purizmom u jeziku, koga nepoznaju Rusi ni Poljaci. Time su trebali neizrecivu množinu pojmova osobito abstraktnih, a oni niesu

[1] Izašla je u Danici god. 1836.: Osnova slovnice slavjanske narěčja ilirskoga br. 10., 11., 12., 13., 14. i 15. U ovih brojevih donosi Danica samo onu slovnicu.

znali niti običnih konkretnih, kako svjedoči riečnik dodan k prvoj godini Danice.[1] Kao da ih danas gledam na njihovih svakdanjih sastancih, kako kajkavci hvataju štokavcu sa usta koju krasnu rieč hrvatsku, a Vinodolac čakavac potvrdjuje s druge strane oblike staroslavenske iz svoga narodnoga govora. Svaki dialekt imao tako liepu cienu, a Ilirom je i time rasla snaga: „Nam netreba kovati rieči, kao što drugdje negdje biva“ — misleć jamačno Magjare — veli grof J. Drašković.[2] Krepka Babukićeva izreka: „M o j j e j e z i k c ě l a I l i r i a“ još to bolje potvrdjuje.[3]

Tako nam se razjasnjuje njeka nestalnost u oblicih, koju nalazimo u Babukićevoj slovnici. Gdje bi imalo biti pravilo samo s jednom formom utvrdjeno i odsječeno, tamo nalazimo više puta: i m a o v a k o i l i o n a k o.

Preko ovih manah Babukićeve slovnice razbijala se je i ona otudjenost, koju osjeća svaki čovjek, što govori samo lih govor svoga kraju, kad čuje govor koga drugoga kraja.

Nebranim dotle mana ovih, da bih uztvrdio, da bi i danas bilo tako dobro. Ja samo tvrdim, da je u ono prvo ilirsko doba bila upravo ovakova slovnica najbolja. —

Pohvale prijatelja i najznamenitijih suvremenika visoko uznose našega gramatika. Pavao Šafařik veli, da je ovim djelom uzveličao literaturu ilirsku;[4] Ljudevit Gaj veli, da je pisac sastavio: librum in suo genere primum, altioribus Philologiae principiis adaptatum;[5] a predšastnik njegov u slovnici Ignjatija Berlić, hvaleć mu na tako liepoj slovnici, obećaje, da će kod budućega izdanja svoju po njegovoj popraviti.[6]

S pravim ponosom pripovieda nam sam Babukić, kako je ova slovnica prevedena na njemački i talijanski jezik i kako su

[1] Sbirka někojih rěčih, koje su ili u gornjoj ili u dolnjoj Iliriji pomanje poznate str. 22. Tuj ima najnavadnijih rieči, ali iz sva tri dialekta, što je vrlo važno

[2] U svojem govoru u čitaonici g. 1842. dne 2. lipnja. (Zapisnik Čitaonice str. 73.)

[3] Koliko se je cienila i kako shvaćala ova izreka sr. pril. 6.

[4] Pismo B—ću., a isto od prilike veli u kritici čas. česk. M. 1837. str. 127.

[5] Sr. zapisnik čitaonice ilirske g. 1846. na posljednjoj strani.

[6] List od god. 1836., a god. 1838. kad je mislio novo izdanje dati kod Hartlebena u Pešti, veli opet „Vašu ću osnovu upotrebiti“, — al mu neka još i dalje kaže.

kašnje gramatici hrvatski Mažuranić, Firholzer, Suttina i Volarić, na osnovu ove njegove slovnice radili.[1]

Slovničar ilirski nosi zatim težki teret na sebi, da izpravlja različite tudje rukopise. Suvremenici nam kazuju, a spisi njegovi različiti potvrdjuju, da su ti tereti težki bili. Kazivati rieči i fraze, odgovarati na pitanja, to nije težko. Babukić je rado kazivao, a ta mu je slast ostala karakterna crta vas njegov život. Druga je to stvar bila, kad se je drugo polječe 1835. počelo već nješto pisati štokavski, a 1836. sasvim. Onda je na njega padao glavni teret. Krvavo bilo to izpravljanje!

Za mnogo primjera evo jednoga ćak tamo iz godine 1838., kada već mnogi znadu pisati. Evo lista Ivana Kukuljevića, gdje ga moli, neka mu izpravi „Jurana i Sofiju“, a to je komad, koji je prvi bio predstavljan izmedju originalnih hrvatskih igrokaza novije dobe i time pribavio glas piscu njegovu:

Poštovani Gospodine!

Mili Domorodče moj!

Revnost vaša i Ljubav, poznati zajedno gramatikalne znanosti, junačkog jezika našeg', koje dokazali jeste, dahu meni povod i userdje, na vas akprem nepoznatomu meni pismo ravnati ovo. — U prilogu vam šiljam pozorište istoričko Juran i Sofia il Turci kod Siska, koje najpervo u nemačkom zatim u ilirskim jeziku našim izpisao jesam. Kod mankanja vendar znanostjah slovnice ilirske, i kadbo silu Jezika malo jošter u moči mojoj imadem, nači čeduse mnoge pogreške, tako gramatikalne, kano i jezične — poradi toga indi obraćam se k vama kano izkusnim i znatnomu spisatelju našim s otom teretnom molbom, da si truda uzmite, pismo ovo pregledati i tako od manjih kano i od velikih pogreškah, — ako vama vreme drugačje dopušća očistiti — — itd.[2]

Koliko je tu imao Babukić čistiti!!

Tragovi takovoj radnji idu kroz mnogo godina, a zadnji nalazimo god. 1851. Babukić je radio i u „Narodnih Novinah“,

[1] Ilirska slovnica god. 1854. str. XIII.—XVI.

[2] List je datiran 12. ožnjka 1838. Nije sramota za Ivana Kukuljevića, da je od onda toliko imao napredovati u svojem materinskom jeziku. Pravo je opet bilo uzeti za primjer pismo jednoga pisca, koji je na toliki glas dospio, pravo je, da se vidi, kako su onda i najbolji učili od Babukića.

a glavnu svoju djelatnost razvio je oko „Danice.“ — „Danici“ je bio smjer i sva pozornòst na obadvie zjenice očiju svojih na svećenstvo i na milu mladež. „Danica“ dvovrstnom radnjom budi i diže, osvaja i uzpaljuje ove ljubimce svoje: razgledom po slavenskom svietu i zdravom moralnom poukom.

Onaj prvi pogled na slavenski sviet od g. 1831., što ga već spomenusmo, bio je kô djetinji san, koji je sada istom postao mladenačkim zanosom. Babukić djelovao je za to prevodi s českoga, ruskoga i poljskoga.[1] — Pod imenom „različnosti“ i „sveslavjanske“ viesti objavljuje Babukić znatnija djela slavenska s ljubeznom preporukom, kao što je Šafařik javljao svaki i najneznatniji pojav knjige ilirske. Čitatelj po ovih objavah nije dobivao razsude, nije do toga niti stalo objavitelju, on je samo o tom bio od broja do broja upućivan, kako Slavenstvo napreduje.

Zato ovi članćići svaki sam o sebi ne vriedi ništa, a svi skupa veoma mnogo.

U pohvalu slavenskoga jezika priobćeno je u „Danici“ skoro sve, što je prije „Danice“ napisano. Za oto ću ipak spomenuti jedan članak Babukićev: „Ljubitelji slavjanskoga jezika.“[1] Tu je pisac nanizao pohvalna mnienja najučenijih ljudi zapadne Europe o slavenskom jeziku. Tu su zastupani Englezi, Francuzi, Niemci i Talijani. Duh ciele razprave možemo svesti na rieči kneza de Ligne: C'est slavon et non pas esclavon, et slave veut dire gloire.“

Napose slavi ilirskoj bili su posvećeni toliki članci: „o starinah ilirskih, o pjesmah ilirskih itd.“ Najznatnije je ipak u ovom smjeru novo izdanje Vitezovićeva Odiljenja Sigetskoga,[2] koje je izdao zajedno s profesorom Mojzesom, gdje se u uvodu budi: „živa ljubav k našemu narodu i k vsemu, što se naše narodnosti tiče.“ A kad ob ovih junacih: „čitamo ili čujemo — jelte bratjo, tada se uzdižu persa naša, tada serdce naše silnie kuca, lice se naše orumenjava i radostno i gizdavo podvikujemo: „u istinu to su bili naši otci, bratja naša, to su Slavjani bili, to su bili Horvati.“ (Str. 11.)

[1] Danica god. 1839. br. 1. i 2.

[2] Pavla Vitezovića: Oddiljenja sigetskoga četiri děla s uvodom o životu, činih i smrti Nikole kneza Zrinjskogā. U Zagrebu. Uvod str. 1.—19., a tekst dalje — 140. —

O historijskom uvodu nemogu govoriti, jer neznam, da li je od Babukića ili od Mojzesa.

Za ovaj smjer djelovanja svoga zaslužio je podpunoma pohvalu Kollarovu: Waša a p. Gajowa pilnost, neohroženost a zwvlastě wzajemnost slawjanska, kterau w milé Danici neustale na gewo dawate, srdečně nas těšj. Nedegte se w tomto předsewzetj anj hrozbau nepřatelůw ani křičenjm žab odstraniti.[1]

Nije duhovni otac mladeži ilirske, kako ga njeki u svojih listovih nazivlju,[2] samo poznavanje slavjanske književnosti širio; nije ih samo zato u slavenske jezike upućivao, da se znanjem uriese i takovim uriesom uzohole. Učio ih je on liepu i dobru, za čim je sam od svoje mladosti čeznuo. Odkad nalazimo trag bilježkam njegovim, izpisuje on pored viesti o Slavjanstvu i liepe moralne misli iz pisaca i filozofa svih vjekova. S ovimi bilježkami vidim ja, da su u savezu premnogi citati, koji riese čelo svakoga broja „Danice“ i od kojih bi se dao sastaviti krasan sbornik citata o svih mogućih kriepostih i dužnostih.

Razgledajte malo one drobne moralne članke, saberite si jih malo, prispodobite njemačke, talijanske i francezke čitanke za mladež, mnoge ćete tamo naći unesene, da se mladež iz njih uči plemenitoj značajnosti.

Mnogi su ti članci od Babukića i većinom su dobri, mnogi i većinom prevedeni, mnogi su i bez njegova podpisa, mnogi pokazuju više plemenita mlada čovjeka, koji sve traži i bilježi, što su veliki ljudi rekli o krieposti, dobroti, umjerenosti, ljubavi roda i domovine, nego li zrela i smjela muža, koji postavlja sam zakone, da se mladež po njih vlada; ali članci ovi jasno nam govore: ovakovi su bili po srdcu Iliri, ovako su oni uzgajali novi naraštaj naroda hrvatskoga.

Da je ovim smjerom išla i „Danica“ god. 1840. i 1841. kada joj je Babukić bio sasvim urednik, to se samo sobom razumije.[3]

Kada se čovjek sada spomene onih tužba Šafařikovih g. 1833., gdje jadikuje nad književnošću hrvatskom, da neima pjesnikâ, koji

[1] Pismo iz Pešte 1840. god. medju spisi B.

[2] Spominjem Pricu, Krestića, Šavora, Šimagovića.

[3] Ovaj smjer Danice jest do 1843. god Od onda briše se sa lica Danice sve više onaj sveslavenski duh, a sasvim prestaje onaj naivni, mladenački liepi moral. Dolaze n raz pravu praktička pitanja.

bi oživili obumrlu narodnost; neima prozaista, koji bi veselo i ugodno zabavljali i književnosti privabljivali, da neima izpitatelja jezika, neima ni gramatika hrvatskoga, neima niti riečnika,[1] onda istom vidi, u koliko su za šest godina Iliri daleko pretekli sve želje Šafaříkove.

Babukić u čitaonici
od g. 1838.—1846.

Već četvrta godina teče, što Iliri izdaju novine. Prve i druge godine težkom mukom oni izreke slažu na jeziku hrvatskom. Treba mnogo brisati i izpravljati. Ono nekoliko mladih glava sabire se u redakciju, zadovoljni su, dosta je posla. Donese li tkogod članćić ili pjesmicu, sreća velika, po dva puta veća, ako je to bio mladić, učenik. Može se odmah sreće naužiti, da sjedne u sbor domorodaca i da čuje vatrene razgovore Gajeve — a druga braća (jer su svi Iliri braća) povladjuju — pak da se blažen vrati u svoj skromni djački stan, da si zapjeva: „Još Hrvatska“ s braćom, koji ga jedva dočekaše, da im pripovieda, kako se je razgovarao s domorodci.

Ali kada je kolo ilirsko veće stalo bivati, kada je pred oduševljenjem ilirskim stao već izčezavati onaj posmjeh starijih ljudi na ovu mladenačku četu, kada je već bilo dosta domorodaca, koji niesu bili literati, onda je trebalo njeko obćenitije središte. Tako posta čitaonica.

Ovakovo družtvo nije trebalo dozvole magjarske vlade. Magistrat ga je dozvolio, a kapetan gradski nadzirao. Skoro jedino pravilo u tobožnjih pravilih družtva jest §. 1. „Svrha je družtva čitanje novina i knjiga — i koristne znanosti razširivati.“

Pod tim skromnim likom družtva, na temelju ovoga jedinoga pravilca bude od čitaonice: redakcija novina i knjiga; klub ilirski, gdje se sve razpravlja i glasovi na sve strane šalju; knjižara ilirska i Matica; učeno družtvo; muzeum i gospodarsko družtvo; theater i opera; napokon „Narodni dom.“

[1] Časopis česk. Muz. god. 1833. Sv. I. str. 15., gdje izbraja pisce hrvatske od g. 1820.—1833. i počimlje s řěčmi Miklouŝićevimi: „Mal zaisto Horvatov broj“, bavi se knjigom, pak onda nastavlja ove spomenute misli.

Slave se filologijska družtva napuljska od g. 1830., kako su pod vidom filologije širila slobodne narodne ideje; slave se i slična poljska gospodarska družtva, koja su prevrate pripravljala; al tišinom, stalnošću i ozbiljnošću, kojom čitaonica ilirska narodni preporod od god. 1835. utvrdjuje, nadkriljuje ona daleko te svoje suparnike.

Tomu je družtvu tajnik Vjekoslav Babukić a i duša, kako jednodušno priznavaju svi suvremenici, zato u životopis njegov unosim znatniji dio poviesti ilirske čitaonice u Zagrebu.

Na čelo ovomu družtvu uznose Iliri jednoglasno mudroga i obzirnoga grofa Janka Draškovića, koji je prošao diplomatsku školu u službi carstva austrijskoga. Pod stare se je dane ogrijao za ideu ilirsku. Kad su još mladjahni Iliri snivali, kako će raditi, a i položaj im je u družtvu još vrlo nizak bio, skoči im on u pomoć, izreče on prvi onu znamenitu rieč: kraljevina je Hrvatska ravnopravna Ugarskoj, u Hrvatskoj neka vlada jezik hrvatski.[1] I visokim rodom i velikom starosti i izkustvom staroga diplomate, stoji on kao otac medju mladimi Iliri. Koga bi rado imao, rekao bi mu: „Ti, sinko moj“, a Babukiću: „i sinko moj, i krasni Vjekoslave“. On kao mirni viši duh bdije nad čitaonicom skoro do konca svoga života, čuva ju i pazi, da se pod skromnim imenom čitaonice izvode djela i stvaraju družtva, koja bi mladi i vatreni Iliri lasno u jednom časku mladenačke zanesenosti bili pokopali. —

Već prvim govorom, kojim otvara čitaonicu razvija on mudro i obzirno program radnje u čitaonici i dopunjuje ovu našu o njem sličicu.

Prva nam je dužnost, veli on, da se ujedinimo, a druga, da nam bude moguće: „korist presladkoga našega naroda i domovine privesti, ako se naš jezik temeljito i savršeno naučimo, ako marljivo domaće i inostrane pisce čitajući i prijaznivo se razgovarajući s našim se narodom i njegovimi običaji i navadami bolje upoznamo i kao duhom se njegovim opojimo, ter tako š njime bližje poznani za njega se krepčie zauzmemo i koristnimi se nauci ukrasimo. Ako zatim koristne knjige drugih izobraženih narodah

[1] Sr. gore.

[2] Sravni zapisnike čitaonice ilirske od god. 1838.—1846.; prvi sabor dne 14. srpnja 1838.

ili u naš jezik prevedemo ili sami takove osnujemo, i ako tergovačku i poljodjeljsku vrst izbistrimo, najviše pako, ako priměrno odhranjenje naroda našega i pribavljanje večjega imetka njemu pripravimo". —

„Tada će nam — nastavlja stari diplomat — i naš uzvišeni dvor radost i zadovoljnost svoju nedvojno očitovati, kad jednoč opazi, da mi s junačkim našim glasom viernosti i hrabrosti takodjer i glas vještih, skrbljivih i obrtnost ljubećih domorodacah sjedinjujemo, ter da samo i moralnom našom snagom biće i uzdržavanje naše, jezik naš junački ilirski i šnjim skopčano odhranjenje naroda našega dizati se trsimo".

„U protivnom slučaju, ako bi i nadalje skrb za našu narodnost zanemarili, tada bi okolo nas ustali drugi narodi s prie rečenimi sredstvi, koji bi nas poradi pomanjkanja narodne sloge, obrtnosti ili industrie i odhranjenja nadkrilili: tada bi se — što Bog predragi i naša ozbiljna volja sačuvaj — kerv predjih naših gorko prolijana i njihovi glasoviti čini zaboravili; jerbo bez narodnoga odhranjenja, bez sloge i blaga neima snage i jakosti u deržavi; a gdje toga u zao čas neima, tu neima u današnje doba nikakve važnosti niti kod dvora, niti kod susjedah, još manje u ostaloj Europi".

"Probudimo se dakle i pridajmo prirodjenoj našoj viernosti prama kralju i konštitucii skerbljivost za naše napredovanje i podbočimo našu mladež s hasnovitimi nauci, pritegnimo bistrie glave u našu čitaonicu i najdimo način, da vriedni domorodci svojih trudova primjernu zaslužbu dobiju. — *Budimo prijatelji, budimo braća bez razlike imena, jer svih nas otac jest kralj naš i mati konstitucia naša*".[1]

To Vam je predsjednik čitaonice! Desna mu ruka tajnik Vjekoslav Babukić izabran jejednoglasno na grofov predlog. Izmedju svih Ilirah on je starcu najmiliji. Miran i ozbiljan, mlad i učen, uljudan i odan kako je bio, mogao je u starca zagovor i zaštitu izprositi, kako svjedoče tolika pisma — pisana Babu-

[1] Sličnim načinom razvija on svoje misli u svih govorih svojih, koji idu do god. 1843. Od ove godine nadalje niesu pobilježeni u zapisnicih čitaonice. Iza svakoga govora bilježi tajnik ovako od prilike: „Iza ovoga znamenitoga govora zaori sva skupština: Da Bog poživi gospodina grofa predsjednika na mnogo godina".

kiću. U obće bio je Babukić svomu predsjedniku sinovski odan, — nježno ih je prijateljstvo vezalo sve do smrti.[1]

Mladji čitatelji rado će jošte viditi i sliku čitaonice u kojoj je Babukić djelovao, jer će im se u njoj već i njegova slika prikazati. Opis zahvaljujemo Janu Kollaru.[1] „Nad tiskarom jest čitaonica zavod prekrasan. Uza stiene je knjižnjica u kojoj ima knjigâ iz svih narječja slavenskih osobito slovnica, riečnika i povjestnicâ; u sredini je dugi zelenim suknom pokriti stol na kojem je dvadeset i pet različitih novina, sve u krasnom redu. Tolika množina slavjanskih novina na jednom mjestu, jedva će se naći na kojem drugom mjestu na svietu. Tuj je ruska Severnaja Pčela, tamo srbske novine i Narodni List, ovdje poljski Tygodnik literacki, tamo Pražske Noviny, Včela, Květy itd. — Imadu tudier medju našimi novinami i magjarske svoje mjesto, al' zato u magjarskih čitaonicah nigdje niesam opazio naših novina: ova me je slavenska snosljivost i svestranost osobito veselila. Nadzor i poredak ima pred sobom g. Babukić „muž vyborně učeny a dobry jako léto". Takovim čistim sveslavenskim duhom niesam nigdje bio nadahnut kao što na ovom mjestu".

Hvali nadalje Kollar družinu ilirsku, da tuj neima spisateljskoga i učenoga aristokratizma, neima monopola s literaturom i ideami, kako je to drugdje, već je ovdje: „prava narodna i duševna slobodna družina, u kojoj je biti dionikom, pa ma samo i svjedokom prava radost".

U takovu pobratimskom sboru radio je Babukić kroz osam godina s godišnjih 200 for., a od god. 1842. pridali su mu još sto forinti, kad je blagajničke poslove preuzeo.[2] Nije ga riesila ugledna haljina, niti fina košulja, večeru je prespao, a zajutrak prehodio, objed uživa kroz više godina milostivo kod kanonika

[1] U Nevenu god. 1856. str. 28. ima kratka crtica života Draškovićeva od Babukića. Čujemo od prijatelja, da je Drašković posliednji list u Hrvatsku, živući u tudjini pisao Babukiću. Čujemo, da je želio, da mu se tielo po smrti prenese u hrvatsku zemlju. Znamo, da je Babukić nagovarao odlične ljude, neka nastoje, da se želja pokojnikova izpuni i da mu spomenik narod digne, ali nije uspio.

[2] Sebrane spisy dil III. str. 45. u „Cestopisu" prvom u Italiju.

[3] Sjednica čit. god. 1842. Predje na tajnika čast pjeneznika: „bez kojega pomoći ni dosadanji pjeneznici nisu biti mogli".

zagrebačkoga Klemena, a od preostalih krajcara kupuje riečnike i gramatike.[1]

Što bi mu sirotinja njegova može biti bila mogla oduzeti, to mu je sveobća ljubav od sve braće pridavala. — Lahko je mogao stranac čovjek, kad je ulazio u čitaonicu — a svakomu strancu, u koga je bilo iole duha slavenskoga, bio je to u Zagrebu prvi korak — zaboraviti na sirotinju čovjeka, kad ga je ovaj najuljudnijim načinom obsipao viestmi i naučnimi opazkami o slavenskom svietu. A kad se je rodoljub odkuda izvana uputio u Zagreb, da vidi i čuje, što se sve radi, pak u čitaonicu uletio i dakako najprvo tajnika zagrlio; kad je koji oduševljeni mladić liepo sjeo uz tajnika, a ovaj mu razlagao i pripoviedao o jezicih i nauci slavenskoj — onda — mislim ja — da je Babukić i sam na svoju sirotinju zaboravio.

Tà pripoviedati i upućivati o slavenskom svietu to je bila najveća životna slast, što ju je Babukić svega svoga vieka užio.

Ogledajmo sada redom poslove Babukićeve u Čitaonici. Najprvo poštujemo u njem prvoga i najvećega knjižara ilirskoga.

Težki i neprohodni su putevi knjigam ilirskim. Kad je knjiga već bila gotova za tisak, nije tuj bilo nakladnika, koji bi ruke širili i knjigu ljubili, što će im donieti liepe koristi. Mecenati knjizi narodnoj bili su jedini prenumeranti.[2] Kad nije niti tih bilo, onda je težko pisac mogao naći tiskara, da mu knjigu tiska. —

U čitaonici tražili su Iliri i tomu lieka.

„Budući da malo koji domorodni pisac" — reče grof Drašković — „troškove tiskanja knjige sam podnesti može, a razprodanje mnogobrojnih iztisaka poradi velikoga nedostatka domorodnih knjigotržaca, kakovim ine literature ponajviše svoje procvitanje i uzvišenje zahvaliti imadu, veoma nesigurno, dapače pogibeljno jest: zato pozivam i zaklinjem Vas ljubavju svete narodnosti naše, da učinite zaključak, polag kojega bi svaki od

[1] Ovu sam sličicu napisao po pripoviedanju mil. gdje. Vancaške.

[2] U proglasu Vukove udovice na novo izdanje nar. pjesama spominju se rieči Vukove: u našem su narodu prenumeranti jedini narodni mecenati zato ih valja uz knjigu naštampati. (Poziv na predplatu god. 1874.)

gospode članova našega družtva bio deržan, da od svake knjige ilirskim jezikom pisane, koju bi starešinstvo za vriedno našlo, bar po jedan iztisak kupi.[1] —

Tako je mislila pomoći nješto i čitaonica. —

Pisci medjutim kucali su sami na vrata svojih mecenata prenumeranata. U ime uzajemnosti slavjanske sklapaju pobratimstva Česi i Slovaci s južnimi Sloveni i prodaju si izmjence knjige. „Sei nicht ungehalten — piše St. Vraz Prešernu, kad mu šalje na razprodaju svoje knjige — dass wir Dich einen vortrefflichen Liebling der heiligen Helikonischen Schwestern und des *ἀργυρότοξος Ἀπόλλων* zu solchen Commissionen anhalten. Bedenke nur, dass wir bei dem jetzigen Status unserer Nationalliteratur Alles in Allem sein müssen. Schaffarik der göltliche Sohn Slawas, verschleisst eben das nämliche Werk, das wir Dir übersandten. Ich selbst — si fas est magnis componere parva — trage auf meinen Ausflügen im Tornister slawische Bücher die ich gelegentlich an Freunde unserer Literatur absetze. Und so machen wir es gegenwärtig Alle. Jedna ruka mije drugu, a obě lice.[2] —

Svi su pisci prodavali i širili knjige, al kao što je čitaonica bila središte života ilirskoga, tako je Babukić bio središte svega knjižarstva. Njegove knjižarske sveze stvarno nam pokazuju, kakova je bila uzajemnost slavenska. — On je u tom poslu kralj nad svimi — od onih hiljada listova, u kojih su same naručbine knjiga, dala bi se lasno sastaviti štatistika ilirske knjige.

Najskrajnja na sjeveru točka jest Leipzig. Tamo je redakcija časopisa: „Slawische Jahrbücher“, kojoj Babukić protire ovamo put, a redaktor doktor Jordan prodaje tamo ilirske knjige. Dr. Jordan misli jednom, ne bi li se mogao u Hrvatskoj naseliti. ovdje osnovati knjižarstvo i tako koristiti narodu slavenskomu onim izkustvom, što ga je stekao u Leipzigu. Znam da je Jordan i bio u Hrvatskoj — a dalje neznam. —

Krenimo na jug, u Zlatni Prag Ilirom najmiliji izmed svih slavenskih gradova. Tamo sjede učeni zastupnici plemena českoga

[1] Zapisnici god. 1840. Po članku VII. ima tajnik javiti svakomu članu onu knjigu, koju družtvo preporuča.

[2] Lětopis Matice Slovenske god. 1875. str. 168. — (Dopisi Vrazovi s Prešernom).

koji su s ilirskimi pisci braća i prijatelji, a svoj narod vode slozi česko-ilirskoj. Šafařik i Hanka primaju knjige od Babukića i prodaju ih, a Babukić njim i više ljubavi vraća, jer prodaje i njihove i druge knjige. Spomenusmo već, kako je Šafarik pohvalami svojimi ilirske knjige medju Česi preporučivao, al je uza to još i članove za Maticu skupljao, te je do godine 1845. skupio medju Česi jednu četvrtinu svih članova Matice ilirske.[1] Pored ove dvojice stoji i pjesnik Erben.

Medju Slovaci imade Babukić dva znamenita zastupnika. U Pešti je Jan Kollar, kojega svi spisi dakako prolaze kroz ruke Babukićeve, ali što opet Kollar sam prodavati ne može, to pomažu mladi ljudi djaci peštanskoga sveučilišta, koji su preporukom i listovi Babukićevimi stekli tu sreću, da obće s proslavljenim pjesnikom „Slavy dcere". Iz Požuna dvori Babukiću Ljudevit Štur i opet su izmedju njih mladi ljudi, koji donose i odnose viesti i knjige. Štur piše upravo krasno hrvatski.

U Beču sastajemo se s Vukom Štefanovićem Karadžićem, koji doduše malo prodaje, al tim više šalje na prodaju.[2] Zato rade u Beču mladi Hrvati Augustinović, Kuretić, Pejaković, koji težko čekaju glasove iz domovine i savjete priznatoga pisca ilirskoga. Izmedju Hrvata u ovo doba napose spominjem čestitoga Mijata Novaka, koji mnoge službe čini Babukiću.

Krenimo na iztok k Srbom. Babukić pristupi k njim kao k rodu svomu. Isti zloglasni Pavlović stoji u početku s njime u prijateljstvu. God. 1836. kanio je svoj srbski narodni list izdavati latinicom.[3] Kašnje se je odbio. Srdačno odvraćaju Babukiću dr. Jovan Steić, dr. Petar Joanović i Šićarović knjižar, Brkić kapetan iz Mitrovice, koji ilirske knjige i idee šire. Za slogu ilirsku osnovao je direktor gimnazije novosadske dr. Petar Joanović „Bačku Vilu" u koju je i Babukić pisao. Uz „Bačku Vilu" pristalo je malo ljudi.[4]

[1] Sr. zapisnike čitaonice god. 1844. i 1845.

[2] Samo pod linijom ću spomenuti, da početkom god. 1848. Pejaković javlja Babukiću, kako Vuk namjerava pisati latinicom: „toliko mu se dopadaju Hrvati".

[3] Pismo Babukiću dne 28. listopada 1836.

[4] N o v a k o v i ć u svojoj istoriji srbske književnosti II. izdanje str. 301. veli da je jedini Petar Ioanović od Srba pristao bio uz Ilirstvo. Da niti nespo-

Nije Babukić kod Srba mnogo uspio, premda je mnogo nastojao. S manje truda postigao je veći uspjeh kod mlade i mile krvi slovenske, koja sama Babukiću u susret dolazi. Na prvo mjesto stavljamo mlado „ljubljansko slavo-ilirsko družtvo“ u ljubljanskom sjemeništu, osnovano početkom god. školske 1840/1. Ovo je družtvo učilo kašnje Bleiweissa slovenski, ono je najprvo pomagalo dići slovensku narodnu stvar, članovi ovoga družtva odnieli su medju narod idee slovenske i ilirske.[1] Na čelu ovomu družtvu bio je Lovro Pintar,[2] koji „kao strastni ljubitelj svega, što se slavjanskim imenom ponosi, osobito pako onoga, što onoj blaženoj slozi ilirske braće štogod doprinese, koju mila naša „Danica“ cielomu ilirskomu svietu u sve glase propovjeduje.“ On skuplja predbrojnike i šalje ih Babukiću. Istina, veli u jednom listu od g. 1841. isti Pintar, „šaljem Vam imena samo učećih se mladih ljudih, ali je to tim bolje, jer ovi nisu još starimi skoro neizkorepljivimi predsudami osamljenacab otrovani“ — i opet naručuje različitih knjiga. —

Družtvo samo obraća se na Babukića ilirskim jezikom i pravopisom i već ima nade, da će sav slovenski narod poći za njimi.

U ime družtva piše knjižničar g. Krašna:[4] „Vi verli Sla-

minjemo, da je Ioanović za svoju Bačku vilu imao i suradnika, evo sam njeke naveo, koji su bili sudeći barem po listovih pisanih Babukiću oduševljeni za Iilrstvo. Godine 1836. 15. listopada piše dr. Steić latinicom ovako:

Dragi gospodine, poznajmo, vrieme je već, našu svima nam rodjenu jednaku slavoilirsku krv i budimo opet narodnim srdcem jedni i isti Iliri, pokažimo izobraženomu svetu, da već i u nas više znači Božija priroda, nego budi koja slaba ljudska uredba“.

Istina je, da su se Srbi borili proti latinici. N. pr. Sava Tekelija nemože dokučiti: zašto ti Hrvati latinicom pišu (pismo Babukiću), al zato sam Babukić piše cirilicom, Iliri osobito poštuju Savu Telekiju — Iliri su ipak bili čisti glasnici ljubavi bratske!

[1] Ovo govorim po pripoviedanju gg. Dolžana, koji u prilogu 5. dolazi pod imenom Dužan, sada je župnik u Radovici i po riečih pokojnoga plemenitoga rodoljuba Reša, župnika metljičkoga.

[2] Sr. prilog 5.

[3] Pintar je učio u Karlovcu i odanle donio ideu ilirsku. Bio je župnik u Breznici u Forenskoj, saborski zastupnik i carevinskoga vieća, pisac različitih, osobito vierskih spisićah. Umro 1875. (Po pripoviedanju profesora Marna iz Ljubljane).

[4] Sada je župnik u Zagradi polag Zužumberka. Za čudo, već onda pokazuje toliko znanja i vještine, toliko razboritosti i razsude! Nije pisao ništa! Primjećujem jošte, da je rodom iz Ipave. Pa koliko znade hrvatski!

vjane, budite nam otac i učite nas, kakovim načinom bi mi najlaglje, najbáržie i najrazbornie milo naše ilirstvo i kod naše večinom još spavajuće braće uveli". „Izvolite nam pisati, koje nam knjige ilirske kupiti treba, primetnite takodjer njihovu cienu". Babukić tako ozbiljno odgovara, da oni niti ne mogu svega kupiti. Družtvo je njihovo maleno i uzelo si je za zadaću: „samo polagano i bez svakog javljenja, tiho i mirno vele liepu i važnu stvar ilirstvo razširivati," stranom da im ravnatelji ne saznadu i kakove im zaprieke ne nastave, a stranom da kakva reakcija ne nastane; al zato su ipak raztresli „ilirstvo medju puno mladićah, koji svaki dan više žele, da ilirstvo poznavaju," i nadajući se misle, da će već za tri ili četiri godine biti drugačije.[1]

Naručuju i kašnje knjige bez prestanka kod Babukića, a tako se glase napose Jeran Luka, Cafov s mnogimi pitanji filologijskimi, Ravnikar, Terstenjak, Majer Matija i drugi mnogi. Medjutim ove terete nosio je prema Slovencem gdjekad i Stanko Vraz; al i sam Stanko upućuje na Babukića.[2]

I Dalmaciju uzimljemo jošte izvan onoga zemljišta, na kojem je svakdanja radnja Ilira. Slabi su glasovi odanle i za više godina. Kada je Ljudevit Gaj s Antunom Mažuranićem god. 1841. putovao, slabi su glasi rodoljubni, što ih piše A. Mažuranić sve tamo do Dubrovnika. Tamo je svirala muzika pred Gajem, a to Babukić kao slavje priobćuje u „Danici".[3] Prije jošte nego što je počela izlaziti „Zora dalmatinska", prose Iliri iz čitaonice, neka prime i tamo novi pravopis,[4] ali to je sve badava. Babukić se trudi preko svoga prijatelja dr. Antuna Roćčia kroz više vremena. Dubrovčani su zahvalni Horvatom što „bude sjene starieh Dubrovčanah i oživljavaju ih na novu slavu",[5] ali jošte sve tamo reži na novi pravopis ilirski. — Babukić našao si je preko braće Battara, Počića, Roćčia i nekoliko svećenika put knjigam svojim u Dalmacija. Ali sve je to išlo potežko. —

Da još uzmemo Bosnu, koja je i onako tužna, onda bismo zaokružili istom glavno polje knjižarske djelatnosti Babukićeve.

[1] Prilog 6.
[2] Prilog 6.
[3] Danica ilirska god. 1841. br. 28.
[4] Zapisnici čit. god. 1843.
[5] Iz pisma Roćčie još g. 1845.

Njekoliko fratara, kojim je na čelu Fr. Jukić, naručuju knjige. Jakić sam od prvoga početka naručuje ne samo ilirske knjige, nego razne vrsti historijskih i geografskih djela — i to kroz više godina. Mnogo se puta niti on niti drugovi njegovi od straha ne podpisuju.

Sada smo obišli oko Hrvatske i Slavonije. A što ćemo sad? Kad se rekne, da je Babukić sve ilirske knjige prodavao, onda ne treba istom govoriti: kojih je pisaca knjige prodavao. Niti nije moguće za sve godine podpunu mrežu knjižarsku podati, jer se sabiratelji i Babukićevi povjerenici više puta sele. Mi smo ovdje pridali jedan popis sabran po njekih na pola poderanih listićih, što dakako nije niti iz daleka podpuno. Tko hoće ocieniti trud, neka pogleda samo na ovaj pregled od god. 1845. [1])

[1]) Ime i prezime	Mjesto	Pokrajina	Broj komada	Ciena	
				for.	nč.
Dr. Jakovu Užareviću	—	—	24	15	20
Rastiću	Mitrovica	Krajina	2	—	40
Dragutinu Rakovcu	Zagreb	Hrvatska	50	15	—
Stjepanu Pejakoviću	Beč	Austrija	10	3	70
Rastiću	Gospić	Krajina	3	8	—
Jakovu Petleku	Nova Gradiška	Slavonija	10	11	40
Istomu	Nova Gradiška	Slavonija	30	5	50
Pavlu Penjiću	Djakovo	Slavonija	21	22	20
Jačimu Pavletiću	Rieka	Primorje	2	5	—
Družtvu duhovne mladeži	Djakovo	Slavonija	3	4	5
Topaloviću	Djakovo	Slavonija	5	4	16
Družtvu duhovne mladeži	Djakovo	Slavonija	14	16	12
Ivanu Kukuljeviću	Zagreb	Hrvatska	2	2	40
Drag. bar. Kušljanu	Karlovac	Hrvatska	30	5	20
Ljudevitu Gaju	Zagreb	Hrvatska	3	11	25
Ignjat Čivić	—	—	250	125	—
Vuk Štefanović Karadžić	Beč	Austrija	80	144	—
Franji Šav. Mikšiću	Osiek	Slavonija	42	12	30
Istomu	Osiek	Slavonija	24	14	—
Istomu	Osiek	Slavonija	6	8	54
Istomu	Osiek	Slavonija	16	10	40
Subota Mladenović	Novi Sad	Ugarska	20	13	20
Dragutinu bar. Kušljanu	Karlovac	Hrvatska	30	14	—
Kapetanu Kovačeviću	Rieka	Primorje	2	4	30
Istomu	Rieka	Primorje	3	6	30
Fleischeru-Mesariću	Belovar	Hrvatska	45	14	30
Ljudevit Vukotinović	Zagreb	Hrvatska	70	46	46
Vjekoslavu Fleischeru	Belovar	Hrvatska	19	5	—
Istomu	Belovar	Hrvatska	24	34	—

Ali tko će ocieniti toliki trud i izpisati dopisivanje za svaku knjigu, kad jedan od pisaca kaže: „Zaisto ja i Vi najbolji smo rodoljubi, ja, što knjige pišem u ovo doba, a Vi što se za nje brinete. Ta jedva bi dva konja povezla od Karlovca do Zagreba, što smo si mi izpisali, dok je evo knjiga nješto po svietu prošla.“ (Utješenović). Vjekoslav piše i dopisuje na sve strane skupiteljem prenumeranata, svojim pomagačem, a ovi opet uzdišu: „Volio bih devet knjiga kupiti, nego jednu prodati; vjeruj mi brajko, već sam od sama skupljanja predbrojnikâ ogolio — veli revni i vriedni Mate Topalović, koji tolike godine nosi terete uz Babukića pobratima svoga. Opet i spisatelji jauču. — Evo, kako se uvodi Petar Preradović: „Ako se nebi sami spisatelji zabrinuli i preporučili dobroti rodoljubnoj, težko dá bi kroz knjigotržce i same troške pečatenja izvaditi mogli. Sad ćete već znati, kud sam naperio i bojim se već, da vičete: Eto opet predbrojenja, ta da nam je carska blagajna, nebi nam dosta bilo na ta vječna predbrojenja. Pravo imate bratjo, al' neimamo niti mi spisatelji krivo.“ [1]

Jošte za primjer privodimo, kako se Preradović Babukiću predstavlja: „Nepoznajuć nikoga u miloj mojoj domovini, komu više na srcu bi bio napredak našega knjižestva, nego Vama, usudjujem se Vas za jednu ljubav moliti. Ja bi rad evo moje pjesmice tiskom u sviet poslati. Vi ćete sam najbolje znati, kako

Ime i prezime	Mjesto	Pokrajina	Broj komada	Ciena	
				for.	nč.
Braći Battara	Zadar	Dalmacija	3	3	50
Ignjatu Brliću	Brod	Slavonija	12	19	30
Istomu	Brod	Slavonija	12	7	—
Istomu	Brod	Slavonija	1	—	50
Ivanu Sabljaku	Pančevo	Ugarska	20	16	40
Mati Topaloviću	Djakovo	Slavonija	16	8	—
Ivanu Kukuljeviću	Zagreb	Hrvatska	16	9	15
Ivan Franjo Jukić	Banja luka	Bosna	289	57	80
Braći Battara	Zadar	Dalmaćija	3	3	50
Tadiji Brkiću	Mitrovici	Sriem	2	5	32
Ignjatu Alojziju Brliću	Brod	Slavonija	10	5	—
Istomu	Brod	Slavonija	3	4	50
Pavlu Penjiću	Djakovo	Slavonija	9	14	30
Franji Jukiću	Tojnica	Bosna	5	3	32
Pavlu Penjiću	Djakovo	Slavonija	51	18	20

[1] Poziv na prvence god. 1845.

se težko jošte knjige u našoj domovini prodavaju i da samo kroz ruke prijateljah i po putu predbrojenja nekako se troški pečatenja izvaditi mogu. Budući me je do sada moj udes na veliku žalost moju, svuda više nego u miloj mojoj domovini zadržavao, niesam ni prilike imao za steći si tamo prijateljah i poznanih, koji bi me u ovom mojem poduzetju podupirati mogli". [1] Ali onda neima od nikoga odgovora, moli opet Petar, dragi gospodine pomažite me, svjetujte mi. [2]

Babukić je svjetovao i vjerno odgovarao, kako svjedoče stotine zahvala od prijatelja i spisatelja. Njegov pobratim Stanko Vraz u svojih nježno šaljivih listovih posvjedočuje mu to mnogo puta, a jednom veli: „Ti si jedina duša u našem arcidomorodnom gradu, koja se neleca pera, kad treba prijatelju da se što objavi Ti si najtočniji izmed svih Ilira. [3]

A u jednoj šaljivoj prijateljskoj dugoj pjesmi k imendanu pjeva Stanko:

Pa još i to zatajiti,
Bila mrzka bi grehota
Ti si knjižar glasoviti
I marljivii da e' strahota:
Nad istoga baš Didota. [4]

Ali tko će sve ocieniti? Predbrojnika neima, spisatelj uzdiše; novaca neima, spisatelj jauče; skupitelj nije mogao skupiti novaca; prilika, koja je tamo dolje u Slavoniju otišla i knjige odniela, uz put se zadržala; napokon dolazi samo nješto novaca na račun knjiga. Što će biti s drugimi knjigami? Odgovaraj Vjekoslave, piši Vjekoslave, plati Vjekoslave!

Ali tko će vierno opisat,
Pretrpljene težke vaje? —

Odmakosmo daleko od čitaonice, da pokažemo, kako je Babukić prodajom knjiga protirao staze idei ilirskoj i uzajem-

[1] Pismo Bab.

[2] Naveo sam od mnogih pisama Preradovićeva zato, jer čtatelj dobiva i malu viest iz Preradovićeva života. Prvi lirik hrvatski, kad polazi u sviet sa svojimi pjesmami, neima jošte nigdje nikoga poznata niti prijatelja u vlastitoj domovini!

[3] Pismo god. 1840.

[4] Pjesma je ta u njekoliko stotina redaka medju spisi Vrazovimi, što je sada svojina Matice hrvatske.

nosti slavenskoj, al' za to se nije on odmaknuo od čitaonice, već tamo liepo sjedi i radi.

Već za njekoliko mjeseci rodi se misao o teatru ilirskom.

Zar nebi bilo moguće ovdje „u glavnom gradu kraljevine Horvatske, u središtu stare velike Ilirije, gdje si toliki veliko-dušni muževi neumrlih zaslugah za materinski svoj jezik kupe, podobnoga što utemeljiti (kao što u Pragu) ili barem pokusiti, da se narodni ilirski teater uvede", upita u Danici Bernstein direktor njemačkoga varoškoga teatra.[1] Već za njekoliko dana u skupštini čitaonice čini se zaključak, da će nastojati sve moguće učiniti, da se svakoga mjeseca jedan put na narodnom jeziku predstavlja.[2] Glavna im je misao bila občuvanje i širenje materinskoga jezika, kako to „državna braća" Magjari svojim teatrom postigavaju. I na ćudoredno uzbudjenje osobito mladeži imao je teater djelovati. Dosta slabe predstave občarale su mladi sviet ilirski. „Starci se raduju — veli Ivan Mažuranić — i sele u misli u ona stara, bolja, od njih hvaljena vremena, kad su oni kao Slavjani u slavjanskoj zemlji i jeziku, čisti slavjanski od tudjinah bolje učuvani sviet ugledali; prijatelji naši i domovine naše vesele se i u srdcu s prvim ovim početkom sretan takodjer napredak skapčaju; neprijatelji napokon dubokim zamukoše mukom; jednom riečju: dobri se svi raduju, svi se vesele, svi ufaju, a zli kradom tuguju, stide se i boje."[3]

Sladak i ugodan uspjeh pripravljao je odbor, u kojem je opet tajnik čitaonice onaj čovjek, koji se trsi oko sabiranja daće narodne, veoma težke za mnogoga člana čitaonice, koji dopisuje za nošnju i igrokaze, koji izpravlja.[1] Tako radi kroz dvije godine. Glavna je osoba u ovom važnom narodnom poslu bio svakako dr. Demeter.

Početci teatra ilirskog veoma su zanimivi. Jadi, brige i nevolje taru ono njekoliko ljudi, koji se toga posla hvataju, mislio

[1] Danica 1839. br. 46.

[2] Zapisnik 1839. 13. pros.

[3] Zapisnik god. 1840. str. 37. Ivan Mažuranić predlagao je, da se družtvo teatralno sastavi, koje će sve gradove obilaziti. Svi će gradovi okusiti slasti predstava na materinskom jeziku, svi će laglje družtvo uzdržati. Moći će se učiniti škola dramatična, da se razvije pravi narodni teater.

[4] Ob ovom predmetu imademo sačuvanih pisama n. pr. s Brlićem iz Broda i Marianovićem iz Zemuna.

bi: već su malaksali; ali oduševljenje pobudjeno u obćinstvu jače je od njihovih jada. Ono tare i uništuje njihove jade, sami na sebe valja da zaborave, pa da gledaju poslom dostignuti nade oduševljene publike. Ilirstvo već nemože krenuti natrag, jer vodje bivaju vodjeni, oduševljena narodna idea tiska ih napried. Operom god. 1846. ovjenčana je idea ilirska.

Al' naš se je Vjekoslav samo prve dvije godine trudio oko toga i pored drugih radio, veća ga slava ide u poslovanju o k o M a t i c e i l i r s k e. „Da družtvo čitaonice velike svoje ciljeve dostigne — bilježi on [1] — neka se s čitaonicom još jedan novi sbor pod imenom „Matica ilirska“ skopča. Ovo novo družtvo imalo bi se ua spodobu „Matice česke“ u Pragu i serbo-ilirske u Pešti ustanoviti. Cilj Matice ilirske bio bi taj: da se svakojake koristne knjige u ilirskom jeziku na obćinske družtva troškove utiskati dadu.“

Ali briga oko teatra i tereti sabiranja pritiskali su čitaoničare ciele god. 1840. i 1841. Istom god. 1842. mogla se je vratiti misao čitaonice na Maticu. Ove godine izriče se i podpun program — kako ga bilježi Babukić. „Najpoglavitia svrha družtva našega jest: nauk i knjiženstvo u našem narodnom jeziku razprostranjivati i priliku mladeži našoj dati, da se domorodno izobrazi. Ovamo najviše spada utištenje vrstnih knjigah za priličnu cienu Mi mademo mnogo starih i znamenitih djelah iz 16. i 17. stoljetja, — kad još njemačka literatura u zibci biaše — Čubranovića, Ranjinu, Zlatarića, Gundulića, Palmotića, Gjorgjića i mnoge ine. Ove dakle našim organičkim (glasoshodnim) pravopisom preštampati, želja je jednoglasna svih onih, kojim su ove stare klasičke po duhu i ukusnoj krasoti jednako dične knjige poznate. Ova djela kad istom na svjetlost izidju bit će u pravom smislu dika i ponos našega cielokupnoga ne samo ilirskoga, da li cieloga slavjanskoga literarnoga svieta.[2] Na temelj ovoga programa postavi se i odbor u kojem je Ljudevit Gaj predsjednik, Babukić tajnik, a Aleksa Vancaš blagajnik.

[1] Sjednica čitaonice dne 7. ožujka 1839.
[2] Sjednica čitaonice 11. veljače 1842.
Ove rieči izgovara grof Janko Drašković, al ja jamačno niesam pogriešio, što sam uzeo, da su Babukićeve misli izrečene po grofu predsjedniku.

Matica je samo odbor čitaonice, kao što je i teatralni odbor. Brigu s kapitalom imalo je štarešinstvo čitaonice. Tiskarski poslovi pali su na tajnika.

Prva knjigá kojom se Matica dostojno uvodi pred hrvatski narod, jest Gundulićev „Osman“. — Velikom nestrpljivoštju čekalo je občinstvo toga prvienca pjesnika dubrovačkih. Mnogi objavi u novinah, mnoga pisma Babukiću, to nam jasno svjedoče. Babukić mi je sam pripoviedao, da su ćak iz Beča pitali: kakav će to pjesnik ilirski izaći — toliko je javno veselje bilo medju obćinstvom.

A kad je već djelo skoro gotovo bilo, bilo je opet „mnogo razgovaranja“ u čitaonici, tko će ga tiskati u sviet. I budući da domorodnih knjigarah posve manjka“, bude prinukan tajnik, da to na se primi. Sam on zabilježi u zapisnik ovako: Tajnik i taj dosta težki posao na se primi, očitujući, da on tu brigu iz jedine ljubavi prema rodu i domovini i iz prizrenja pouzdanja, koje slavno starešinstvo u njega polaže, na se prima.[1]

Još ćemo imati dosta prilike viditi Babukića u savjetu i u poslovih Matice ilirske; a u čitaonici samoj cvatu jošte dvie brige njegove. Učeno družtvo i narodni muzeum.

Prvi iznese u sviet tu misao dr. Ljudevit Gaj. Već od mladjahnih djačkih godina, gojio je tu misao „zajedno s njekimi domorodci i prijatelji ilirske izobraženosti.“ Tu bi bio sbor ljudi učenih, koji bi poslovali u svih znanostih (osim politike i teologije) „a pred svim za izobraženje narodnoga jezika“. Druga vrst radnje bila bi, da se tomu pribave sredstva u knjigah. „Zatim marljivo sabiranje i sakupljanje svakojakih stvarib, koje se na opredieljene znanosti protežu. Odknda bi se složnom voljom i

[1] Sjednica čitaonice dne 11. listopada 1843. Zanimiv je i zaključak dne 25 srpnja 1844., kada odlučiše Gundulićeva Osmana poslati „nekojoj većoj gospodi — zaštitnikom i prijateljem našega naroda i jezika“ — kano ti:

p. n. arcivojvodi Ivanu u Gradcu;

p. n „ Franji Dragutinu u Beču;

p. n. grofu Kolovratu ministru u Beču;

p. n. arcivojvodi Luki u Italiji;

p. n. Rajačiću mitropolitu u Karlovcih.

Zanimivo je ovo za ilirske odnošaje u obće . . .

moćom svih prijateljah narodne izobraženosti ilirske velika občinska knjižnica i narodni muzeum podignuo".[1]

Ovu misao prenesoše i u sabor hrvatski iste godine, koji u čl. XV. dne 26. kolovoza izreče, da se takov zavod imade podići.[2] Ban baron Franjo Vlašić i biskup Alagović preuzeli su pokroviteljstvo toga zavoda, a predalo se „rodoljublju i mudrosti" svietloga bana, da to slavno djelo izvodi.

Ali mogućnici niesu uradili ništa, a sve je opet palo na čitaonicu. Odkad je postala čitaonica kupi se u njoj knjižnica narodna, a i druge starinske stvari za muzej.[3] „Čitaonica je predtečni zavod učenoga družtva i muzeuma kamo su prinesenimnogobrojni darovi od knjigah i starih novacah".[4]

Babukić prima i čuva stare novce i druge stvari za muzej, al' srdce je njegovo osobito drhtalo za učenim družtvom, gdje bi se našao u sboru ljudi, koji rade o jeziku i književnosti ilirskoj. Od god. 1839. pa sve tamo do 1854. piše on predstavke, nagovara prijatelje i pravi osnovu za oto družtvo. Uzalud trudi i muke, kad se nije dalo Magjarom dozvoliti ovakovo družtvo. Vidili su oni, koliku silu u narodnom životu predstavlja njihov muzeum i akademija.[5]

[1] Danica ilirska god. 1836. br. 33.

[2] Danica ilirska br. 34. Kukuljević Jura Regni p. II. vol. II. str. 289.—290.

[3] Sr. zapisnike čitaonice, a naročito sjednicu od 23. kolovoza 1843.

[4] „Narodne Novine" god. 1843. br. 69.

[5] Mala poviest ovoga nastojanja još će to bolje razjasniti. Prednjačenjem grofa Janka Draškovića predsjednika čitaonice bi sastavljena prošnja na samoga kralja dne 25. svibnja 1839., al joj nesta traga. I sam sabor god. 1843. čl. VIII. pita, neka se pravila toga družtva potvrde. God. 1845. u članku XV. pozivlje sabor bana, neka već jednom tu stvar poskori. Al zato nije mirovala niti čitaonica. 1. svibnja 1845. zamoli ona Nj. Vel. kralja neka se pravila potvrde. Sam predsjednik grof Janko Drašković ode s molbom pred carsko prestolje. A iz pisma jednoga, grofu Draškoviću pisana, razabirem, da je Nj. Vel. kralj strogo zapoviedio, da mu se odmah predlože rečena pravila i neka se izpita, gdje je stvar tako dugo zaostala. Istom 10. srpnja 1847. dolazi potvrda od kralja; ali samo u načelu, prositelji imali su izkazati glavnicu za družtvo. Medjutim su Iliri bili kupili za muzej hrvatsko-slavonski i za stan drugim domorodnim družtvom kuću, koju su prozvali „Narodni Dom" (god. 1846.) i to na akcije. — Onda se je od god. 1850.—1854. osobito radilo oko ujedinjenja svih družtva u „književno družtvo hrvatsko slavonsko u Zagrebu", — ali s malim uspjehom.

Uzalud sva pisarija Babukićeva kroz petnaest godina, kad nije bilo mecenata, da pruži novaca za učeno družtvo. Idee su se Babukićeve ostvarile istom osnutkom jugoslavenske akademije znanosti.

A kada muzeum nikako nije mogao steći potvrde, onda je Rakovac uz gospodarsko družtvo, kojemu je postao tajnikom g. 1843., kada se je i osnovalo, naslonio ono nješto sbiraka iz čitaonice i tako postao zametak Muzea.[1]

Sa gospodarskim družtvom svršuje se program čitaonice ilirske, koji je ona stala razvijati odmah u prvoj skupštini, kada je razpisala nagrade za dobre knjige o tom, kako bi se našemu vinu preko mora otvorila trgovina, kako bi se osnovala kod nas suknana itd.[2]

S Babukićevim pak tajničtvom svršuje poviest čitaonice ilirske, majke svih prosvjetnih družtva hrvatskih. Iliri prelaze s čitaonicom u „Narodni dom," gdje već nastoje predstaviti se pred svietom kao sbor važan, koji vlada najljepšim i najboljim družtvom u Hrvatskoj. Čitaonica u „Narodnom domu" ima podići narodni družtveni život.[3] Sada je već stranka ilirska imala stalni politički značaj, zato je i ovo zabavno družtvo podjedno njeko stecište politika ilirskih.

A zar nije već ilirska čitaonica političkoga karaktera imala? Da li je Babukić uticao u politiku?

Cielo ilirsko doba veoma je drobno i neznatno, ako čovjek u njem traži velike, zrele državničke idee. „Narod bez narodnosti jest tielo bez kosti" to je prava istinska deviza ciele ilirske stranke. To je deviza i vojvodam i onomu tamo zadnjemu gregariju, koji je pristupio uz zastavu ilirsku. Istina — i sam grof Janko Drašković izpovieda, da je zadaća njihova stvoriti književnost za osam milijuna Slavjana;[4] istina da je idea sveslavenska sve Ilire ogrievala, ali stalna i ugovorena programa, ja do sada niesam našao. Ali to nije drugačije niti moguće bilo. Jedva je počelo bilo najveće djelo naroda hrvatskoga ovoga vieka — osiguranje i ujamčenje narodnosti hrvatske. A to su nam Iliri za njekoliko godina junački pribavili i krvlju za narodnost prolivenom za sve vieke posvetili.

[1] Sr. Viestnik Nar. zem. muzeja u Zagrebu 1871. str. 1—6.
[2] Sravni: Zapisnik čitaonice god. 1838., predloge Draškovićeve sbog goriva itd
[3] Tako mi pripoviedaju osnovatelji „Narodnoga Doma", a glavni izmedju njih dr. Aleksa Vancaš.
[4] Zapisnik čitaonice god. 1842.

Ilirska stranka stupi god. 1842. na političko polje s osebnim narodnim programom — prvi put. I taj put je krvi poteklo u Zagrebu.[1] Kralj je poslao svoga komisara u Zagreb. Velike tužbe digoše se na Ilirstvo i do samoga kralja.

Tajno se je javljalo, da Iliri kane osnovati novu kraljevinu i odciepiti se od Ugarske, da Ugarska po tih osnovah ima biti podnožje giganta slavenskoga, Slaveni da su pozvani Europom gospodovati i opet Iliri da imaju namjeru Ugarsku podjarmiti, mladež ilirska da pjeva u mjesto: Bog poživi našeg kralja, Bog poživi našeg Gaja i sto sličnih tužba.[2] — Tješio je istina Ilire u čitaonici grof Janko Drašković: „Pamtite, da ako nas i protivnici naši zarad djelovanja i napredka našega napastuju i u izkušavanje vode, da premilostivi kralj naš i ciela njegova uzvišena kuća napredak naš žele.[3]

Al zato ipak pada početkom godine 1843. ime ilirsko na veliku žalost svih Ilira. „Danica ilirska" počam od broja 3. morade primiti naslov: hrvatska-slavonska i dalmatinska. Grof Janko Drašković podje na čelu jedne deputacije i „do najvišega priestolja." Povrativši se, tješi opet u čitaonici: „da je kralj svim svojim narodom pravedan otac i da neda jednoga po drugom potlačiti, a i one, koji se tuže proti imenu ilirskomu želio je umirivati." Oni da su kadri dokazati, da je ovo ime naravno, i baš glede jezika ne samo starodavno i svim južnim Slavjanom obično bilo, nego da je i od previšnje vlade svagda tako u provincialu kao i u militaru upotrebljivano bilo.[4]

Babukića zapala je već godinu dana prije častna zadaća, da brani ime ilirsko. Kad se je već bura spremala na ilirsko ime imao je on na ime braće ilirske pisati Šafařiku.[5] Kako je on to izvršio, svjedoči naš veliki prilog[6] — „Vi ste muž pravedan i istinu ljubeći, muž u historii slavjanskoj najzaslužnii, najvještii i

[1] Sr. Geschichte des Illyrismus str. 97—108.

[2] Jednu takovu denuncijaciju našao sam medju spisi Babukićevimi; gdje jedan takav majstor cvili, što neće Hrvati, da uče magjarski i kako njega zato progone, što je Magjar i da mu je jedva živa na ramenu glavu.

[3] Sjednica čitaonice 15. prosinca 1842.

[4] Sjednica čitaonica god. 1843. 23. kolovoza.

[5] Tako mi kaza Ivan Kukuljević.

[6] Br. 7., koji smo našli u konceptu.

najizkusniji; nu pri svem tom — oprostite mojoj drzovitosti i zajedno iskrenosti slavjanskoj — nezadovoljavate našim mladim ovdje u Zagrebu porodivšim se ćućenjem i mišljenjem.“

„Mi naime u toj misli živemo, da je poluotok trački od starinah slavjanski bio i da je tudi jedno pleme slavjansko živilo, koje mi polag uzetog od starine običaja sada u obće ilirskim nazivamo.“

On stane biti Šafařika iz njegovih vlastitih spisa, stade mu dokazivati iz pisaca starih i po svjedočanstvu pisaca novijih hrvatskih, koji su uzimali ilirsko i slovinsko ime za jedno; kako seobom naroda veliki narod ilirski, koji je stanovao izmedju jadranskoga i crnoga mora nije mogao izčeznuti s lica zemlje. Gospodari su se mienjali na tračko-ilirskom poluotoku, al narod je ostao.

Babukić je u obće u ovu razpravu sabrao sve dokaze o ilirskom imenu i o narodu, da je bio slavenskoga poriekla. On je sabrao sve dokaze, koji svjedoče jasnije nego li i jedan drugi ilirski spis, kako su Iliri ovo ime razumievali i živim uvjerenjem smatrali ga svojim liepim narodnim imenom, kojim će se imati dostojno riesiti i ponositi osam milijunah južnih Slavena.[1]

I god. 1843. piše on dokaze za ime ilirsko.[2] Pravoga političkoga djelovanja u Babukića neima, premda njegovo rodoljubivo srdce niesu mogli minuti osobito oni dogodjaji, u kojih se je ilirska krv prolila. Zato priobćujemo u prilogu onaj mali opis 29. srpnja 1845.[3]

Razstajuć se s ovom velikom i znamenitom periodom Babukićeva života i djela njegovih, obazrimo se malo i na naučni mu rad i napredak u nauci. Spomenusmo, da je sudjelovao kod iz-

[1] Sr. prilog 7.

[2] Imade njekoliko rukopisa o tom u njegovoj zbirci.

[3] Taj je opis pril. 8. onako naglo pisan odmah drugi dan, kad još niti svega dogadjaja nije poznavao. Kako mu je taj dan težko na srdce pao, svjedoči i jedna mala bilježka u njegovih spisih kaligrafijski napisana o posljednjoj žrtvi Iliji Gvozdanoviću svećeniku biskupije križevačke:

Posliednja sam žrtva, nevina ku ubi
Vlastitom domu samovolja prieka, —
A zašto? — to neznam, već što rod svoj ljubi,
O Bože! krv naša Tvu osvetu čeka.

To je, čini mi se, bilo na liesu Gvozdanovićevu.

davanja Gundulićeva Osmana. Sam spominje u jednoj predstavci na vladu, da je sudjelovao i kod riečnika Užarević-Mažuranićeva te mnogu tamo riečcu narodnu pridao, „premda rečena gospoda toga nigdje ne spominju.“ Pisao je članke o pravopisu. Najglavniji mu je u Bačkoj Vili[1] o pravopisu, gdje nastavlja izvoditi zakone o razvoju pisma, kako je ono bio počeo god. 1835. Na iste rezultate pozivlje se i g. 1859., zato više ćemo tamo o tom reći. Samo ovdje već velimo: krivo je mislio, kad je rekao: „da je paleografiji slavenskoj i u obće europejskoj nešto prislužio.“[2] Javlja se jošte o pravopisu god. 1846.[3] o kojem postavlja glavno načelo: „piše se za oko, a govori za uho“ čim brani pravopis etimologijski. Tako je osobito branio pisme „h.“ Na ovaj članak sam on nastavlja one dopise s Vukom,[4] gdje od Vuka brani pravopis ilirski. — To je sve za osam godina — veoma malo.

Tako nam se napokon na koncu prikazuje Babukić u nauci droban i neznatan, a u narodnom životu velik. On je učinio za narod sve, a za sebe skoro ništa. Velike potrebe naroda pritiskale su ga od dana do dana, potiskivale su ga u sto poslova, dokle ga ne odtisnuše od onoga strogo naučnoga smjera, za kojim je bio poletio godine 1835. Mi smo ga ipak mogli slavna prikazati, jer se je takav prikazivao svemu narodu i postavljamo zakon: U ovoj vele znamenitoj i za filozofa i historika vele zanimivoj dobi, gdje valovi narodnoga oduševljenja sladko uzrujavaju sve slojeve naroda, nesiecite pjesnikâ kritičko-estétičkim nožem, već izpitujte, kako je slavjanska ljubav njihovih pjesama dala narodu hrvatskomu osjećanje i snagu narodnu; ne sudite sa aparati europejske nauke drobnih spisa ilirskih, jer su ih diktirale samo krvave potrebe naroda, al nadahnjivala ih je ljubav naroda. I velim Vam u duhu Pavlovu: ako govorite sve jezike i imate sva znanja, a ljubavi neimate — da nećete smoći suda o ilirskoj dobi.

---

[1] Бачка Вила: Мисли о правопису Св. I. стр. 86—97. II. 136—145; III. 124—141.
[2] Sr. prilog 7.
[3] Narodni koledar 1846, (str. XXVII.—XXXVI.)
[4] Kolo knj. IV. str. 69. i dalje.

Babukić u profesuri.

Njekoliko je godina prošlo, dok su ilirske narodne idee toliku snagu u narodu stekle, da su im Iliri smjeli zatražiti i priznanje od same države; da ilirski jezik dobije svoje naravno pravo u školi i u javnih državnih poslovih.

Istom godine 1840. 24. siečnja u sjednici čitaonice, moli grof Janko Drašković gospodu članove: „neka svaki nastoji, da se po svih većih mjestih škole osnuju, da se tako u njih, kao i u gimnazijah naš junački ilirski jezik po mogućnosti uvede, a mi ćemo nastojati — veli plemeniti grof — da od premilostivoga i pravičnoga kralja našega dopuštenje zadobiemo, da se i javne katedre jezika našega zadobiju“.

U sabor prenese grof Drašković još iste godine oto pitanje, koje se je onda ponovilo 1843.[1]

Odsele dakako neima tomu pitanju mira. S ogorčenjem bilježe neprijatelji Ilira, kako Iliri bune mladež, kako mladež pali magjarske gramatike i silovito traži, neka joj se predaje jezik hrvatski.[2] „Danica“ s veseljem bilježi, kako se po svietu dižu katedre slavjanskim jezikom. Kako je u Parizu zasjeo katedru slavjansku Mickiević, opetovano javljaju publici[3] kako svi slavenski djaci traže katedru u Pešti[4] i opet o berlinskoj i vratislavskoj stolici[5] javljaju u „Danici“ više puta.

Tako su radili sve do god. 1845., gdje su već na saboru želje njihove i zahtjevi znamenito porasli[6]. Iste godine postigli su napokon katedru slavenskoga jezika na akademiji zagrebačkoj.

[1] God. 1843. čl. VIII. traži narodni jezik za škole, al se već šire želje Ilira, kad traže: „da bi se historia kraljevine horvatsko-slavonsko-dalmatinske od one dobe, u kojoj kraljevstva ova s Ugarskom jošt sjedinjena nebijahu u akademiji zagrebačkoj po profesoru historije, tako kao što negda biaše opet predavalo“. — „Narodne Novine“ br. 30. dokazuju, da je to još početkom ovoga vieka bilo.

[2] Geschichte des Illyrismus str. 81.

[3] Danica ilirska god. 1840. br. 16. (sveslavjanske viesti); br. 20. (o nastupu Mickievićevu); opet br. 33. katedra u Parizu.

[4] Danica ilirska god. 1841. br. 30.

[5] Danica ilirska god. 1841. br. 15. i opet br. 29.

[6] Kukuljević Jura Regni. Sabor 1845. Art. XV.

— Iste godine bude razpisan natječaj: „pro cathedra linguae croatico-slavonicae.“ Na natječajnom izpitu nadjoše se: Babukić, Mažuranić Antun, Mažuranić Ivan, Mlinarić Stjepan, Španić, Topalović Mato, Stanko Vraz, a imali su izraditi pitanja prispjela s bečkoga univerziteta.[1] Sve su to prvaci ilirski, al Babukić iznese mejdan, bude predložen za profesora i istom — iza težka očekivanja — dne 16. lipnja 1846. upravo na svoj rodjen dan od Nj. Veličanstva imenovan.

Sva se zemlja hrvatska obradovala. Čestitke prijatelja obsipaše Babukića. „Sva se Dalmacija raduje,“ kliče mu Preradović; „Vi ste učitelj jezika, sa tim tajne narodne! Bog Vam bio u pomoći — Bog i pravi duh slavjanski,“ javlja se sinovski Makso Prica. Uzhićeni prijatelji Topalović (suparnik za profesuru) i Mijat Novak posvetiše mu pjesme:

Da promiče, da se razvijava
Jezik, narod, naša stara slava,[2]

I svi i svi čestitaju, a starac otac najviše: „Fala Bogu, veli, da sam za moga života dočekao, i ti zaslužiti komad kruha zadobio.“ —

To je sve bilo u srpnju god. 1846. A kada se je početkom listopada stala mladež sakupljati u škole, dospješe s djetcom svojom i mnogi roditelji u Zagreb samo zato, da čuju prvo predavanje o milom materinskom jeziku. Iz Križevca, Karlovca, Krapine, Samobora i iz drugih mjesta mnogi se rodoljubi navalice odputiše u Zagreb, da što mnogobrojnije proslave ovaj znameniti dan.[3]

[1] Zanimat će možda koga, kakva su to pitanja bila:

1. Neka se izbroje podnarěčja jezika hrvatsko-slavonskoga i neka se dokaže razlika medju hrvatskim i slavonskim nariečjem.

2. Neka se izvode promienjanja imenah samostavnih po primjerih i neka se kažu imena samostavna neuredna. Odkuda i kako se vremena izpeljaju u jeziku hrvatsko-slavonskom.

3. Što je slovstvo hrvatsko-slavonsko i koje ima dobe? Neka se predloži kratki pregled dogotovštinski slovstva hrvatsko-slavonskoga. Zatim neka se prevede u jezik hrvatsko-slavonski iz učilištne knjige pod naslovom: Selecta latini sermonis exempla in usum I. humanitatis scholae. (Budae 1836. pag. 76.—77. Anibali respondet Scipio.

[2] Ovo je iz pjesme Novakove za koju je želio, da dodje u koji kutić Danice al Babukić ju je čuvao samo sebi za uspomenu.

[3] Po pripoviedanju suvremenikah.

„Narodne Novine“ javiše već prvoga listopada: Danas 1. listopada je prvi redoviti učitelj slavjanske književnosti u Ugarskoj i sdruženih kraljevinah g. Vjekoslav Babukić, običnu zakletvu položio, a dojdućega ponedjeljka imati će prvo svoje predavanje u kući kr. akademie, da kako u narodnom jeziku. Bog mu bio u pomoć! da nam od naših mladićah mnogo vatrenih, za slavu naroda i jezika gorućih rodoljubah odhrani. Nu ovo je za nas i u drugom obziru veoma znamenit dogodjaj, jer će se tim prvi put narodni jezik i u višje učilište uvesti. Tim je put prokrčen i od sada će samo od revnosti i postojanosti gospode profesorah i nadzornikah zavisiti, da se narodni jezik malo po malo i u druge nauke uvodi.“[1]

A onda opet na dan predavanja: „kao što smo već u prošastom broju javili, danas 5. listopada u 4 sata bila je prva prelekcia o jeziku i književnosti ilirskoj. U opredieljeni sat skupila se je množina slušaocah ne samo redovitih nego i izvanrednih, koji su takodjer želili dionici biti ovoga vele važnoga časa, gdje se je narodni jezik prvi put sa stolice učiteljske orio. I zaisto veoma je to znamenita stvar za nas. Od god. 1791. sve do lani uzdisali smo za katedrom narodnoga jezika, i što su nam otci naši uzalud želili, to smo mi postigli.

„Gospodin učitelj narodnoga jezika, stupivši u učionicu pozdravljen bi od mnogobrojnih slušaocah iskrenim živio.“

„Poslje kratka govora započe: „predavanje iztraživanjem o pronašaocu abecede.“[2]

Dopratismo Babukića sa težkih mnogovrstnih narodnih poslova na jedan, jasan i progledan put. Dopratismo ga na onu visinu, na koju se je on sam svojom krvavom mukom uzpeo, odakle je sladko poglédati na pretrpljene težke jade, odakle je mogao s ponosom pregledati za narodni jezik oduševljeni narod, te je mogao reći: Narode, po Tebi sam se uzvisio ja prvi na prvu stolicu narodnoga jezika, al sjeti se mene narode, kad se bude pitalo: „Tko nas je budio na ovaj liepi život, komu se sada radujemo?“

[1] Nar. Nov. br. 79. (Zagrebačke viesti).
[2] Nar. Nov. god. 1846. br. 80.

Dopratimo Babukića na najvišu kulminaciju. Sunce sreće njegove stade odmah padati.

Učenikom svojim stao predavati o razvoju pisma tamo čak od feničkoga, za što niesu bili pripravni; predavao im je o tvorenju rieči, zatim korenite slovke I. i II. razreda,[1] što je osnivao na nauci Dobrovskoga, što već ide u komparativno jezikoslovje — česa opet niesu mogli dostizati; učio ih i oblike, koji su opet prepoznati bili mnogomu mladiću.

Od početka do konca razvija se njegova učiteljska djelatnost ovim istim i jednakim redom. Preko koriena pojedinih riečih ide ciela pripoviest daleko tamo u praviek slavenski, a onda odmah iza toga zadje pripoviedalac u drobljenje pojedinih oblika; a izmedju jednoga i drugoga roje se citati iz slavnih pisaca.

Sladko se na sve to naslanjaju poslovice, nakićene malimi pripoviestmi.

Tražimo trag ovomu smjeru predavanja! Već na prvom obzorju Babukićeva života zasinuše nam tri zviezde slavenske Šafařik, Kollar i Dobrovski, a sva tri šire se po svih ograncih jezikoslovja, književnosti i starine slavenske. Na toli velikom polju stao se je kretati i mladi advokat, jezikoslovac i tajnik svih družtva. Težko ih je dostizao. A zagledaj jošte u specialiste, koji su, dobro i sustavno izučeni, viek svoj nad pojedinimi predmeti naučnimi probdili. Valja pred njimi kapu skinuti. — A uzmi na oko još one sanskritiste, koji tamo u pradavnoj davnini skladaju glasove dviju svietova, onda se i po gotovo pokloni. A opominjemo ovdje čitaoca, da Babukić već prve godine za svjedoke zove Boppa, Raska Grimma i slične uglednike.[2] —

Tako on stoji, nemoguć sliediti pored ogromnih narodnih poslova specijalno kojigod smjer, u velikoj jezikoslovnoj nauci uviek s kapom u ruci. —

Da je Babukić kojom srećom odmah zaronio u bistre vode živoga jezika hrvatskoga, kojega su glasovi njegovu srdcu tako dragi bili, kojega je skladanje um i srdce njegovo osvajalo, bio bi uz mravlju marljivost svoju, doskora dospio na samostalne

[1] Sravni Slovnica ilirskoga jezika. Predgovor str. IX.; gdje kazuje, što je sa svojimi djaci obradio.

[2] Sr. Danica ilirska god. 1835. br. 31, i 32.

staze, bio bi lahko i brzo napredovao, bio bi si učinio profesuru pravim i podpunim veseljem života.

Al gle! spomenusmo sladki spomen poslovica i rieči. To je iz živoga jezika. Da kako da jest, al rieči i poslovica trebalo je doba ilirsko, trebali su pojedini ljudi, trebao je i on sam, zato i ima njekoliko započetih sbiraka poslovica — med njegovimi rukopisi do god. 1846. Spomenusmo već i njegovu pohlepu za liepimi misli, a ove su liepe i k tomu pobrane iz ustiju naroda. A niesmo li gore pohvalili one citate i crtice o svih mogućih kriepostih.

Niesmo li hvalili onu slovnicu s dialektičkimi različicami. Jesmo, al pridodasmo, da danas nebi tako dobro bilo.

Ako još pridodamo i podpuno uvjerenje o ilirskom narodu starom, da je bio slavenski[1] — onda nam cieloga eto Babukića iz ilirske dobe. Koliku li je onda hvalu i slavu stekao!

Al — ono je bila radnja u životu, koji je prostran i bez sustava, a u školi kreće se sva radnja na tiesnih i gladkih slojevih paragrafa i pravila. Tko je u životu liepo i živo radio, može u školi širom razsuti pravila i sustav, može prevelikom mjerom dajući, napokon ništa ne dati; tko je pak u školi naučio savijati deset izreka cieloga recimo opisa u jednu izreku, koja ima biti pravilo, taj će i najsjajniju stvar, kad ju upravo bude htio opisati, steći u njekoliko tamnih izreka, u kojih će si čitalac poći istom smisao tražiti, a slike neće nikako nalaziti. Škola i život i riedko se slažu!

Babukić je donio iz mnogobrojnih svojih narodnih poslova u školu ipak jednu i bezprimjernu kriepost, koja je osobiti uries

[1] Babukić je jošte u Slovnici (g. 1854.) uvjeren, da je jugoslavensko-tračko-ilirsko ime narodopisno. Ime pako bosansko, dalmatinsko, hercegovačko, hrvatsko i srbsko jesu imena posebna politična ili pokrajinska. Za dokaz citira Jambrušića, čega će se dobro sjećati svi njegovi učenici, da su u predavanjih po sto puta čuli: Et haec de Illirico, quod nonunquam generali nomine Slavonia, alias etiam Dalmatia aut Liburnia etc. dicebatur: imo et Croatiae nomine totum significari Illyricum non raro audies. (Predg. str. VIII.) To je mnienje svoje zastupao i u programu gimn. zagreb. u članku o glagoljici. Tako i u predgovoru o jeziku Kavanjinovu g. 1859. str. IX. (g. 1861.) „Vaskoliki naš jezik slovinsko-ilirski iliti jugoslavenski nalazeći se u trokutnom prostoru zemaljskom izmedju Dunaja, crnoga i jadranskoga mora“.

Tako i u Kačiću (Predg. 1862.) A poslje slušasmo to ustmeno. Vieran Ilir do groba.

učiteljskomu zvanju: a to je red i točnost. Red i točnost pozlatiše već prije toga njegovo tajničtvo čitaonice — ilirske. —

Uz profesuru mu je prva znatnija radnja oko riečnika Drobnićeva.[1] —

Josip Drobnić kapelan u Štajeru bio je podnio „Matici ilirskoj“ Mali riečnik, k čemu je Antun Mažuranić i talijansko nazivlje pridavao.

Taj mali riečnik imao je služiti samo za prvu potrebu, ali umah se pri tisku pokaza, da ga valja dopuniti, što je uzeo na sebe Antun Mažuranić, uz njega pristao je Babukić. U doba rata riečnik uredjivati i tiskati, to je velika muka, koja je pala na Babukića. „Duša se svakoga domorodca — veli on sam — veoma uznemiruje, i bistru mu sviest, koja je pri izradjivanju ovakovieh ozbiljnih djelah osobito potrebita i nehotice vrlo smutjuje. Pomislite si, molim Vas, kako nam je kao i svakom pri duši bilo, kad je god. 1848. revolucia gotovo cielu Europu uzkolebala; pomislite, kakove znini (zone) nas prolažahu, kad je naša vojska Dravu prekoračila i proti Pešti primicala, a osobito pomislite Bog a duša Vam, kako nam je bilo, čuvši da na Beč lumbardami udaraju, pa da na sve strane gori — a riečnik naš u plamenu — i kako nam je opet odlahnulo razumjevši, da je naš riečnik u Beču zdrav i čitav ostao.“

Uz ovaj riečnik izašla je njegova slovnica na njemačkom i talijanskom jeziku. —

Još god. 1850. bio je od bana Jelačića pozvan u odsjek za prosvjetu, gdje su skoro sve osnove o hrvatskih školskih knjigah kroz njegove ruke prošle i mnoga je osnova od njegove ruke.[3]

Iste godine padne i tako zvana stara filozofija, a Babukić morade sa još dva druga s akademije na gimnaziju. S četiri sata dospio je na šestnaest, od zrelih mladih ljudi k djetci, od veće plaće na manju, od časti akademijskoga profesora na gimnazijalnoga učitelja, od predavanja samoga hrvatskoga jezika na naučanje historije, njemačkoga jezika, psihologije itd.[4] Kako je

[1] Ilirsko-němačko-talijanski rěčnik od I. Drobnića osnova gramatike ilirske od Vjek. Babukića, U Beču 1849.

[2] Predgovor str. XIV.

[3] Kako svjedoče mnogi spisi.

[4] Za predavanje svoje psihologije preveo si je najprije psihologiju dr. Mathiä (Leipzig 1844.), a onda Hanuševu psihologiju. Obadvoje u rukopisu. I uvod

to Babukića bolilo, vidi se odatle, što se u tolikih predstavkah na ministarstvo „pravednim gněvom" diže na otu „golemu nepravdu" — i to po više puta.

Zar ga nije trla i mrvila nevolja naroda njegova?

Kada se uman čovjek samo malo zamisli u onaj tamni duboki jêk, koji je pronicao i najniže slojeve, a samo se je uzdahom izricalo: prevarili smo se u naših nadah — onda se nije čuditi, što pojedini ljudi poklopiše glave. Kad čovjek na um uzme onu tišinu života iza onih burnih kongregacija, kad čovjek uzme, kako su sada izčezli glasovi davorija ilirskih; kako se je dapače dolazkom stranoga činovničkoga svieta fizionomija svega našega družtva promienila; komu će onda još nejasno biti: zašto i kako je upravo hrvatska proza svoj puni razvoj počela poslje 1850. Komu će biti nejasno: zašto skoro svi pjesnici postaju prozaiste. Zašto od vatrenih rodoljuba postaju mlitavci — toga niti pitati nećemo.

Babukić bio je i u prvanjih godinah tih i miran, a sada pritezala ga prvih godina kući velika Ilirska slovnica. Recimo, da mu je ona davala njeko zadovoljstvo. Tim je teže osjećao poraz iza ove radnje.

Samo da njemština nepoplavi hrvatske škole, plaćao je ban Jelačić po petdeset forinti i za same prevode dobrih knjiga za škole, a Babukiću za slovnicu po arku ponudio šestdeset forinti. Babukić se požuri s radnjom i dade knjigu na svoje troškove tiskati. A ministarstvo mu knjigu zabaci. Trošak na tiskanje slovnice bio je do hiljadu forinti. Pred dvadeset godina eno uznesen je bio svojom slovnicom pred prvake ilirske, a veliki slavista Šafařik već je onda želio od njega veću slovnicu. — Sada poslje dvadeset godina činilo se Babukiću, da se je primakao cilju svojih želja, gdje podaje pravu svoju veliku slovnicu — sada vele, da se je nauka u toj slovnici napisana već preživila.[1]

u obću poviest imade gotov u rukopisu, jamačno iz one dobe (do god. 1854.), kad je još bilo hrvatsko predavanje na gimnaziji zagrebačkoj.

[1] Medju spisi njegovimi imade sud od ministarstva nastave, u kojem se kaže: „Ungeachtet der lobenswerthen Mühe, welche der Verfassser auf dieses Werk verwendet hat, waren ihm bei dessen Verfassung die Rücksichten fremd welche für ein zum Unterrichtsgebrauche bestimmtes Buch massgebend sind. Überdiess hat er alle jene Fortschritte unberücksichtigt gelassen, welche die Sprachwissenschaft im Allgemeinen und die slawische insbesondere seit

A da nebude jedna nesreća sama, još joj se jedna pridruži. Te godine izgorila mu je otčevina njegova, na kojoj je živila njegova sestra. Bilo je kvara preko šest hiljada forinti.

Bacio u slovnicu do hiljadu forinti, a sad daj kući, pomaži sestru, neimaš — posudjuj. Još deset godina kašnje plaća Babukić dugove, a jednu je stotinu izplatio istom 1867. Moleć podporu od vlade g. 1861. kaže „da na svoje poštenje može reći, da nije

Dobrowski gemacht hat. Die beste Partie des Buches ist die Syntax, obwohl auch diese nicht frei von Mängeln ist, und eher von dem Lehrer als von Schülern benutzt werden kann. (Ministerial-Erlass 20. April 1855).

Koliko ga je to bolilo, svjedoči najbolje njegova velika utjeha na dosta malu pohvalu Schleicherovu, koju je dobio, kad mu je poslao svoju slovnicu. On je taj list do pred zadnje dane života svoga uza se nosio i mladjim ga ljudem rado pokazivao.

Schleicher mu se zahvaljuje na slovnici i veli: Ich werde zwar erst nach neujar hinreichende musse zum studium derselben finden, habe aber bereits durch einen nur flüchtigen blick in dieselbe das ser anerkennenswerte verfaren die syntaktischen regeln nicht durch selbstgemachte, sondern den anerkannten schriftstellern (zu denen vor allen der sangbegabte volksmund zu rechnen ist) entnommene beispiele zu begründen, wargenommen. (Prag mj. prosinca 1854.)

Nebismo išli dalje suditi o slovnici, da nije Babukić i kašnje ovu istu slovnicu dopunjivao, što se dakako još nalazi u rukopisu. Timi dopunjci pokazati ćemo: kakav je smjer nauke Babukićeve i kašnje bivao.

Etymologija zauzimlje prvi (S. 1.—163.) i najveći dio slovnice, koji je obradjen s najviše veselja, a s najmanje sreće. Osobito ovim dielom imala bi slovnica dobiti historijski i komparativni karakter, za čim je on već od mladosti svoje čeznno. Nije niti pri dopunjcih na to zaboravio. Imade veoma mnogo, skoro za svaku stranu etymologijskih bilježaka. Za primjer navodim samo jednu: k. str. 59.: zec. Već u tiskanom izvodi, da je „po prilici sastavljeno iz predloga za i korena prvoga razreda ja: ja-ti". Onda na strani bilježi ovako: U razgovoru sa g. Cahom tajnikom c. kr. namjestničtva hrv.-slav., rodjenim Kranjcem iz Vipave, bivšim podžupanom u Požegi (g. 1853. i 1854.) velikim ljubiteljem lova saznadoh, da zec nogama svojima večma prostora zajima, nego ostale životinje, — po razmierju, — te da zato se zove zajc ili zajec = zajac, (od za i ja-ti polj. jęć — ѦТ).

Imade i medju tim izvodi i veoma smjelih, a nalazim iz novije učene knjige i dosta puno puta spomen Miklošićevih djela.

Oblikoslovje ne mienja se novimi pravili, al steklo je mnogo primjera osobito iz narodnoga govora. Vuka je skoro svega izcrpio. Za primjer navesti ću ona tri padeža plurala u slovnici str. 183. i 184 br. 9.

iz svoje slovnice izvadio svoga troška". To mu i mi svjedočimo, jer smo našli poslje njegove smrti skoro svu u paketih, kako je od knjigoveže došla.

Godina 1855. jest Babukićev Waterloo, Cannae ili što drugo, čim označujemo strašni poraz, od koga se nije nikada više opo-oporavio. Jošte je sakupljao nješto sila po dva tri puta, al stara se sila više povratila nije.

Dativ:

Stričevićem kape pozlatjene (Vuk: стричевић).
Nosiocem tanane košulje (Vuk: носилац).
I Turkom se ruke preledile (Vuk: прspringледити се).
Kako dodje Oblačićn Rade,
Tako Turkom turski selam dade (Vuk: селам)
Britku sablju prebi na četvero,
Da mu sablja Turkom nedopade (Smrt M. Kraljevića).
Pa se onda svatom okrenula (S. n. p. II. S. 243.)
Kad ustanu kuka i motika,
Bit će Turkom po mediji muka (Vuk: медија).
Daje bakšiš mladim Serajlijam (S. n. p. III. str. 129.)
Djevojka se svatovom nadala (S. n. p. I. str. 280.)
Mojim snaham (S. n. p. I. 280.)

Lokal:

Na pleći(h) mu parte iznijela (Vuk: парта)
I u dvorih svoje postojanje (Vuk: постојање)
Legoh spati, Boga zvati, Bog se desi na nebesih (Vuk: спати)
Te mi reza bornu suknju,
U skutovih razboritu
U pojasu saboritu (Vuk: саборит)
Po brdina(h) i dolina(h)
I sljepački(h) torbetina(h) (Vuk: брдина)
Jal se biju na Popina(h) vile? (S. n. pr. III. S. 51.)
Mojim šorom nikad blata nema,
Sve švaleri na štikla raznieli
Advokati i mladi jurati (Vuk: штикла)
Cvili Miloš, kako ljuta guja
Privlači se na pendžer tavnici
Te on gleda junak po sokacih (S. n. p. II. 246.)
A vise joj zmije o dojakah (m. dojkah) (S. n p. II. 12., 46.)
Ta evo ga mila nevo,
Gdi drma na vratih (Vuk: уздрмати)
Po hajducih po lošu zanatu (S. n. p. str. 11.)
Sve na vrancih i na dobrih hatih
Na kulaših konjih nejašenih

Med ote napore, kako bi se oteo vječnomu literarnomu sanku uzimljemo članak što je izašao poslje mučanja od pet godina: „Mněnje o postanku glagoljskih pismena“.[1] Babukić je i opet pokazao, da poznaje cielu literaturu o tom važnom predmetu; al i opet stoje stoje stariji svjedoci pored mladjih kao jednako krepki i važni; opet evo poklona onim autoritetom, koji su oštroumno ovo pitanje izpitivali; a iza tih poklona vraća se Babukić na svoje mnienje, što ga je izrekao u „Bačkoj Vili“, kako su od Kadma Feničana pismena prešla na grčke i ilirske strane i tako postala glagoljica.[2]

Na angirih jošte nežvalenih (Ilić Slav. nar. običaji nar. p. str. 32.)
Žioka: (kao mala gredica, što se njih više pribija po sagovima u u kuća(h ?) (Vuk riečnik).
Eno gospod na iztočnih vratih (Narod. pj. Vuk).

Instrumental:

Svaka voda s potočići jaka (Vuk: poslovice)
Sa praporčići sa djavolčići (Vuk: r.)
Pa se biše i sjekoše s Turci (Vuk: сјећи се).
Kad idemo na udarac s Turci (Vuk .r: страга).
Medju se se hoće da pomore
Zlatjenima da pobodu noži (Vuk r.: побости се).
I pristo sam nezvan za svatovi (S, n. p. II. 143. 427,)
Pavle ćuti, ništa negovori
Veće jezdi napred pred svatovi (S. n. p. II. 243.)
S nadžaci joj rake izkopajte (S. n. p. II. str. 36. 343.)
Što je tebi drugarice Angjo,
Da ti nećeš čeda njegovati
Kojeno si pod prsi nosila (Ilić nar. slav. običaji str. 24.)

Ovi će primjeri može biti dobro doći gramatikom, zato sam ih ovdje umetnuo.

U skladnji uzimlje Babukić primjere iz pjesnika hrvatskih od 16 vieka do danas pored narodnih, kao što je to činio već u tiskanoj slovnici.

Slovnica njegova svršuje naukom o pravopisu. Kolike su se promjene dogodile u pravopisu, odkad je slovnica izašla, i sám sam ljubopitljiv bio, da vidim opazke i dopunjke. Neima niti opazke niti dopunjka. On ostaje tvrdo pri starom svojem nauku o pravopisu.

Babukićeva je slovnica u obće njeki ne gotov nagli pokus historijske gramatike, čemu se mi istom sada primičemo po slavnih radnjah Daničićevih

[1] Program gimnazije zagrebačke god. 1859. S. 20—29.

[2] Бачка вила III. str. 128. U isto vrieme radio je drugi Hrvat dr. Franjo Rački (Slovjensko pismo 1861.) o tom istom pitanju i išao istim pitanjem sravnjivanjem i razvojem pisma nastojao utvrditi nauku Šafarikovu o glagoljici, samo da kako mladjim, krěpčim kritičkim duhom.

Pored sve nove književnosti, koju upravo pokazuje da poznaje, vraća se on natrag na omiljele idee iz mladosti. Tako je od prilike bilo, kad je posljednji put stupio na književno polje u malom „predgovoru o jeziku Jerolima Kavanjina",[1] koga je izdao zajedno s Kukuljevićem.

Opet je Babukić navalio govoriti o razdiobi nariečja, a Jagić kô s maljem po glavi uništujućim sudom odreže: „Tu se ponavljaju stvari trivialne, stvari čuvene i pisane već po sto puta, što ih ako Bog da sada već svaki djak znade".[2] —

Od Babukića neima dalje tiskana ništa.

Sada nas pita sudija historija na ime majke domovine: a što je radio desetak godina, dok je bio jošte živ i zdrav, kažite, da mu sudim — a poslednje godine bolesti i nemoći i ja mu rado opraštam.

Historiji sudiji odgovaramo. Kada smo poslje smrti pokojnikove dospjeli u njegov stan, gdje je stanovao trideset godina, da pitamo o knjigah i rukopisih, stali su domari njegovi najprije tražiti onu knjigu jednu, koju je stari gospodin uviek pred sobom imao i u nju nješto zapisivao; a nam se prikaže nekakav jež: sav okrugao i bodljike u okrug razpustio. To Vam je Drobnićev riečnik. Dvostruko je i trostruko interfoliran, samo što je na širom liste raztvorio, zaklopiti ga nemožete. Znamenito je pomnožan. Na koncu iza stotinâ cedulja i umetaka napisa si Babukić ovaj motto: „O slovniku iole savršenu može se reći, da savršenost njegova ne biva odmah s mjesta i neskače iz glave jednoga meštra kao oružana Minerva iz glave Jovine, nego postaje malo po malo dugim vremenom i sjedinjenimi a opetovanimi silami mnogih pomnih umjetnikah". (Babukić.)

Riečnik ovaj pomno pregledasmo i nadjosmo vierno i točno rieči prevedene na njemački, nadjosmo uz riečnik bilježaka, koje imadu cieli sbornik fraza i poslovica, od kojih su mnoge prevedene; nadjosmo rieči, koje su pričicami po načinu Vukovu protumačene.

[1] Dra. Jerolima Kavanjina: Bogatstvo i ubožtvo. U Zagrebu 1861. Predgovor s. IX.—XIV.

[2] Naše gore list g, 1861. br. 28. str. 226.

Riečnik će ovaj ili sav ugledati bieli sviet, jer dopunjuje Vukov, a stoji skoro sav na osnovu narodnoga govora, ili će pak poslužiti u mnogih riečih velikomu akademičkomu riečniku.

Tako će se — daj Bože — i za onih mrtvih desetak godina (kako se je prikazivao) Babukić ipak odužiti majci domovini.[1]

Radeć tako tiho i polagano poslednjih petnaest godina sve su se više umnažali gorki dani, a jedan samo sretan i blažen, kada ga je Nj. Veličanstvo god. 1863. odlikovalo vitežkim krstom reda Franje Josipa.

U težkom radu gimnazijalne profesure porasli su zahtjevi učitelju hrvatskoga jezika od onda, kada je povraćenim ustavom hrvatski jezik postao glavni i nastavni, a sile Babukićeve sve su više padale. Nalazeći se medju mladjimi drugovi, koji su skoro svi njegovi učenici bili, težko mu je bilo slušati gorke tužbe i opomene, da mu naučanje ne odgovara zahtjevom onim, koji su postavljeni za živi i nastavni jezik na gimnaziji.

I iz vana iz naučnoga svieta nije mu se bolje godilo. Kada je god. 1867. otvorena jugoslavenska akademija znanosti, kada se je tako u život privelo družtvo, za kojim je on čeznuo tamo od g. 1839., o kojem je i toliko nastojao — sada njemu u tom družtvu mjesta neima.

I škola i nauka prizivala mu je na taj način jasno i glasno: „Zaostao si Vjekoslave, preživio si se Vjekoslave!"

Zato je on bio kao slaba trska izmed jakih vihrova, koji uzrujavaju domovinu. Lojalnim čuvstvom hvatao se one zelene

[1] Za primjer navodim samo dvie ili tri rieči:

K. str. 480: Vratić, m. (slov. vratič). U Zagorju kod Krapine izmedju Krapine i sv. Križa pripoviedaju, da je vratić dobar za oblaganje tiela, a osobito trbuha, za bolestnike, da izvlači bol i vatru, malo ga naparivši ili skuhavci. Zatim da je vratić moćan za pčele, ako bježe od kuće, pak skuhavši ga i namazavši košnice, da neidu pčele više nikamo. Vratić raste po jedan rif visoko od zemlje i imade žut, okrugao cviet kao gumbić, od prilike kao smilje. Ja sam ga vidio kraj vode Krapine. Vuk: Вратић,

Vratić, m. Melisse, f. Bienkraut, apiastrum, melisophyllum, melinum, melissa, meliphyla, melitena, artemisia. (Vidi Belostenec: Vratich trava, f. oman umanika. Veliki koren, f. Ljubica pčelinja.

K. str. 477. Veslidjen, m. (cviet), kīta veslidjena. (Kačić u pjesmi kraljica ugarska sa kralji krštj. — i u pjesmi od sv. Jurja), f. Vuk: rieč весљиген i васлеђен, f. meslidjen, f. Velsagenj.

grančice, koja je upravo u onaj čas prolistala i snage pokazala — stajao je uviek vierno uz svaku vladu. Nije on niti prije nikada vjetrova političkih razpirivao, nije niti medju prvimi pobornici političkimi bivao; težko da je on ikada i pjevao: lomi, sjeci, tuci, pali — zato su i zadnji njegovi obumrli dani bili različni od novoga jakoga života njegova naroda.

Idea ilirska i slavenska bila mu je sveta — samo Hrvatstvo preslabo. — A kada se je onako nemoćan zanio u pripoviedanje o slavenskom svietu, činilo nam se, kô da je ustao jedan čovjek iz njekoga prošloga vieka, koji propovieda najsvetije istine, a nitko ga više ne razumije.

Babukića riesila je točnost i urednost u poslu, a toj je ostao vieran do groba pored sve slabosti tiela i duha.

Prijatelji su ga nagovarali dulje vremena da ostavi školu, al on je uztrajao sve do dana 20. prosinca 1875. U ponedjeljak po podne odmarajuć se po više puta od duge ulice dospio do gimnazije — a i iste noći umro. —

Život nam Babukićev pokazuje sudbinu pojedinca čovjeka kod naroda mala, koji se bori za svoj obstanak. Kad nove idee u narodu uzkipe, čini se, da lasno dodjoše do slave oni ljudi koji se upravo prvi nadjoše na okupu. Ali koliko težko i krvavo breme na nje pada! Sve male i velike potrebe naroda nose oni, radosti diele s drugimi, a žalosti nose oni sami; svjetina uživa samo sladke nade, da će pravedna stvar uspjeti, a strah, ako ne uspiju, tare samo nje. Oni su u svome narodu sve, te neimaju kada tvoriti neumrlih naučnih djela. Oni su žrtva koju pale i sažižu potrebe naroda, a istom iza tih svetih žrtva dolazi ono liepo vrieme, gdje se već narod osjeća siguran, gdje se radnja počimlje dieliti, a pojedine se radne sile skupljaju već oko pojedinih predmeta.

Početak ove dobe kod Hrvata doživio je i Babukić, ali već tako slab i onemogao, da se je jedva u njoj mogao razabrati. Bio je on zato ipak „medju svojimi i svoji spoznaju njega“ i vele: Slava mu, jer nas je ON PRVI učio pisati naš materinski jezik.

Prilozi

kojimi se razsvjetljuje život i djełovanje Babukićevo u ilirskoj dobi.

I.

Godine 1832. (mjeseca siečnja). Pismo Babukićevo profesoru Ivanu Krst. Franikiću u Požegi. Iz koncepta.

Blagorod: Gospod.
milli Ucsitelju moj.

U proshastim pisma mojega redovom Vama obznanio jesam, da mloga o nashoj Slavenskoj Literaturi, a mloga o mojem Stalisu razgovarati se bi imali. Od obodvoga na kratkom: Shto se perve doticse, onase daleko pruxa, i od nje nemorem sva na papir staviti, nego samo vaxnia obznanujem, kanoti: da svi Slavenski Mudroljubci k-podpunjenju jezika svojega, koji ne toliko znanje, koliko orudelje, illiti instrument k-podpunjenju znanjah jest, mlogi trud i znoj alduju. — Posluju oni o obchinskom Slovaru illiti Alphabetu, koji ńajspretnie je poslidstvo sav Slavenski narod u Slovstvu illiti Literaturi sojediniti. Obchinski Slovar daję nam sridstvo da se laglje razumiti moremo; akose razumiemo lagko chemo se jedan drugomu obviknuti, jedan od drugoga ricsi potribovati, i stim nacsinom ujedinuti. Daje nash jezik Illyricski najprostranii i najljubkii nijedan ucseni Slavenac nikovati neche. Med Illyre u obchinu brojimo svu krainu Horvatsku, Slavonsku, i Magjarsku, Slavoniu, Dalmaciu, Banat; u Magjarskoj sve Serblje i one Illyre koje u Pecsuju Boshnjace, u Subotici, i u Zomboru Bunjevce zovu, kako takodjer Budimce, osim Slovaka. — G. Shaffarik Mudroljubie Doctor i 6-te Shkole u Novomsadu Professor Ltterature Slavenske osebuini Ljubitelj u svojoj „Geschihte der Sla-

wischen Sprache und Litteratur" Narod Slavenski, koji priko 70 milliona po Schlözeru, i Schnabelu Nimacskim Statistikerom iznosi, u dvi poglavite grane razdiljuje, obidve pako u grancsice. — On je zato Nimacski piso da svi narodi Slavenski mogu csitati, jerbo Nimacski jezik Classicski. — Na njegovu knjigu praenumeriralisuse svi Ljubitelji Slavenskoga Jezika u Europi — Jozip, onaj nikad zaboravni Cessar, i naroda svoga pravi otac, kada bi se na Thron popeo, pitao je svoje Dvorjanike, bili Nimacsko, illi Slavensko Carstvo svoje nazvo, (buduchi da Slavencov Carstvo Nimacsko za onda 12 a sada 15 milliona uzderxaje, sami Slavenci pol naroda Carstva Austrianskog csine. Med Slavence Pemci, Poljci, Slovaki u gornjoj Magjarskoj, onda Kranjci s ostalima koje gori malo pervo brojili jesmo) odgovorilisu neka nazove Nimacsko, jerbo Nimacski jezik boljeje izverstan. — Ucseni Muxi vele: da je samo jedan Europeiski jezik; a csetiri njegove grane illiti poglaviti Dialecti, kano ti: Gercski, Latinski, Slavenski, i Nimacski: Gercski ostaje nerazdiljen. —

2. Latinski u Francuzki, Portugalski, Spanjolski i Talianski.

3. Slavenski u Ruski, i ostale kakosmo gori brojili.

4. Nimacski u pravi Nimacski, Saxonski, Englezki i ostale.

Od ovuda je viditi da Slavenski svimah pervenstvo otima. Da su ova 4 Dialecta soglasna vidise iz ovih ricsih

Gercski ostavljam.
vinum, vino, Wein
oculus, oko, Aug
mus, mish, Maus
nasus, nos, Nase
juventus, junost, Jugend.

Madjarski nije Europeiski zato od njega chutim; ali od toga G. Pèterfy koga pozdravljam, nishta nekaxite, samo ga pitajte: kako se magjarski Srida, Csetvertak, Petak, obrok, obrucs, sino, zob, palica, zalog, stol, oblok, pivnica, i ostala zovu.

U obziru na broj Naroda Europeiskoga, ucse nas Statistekeri, da Slavenski svima pervenstvo otima, koji broji okolo 80 mill, Latinski okolo 50, a Nimacski okolo 40. —

S-dopushtjenjem Stareshinah pridaje se u Zagrebu Philologia Horvatskoga dialecta, moj Soucsenik Smodek pridaje, na koje ne samo Diaci, nego takodjer Madjarski Professori, Professor Philo-

sophiae Moyses osebuini Philolog Slavenski, Fishkali, Juratushi, slovom izabrani Ljudi pohode. — Usudio bi se anda Vas ljubezni Ucsitelju moj moliti; premda od Vashe u pisanju Slavenskom oshtro umnosti nedvoim, da bi ne samo Junosti u Shkoli, nego takodjer svimah Domorodcem materinski jezik, i njegovu cinu priporucsili poleg onog pravila: nosce te ipsum et alios, od spodobnosti nosce tuam nationem et alias. — Ktomu bi ja, da bi smio govoriti, svakomu Slavencu G. Shaffarika Knjigu, koja 2 f C M. koshta, priporucsio. Ona zadrxaje sve narode i njiove dogadjaje, takodjer svakoga naroda pisce napose. — Od ove neka je dosta. Shto se pako drugoga doticse, jasam nakanio da budem Pop, shtochete vi na to rechi? ja bi zaisto volio svitovni stalish, ali kudachu se okrenuti, bili vojnik bio? molim Vas za vash ucsiteljski Svitt, da bi mi ga po prvoj priliki obznanili, na kojemu Vama zafalan biti hochu, i to bi Vas molio da bi me mogli Xupanu Szécsenu priporucsiti, onbi vech nasho za mene misto. — Molim moju poniznu Sluxbu Gospodinu Hranilovichu Podxupanu, G. Csoki i ostaloj Gospodi izrucsiti. —

Pazka

Ovaj list bi, (po prilici měseca Sěčnja) 1832. na g. professora Ivana Kerst. Franikića u Požegi, pisan. Bilo mi ga je veoma milo čitati i stališ mojega ondašnjega i sadašnjega znanja o literaturi našoj sravniti.

U Zagrebu 25. Veljače 1839.

Věkoslav Babukić, m. p.
advokat i sl. družtva čitaonice ilirske tajnik.

II.

God. 1833. mjes. travnja. Pismo Babukićevo Jv. Krst. Franikiću, profesoru u Požegi. Jz koncepta.

Blagorodni Gñe!

Po starovirskoj a i najboljoj i najnovijoj navadi vladam se i ja: Ako zdravi jeste dobroje, ja hvala Višnjemu zdrav jesam.

Prie neg se s' Vamah počmem razgovarati vidi mi se od potribe vas izviestiti, s' kojim se Pravopisanjem u manjkanju obtjinskog služim. Mi Latinskoj (Rimskoj) poddati Cerkvi, ostavismo s' iztočnim običajem i našu iztočnu Bukvicu (Alphabetum iz az, buki = a. b.) s' kojom su naši Slovenski Naviestnici (Apostoli) Cyril i Method sveto popisali pismo, po kojem su sebi blaženstvo i spomenak, rodu pako svojemu Slovenskomu slavu viečnu zaslužili. Slovenski narod pervi imade od danas živutjih narodov na svojem jeziku sveto pismo, koje okolo 880 Lieta po Isusovu narodjenju bih pisano. Ali imademo i danas najbolje i s' iztočnim gerčkim iz kojega je i Latinsko izpisano najsložnie. Cyril bo i Method odhraniše se med Gerkih znadoše dobro Gerčki, a i materinski Slovinski nije im bil tudj, kako bi inače (drugačie) sveto pismo onako liepo napisati mogli — ali pero, kuda biežiš, netje Gospodin znati čitati, kaži mu vetj jedanput, da po Latinskom običaju iz podložnosti i Latinska primismo slova, koja za naše ljubezne Matere Slovenske rieči neimaju sve glase, i dan današnji po voljizboru potribuju se drugačie od Dalmatincev i Slovencev, drugačie od Horvatov, a drugačie od Čehov i Slovakov u Vugerskoj (govorim od poddanih Rimskoj Cerkvi), ja anda naslidujutj bolje postupanje Čehov (Pemakov) i njihovu oštroumnu Philologiu uzimam na miesto zlopotribovanih u Philologii protivno sastavljenih slov ch, cs, sh, x, *a Cyrilskih* ть, ч, ш, ж *Philologii i Philosophii povoljna sliedetja znamenovana slova* č = cs, — š = sh, — ž = x *a na miesto* ch, *da* tj *bolje stoji od tuda se vidi, jerbo se* t *i* j *raztope, kako god* d *i* j, l *i* j, *i* n i j, i *porode se sliedetja* dj, lj, nj *i* tj. *Što se pako* ž *tiče, ovo je bolje, nego* x *koje odgovara slovam* gs, ks. *Ali blagodarna Philologia daruje nas sriedstvom (medium, das Mittel) korenje laglje najti i na ovaj način pisanim, pervim jih pogledom bditi. Pita se od kuda se poradja* č? *Od nikuda drugud, nego iz* c *n. p. otac ima u zvateljnom otče, odtuda i otčuh, otećestvo (Patria), otčin, a, o od korena otc. Tako je isto od kolca, kolčitj, od lonca, lončitj i ostala — takodjer radja se* č *iz* k *n. p. Junak, junače, momak, momče, a u množiteljnom broju dobiva* k, c *n. p. junaci, momci, i ostala. Pitajmo kako se radja* š? *Lasno je tomu odgovor dati, da se radja iz prostoga* s *n. p. pisati, pišem, brisati, brišem, tako isto radja se iz* h *n. p. duh duša, puhati pušem, dihati dišem, zihati zišem. Iz toga se dosad uzroka na miesto* š, sh *i*

pisalo. Hodimo slovo ž izpitivati odkud se ono radja? Na isti način, kao i druga iz z n. p. rizati, rižem; grizti, grizem, ima u dielniku (Participium) gržen, a, o. berzo ima beržje, mazati, mažem tako isto iz g *radja se* ž *n. p. lagati, lažem, pomagati, pomažem. Ali smo* tj *izpustili, jeli se more biti i ono tako radja? Naravno. n. p. od svietiti svietja, od korena brat bratja, od cviet cvietje od licto prolietje i ostala. Još tjete se bolje uvieriti, ako sami izpitati i druge serdčeno na ovaj put voditi budete; po kojemu na vetji izobraženja (Ausbildung) skalin naš Narod bi došel i na moralni se put po materinskoj rieči obratil, a to u nijednim jeziku je tako mogutje, kao u materinskom. O da bi ove rieči, koje tju donesti iz Dosithea Obradoviča (umerl je u Bielgradu na 11a. Ožujka 1811. lagana mu zemljica) u Jenskim Novinam Serbskoga Anacharsisa nazvanoga, o da bi mloge ganule na pravi put, on ovako govori: „Ljubimi Čitatelji! Kako se je mučno Čoveku razstati od onih, koji su mu mili i dragi! Sve se sprema, a nemože da podje; često podje, pak se opet vratja; odlazi i udaljava se, no sve se natrag obzire, priatno milo mu je i na dim gledati, koi iz onog miesta izlazi u kojemu njegovi mili živu. A po čemu ja to znam? Ni po čem drugom nego po sebi. Pišutji gdi što na milom Matere moje jeziku; nemogu i žao mi je prestati; voobražam sebi kao da sam u Serbii ili u Bosni, pak mi je milo koje o čem s' ljudmah besediti. Drugi jezici, koje sam naučio u knjigamih predragi su mi, zašto mi kažu, šta su učeni narodi i pametni ljudi na svetu mislili; štali misle; ali kad njima besedim, predstavlja mi se, kao da se u tudje nešto pačam. A kako što s' ovim progovorim, kojega ni pošto ne mogu pamtiti kad sam i kako naučio, i zato, rekao bi, da se je samnom i rodio, ili da sam ga iz persiuh Matere moje izsisao, kako ti s' njim što progovorim, etoti me u sred moje kutje, u mojemu pravom elementu, gdi s' svoim svoistvenim vozduhom (vlastitim ili sobstvenim zrakom) dišem.“ ovo je dosta za onoga, koi čuvstvovati (fühlen) znade. Još jedno Vas moram moliti, da ne mislite, da mi se odurjava u prošastnom vriemenu bio, mislio, došo, obratio, to ne; meni je jako mil moj jezik, ali moram instinski retji, da onaj o samo u Poezisu valja; jerbo se u pismamah produljava i zavlače, što je jako liepo; a iz bil, mislil, došel, obratil, da se izvadja bila, bilo, u množ. broju: bili, e, a, mislil, a, o, mislili e, a, došel, a, o, došli, e, a, obratil, a, o, obratili, e, a, to i sami vidite, i protiviti*

se netjete. Ali si potriboval retji tjete: vrieme, liepo, sliedstvo i ostala istina je jerbo tako mora biti. Vetja strana Slovencev tako govori. Tako govore Russi, Serblji, ali govore i Latinskoj poddani Cerkvi kanoti Čehi, Slovaci, Slavonci n. p. ako netjete Srimljana, a vi slušajte Jakšitjane, oni nisu daleko, a i isti Horvati izgovaraju, koje ja dobro, kad imam priliku poslušam; premda se varaštjani protive; ali se Slovnica (Grammatica) nesastavlja u varošu, nego pametnie na vladanju od prostih ljúdih; medju tim ako vam se nedopada, vi štite sam i *a* e *izpustjajte, a Horvatu ako se nedopada, a on nek izpusti* i, *pak nek štie* e *pak tje biti jednom i drugom, pravo, samo istina stoji, da je onako najbolje; vrieme, dielo, sliedstvo i ostalo stat si fractus illabatur orbis.*

Od ovoga neka bude dosta.

Oprostite što vam nisam na poslidnju poslanicu odgovoril, bil bi vam zaisto, ali nisam dospiti mogel; niti mislite, da sam se ja od vas okrenul, što tako dugo nepišem. Vi znate kakvi je koren serdca mojega, ali zato što čutenja svojega listje nije pustil na svietlo, morate misliti, da obstojateljstva (circumstantiae) nisu mi dopustila. Pišete mi, da vam pišem, gdi sam i kako sam, ja tju vam kazati, ali tju vas i opomenuti da sam vam pisal na 3a Januara po kumu mojemu Lobe-i vašemu susiedu; jesam kod G. Kukoviča Fiskala i učim njegovoga sinčitja, koji 3-u Latinsku pohadja, i zato Vam lasno obznaniti mogu što se uči u 3-oj Latinskoj. Po pripisu kraljevskom pervoga tečaja Horvatsku Doctrinu Diel 3-i, to isto drugoga tečaja Latinski od riči do riči, kako je u Horvatskom. Historiu Hungariae pervoga tečaja Horvatski od početka do II-a Periodusha drugoga tečaja II-i Period Latinski, kao i pod vami; a iz Geographie pervoga tečaja učili su se od Vugerske dolnje, a drugog tečaja uče se od Vugerske gornje. Iz Auctora pervog tečaja učili su se što se i pod vamih uči Pedagogus et Discipulus etc. a drugoga iz Corneliusa De Miltiade etc.

Šaljem Vam dielo Sollen wir Magyaren werden? koje molim pazljivo čitati, Gospodinu Hranillovichu i Čoki, koja podajte takodjer neka čitaju, Mudrovčichu Frani, i ostalim, kojimah znate da je vriedno dati čitati. Ako tjete zaderžati to dielce, molim pošaljite mi 24 × CM, ako netjete pošaljite mi po priliki natrag, ja tju ju onda primiti, jerbo se vetj nemore dobiti. Ja sam taki u početku dvie ugrabil, jednu zadržajem, a drugu šaljem vama. Molim sve

poznate i Priatelje pozdraviti a ja vas molim da mi oprostite što sam ovako dugačak i ljubim vas s G. Kovačevichem.

U Zagrebu 18. Aprila 1833.

Vaš stari
Aloysia B. m. p.

Obznanujem vam da tje Slovnica izitji, nagovarajte anda Domorodce i odpišite mi hotjeli koji koštatje 40 × CM.

III.

Godine 1833. (mjeseca i dana neima niti mjesta, odkale je).
Pismo Frane Kurelca Babukiću. Iz matice.

Ljubimi moj Babukiču!

Ja sam več nekoliko puta s tobom se sastao, i stobom sam se porazgovorio; tisimi dokazivao, kakosu Poglavice i poklisari naši hrabro i liepo o sačuvanju starinskih pravic u zadnjoj skupstini besedili, kakosu svakojake zanovetke Vrhovčaninov čitavo pretresali, i zabacili, kakosuse proti mağarskoj gordosti i takvomlibud sužanjstvu oboružavali i sigurivali i najposle ništa drugo osim obštinske polze pred očima neimajuči mnoga dokoncali, koja za izvišenje najmilieg otečestva sluzilabi i pomagala. Tisi pripovedao, a meni je srce igralo; i neobziruči se na moje zdravlje h'tiosam, da svi mi dobri brati (bilo nas je više) popiemo koi polič vina; i baš nisi dobro učinio, što si to pričio; biobinam slavnii i radostnii spomenak. Nego i prez toga mogaosam poznati, da i u tvome srcu za naš rod i naše sostojanie plamen biva; i od onoga časa sve to vise sam te počitavao i ljubio, kolikosam bolje razumio, da ti nisi jedan od onieh kukavicah, koi, doksu glasi dobri, kao guske, visoko vrat upru, a kako ti prestanu, onda u vodu š njime; i koi, dok je do divana, visoko slove, a kadabi trebalo, da što pokažu, ondaih nestane. Što zasluže takovi? Da li bi ja imao tote što reči, ja biih dao gore kanğiat, negosu ikada Rimljanski svěštenici Vestaličeske prekrasne devojke; jere pri ognju, koga one na kumiru njihove Bogice za sočuvanje Palladiuma, i za sricu i zdravlje Rimskoga Carstva nalagaše, mogloe asno drvâ nestati; ali oni člověk, u komese ljubav k-otečestvu ugasiva

taj nie izkra Veličanstva Božjeg; jere kako on, tako i ljubav naša moraju biti viečna.

Ali da zakvačim gdi sam ostao: ja kako rekoh, bio sam više-puta stobom, ali nikada moje k-tebi nagnutje na toliko visine dospilo nie, kao štoe zadnjiput, kada si pri meni bio. Viduči me ostavljena od onieh, kojesam za najvernie deržao, stime veču radost čuvstvuem, kadame opazim nezaboravljena od onieh, za koe baš vrlo nisam ni mario.

Krašani Babukiču! oprostimi ovi prostosrdečni razgovor; ti znadeš štoe rekao neki drevni stihotvorac: Ignoti nulla cupido. Tako li je meni s-tobom bilo. Fala Bogu, toe sada drugačie. Sada te tjubim i u srcu nosim, kaogod devojka momka u svoimi njedri; i sve to večma ljubiču te; zasto, govori slavni Herder, kaogod senja jutrnja, tako s-zlime priateljstvo, sveto vise ga nestae; ali priateljstvo s-dobrim raste kao senja večernja, dokle žitka sunce sajde.

Ljubezni Brajko! Sve u nami stoi, kakovče biti naš život. Esmo li zli i izkvareni, a to ti je onda dan života pust i oblačan, pun kiše i blata, pun suza i duševnog nereda; pun germljavice i bliskavice, pun straha i hude sovjesti. A esmoli dobri i nepokvareni, onda su zlatni, prelipi, i blagošlovljeni dni nasi. Iza najposlednih bregova puta našeg možemo gledati s-umirenim vidom na život prešastni, spominjatise što dobra učinismo, i užgati svetim ufanjem rekavši z-Bogom ostajte svim dragim, tonemo u neizmireno more viekivečnog pogleda lica božjeg. Da bi ja smio govorit, dokle sve izkažujem, to ja nebi smio nikada ni prestati, ali toga ni ti ni nitko pametan neište, nego izviše jase boim da ti nedosadim, i smiriču ovo pismo prez da bimu znao dati drugo zaklučenje nego zvatime

tvoim bratom i priateljom

Frane Kurelac.

IV.

Godine 1833. (30. septembra?) iz Beča. Pismo Frane Kurelca Dimitriji Popoviću. Nadjeno medju spisi Babukićevimi. Iz matice.

Ljubezni Dmitre!

Ako li je tvoje pisamce i maleno, zato mi venda veliku radost zadaje; samo mi je žao, što je Babukič toliko nemaran bio, da mi

ni slove pisao nije (izvan da mu ti u pravo doba odhajañe Malinovo nazvistio nisi, što bi lako biti moglo). Ja sam sve štrepio o moga priatelja Mažuraniča zdravlju; fala milom gospodinu Bogu, što mu je laglje. Moli i zaklinji ga, da neka se za Boga čuva, pak onda neka mi piše.

Babukiču reci, da neka i u napridak zdravstvuje kao jelen, a drugo mu nesmieš ništa reči, jer da ga ja rado imadem, to on i prez tebe znade, a da trude svoje otečestvu alduje, to če on jurve i prez tvoje opomenke učiniti. Kada bi on meni pisati namjeravao, opomeniga, da neka drobno, čudo i svašta piše; neka nemisli onda tekar, kada več pero u ruki imade, što če mi pisati, nego, kako se štogod za mene priličnoga pripeti, to neka zabilježi, pak kada je več dobru hrpicu svakojake petljanie skupio, onda mi neka sve to pošalje; ja ću sve to kao gladan vuk poždreti.

Ja sam do sada sam za se u Beču živio; od prvoga 8bra počemši bičemo ja i Mušicki skupa; ja sam to več prvo znao da če to tako biti, i zato nisam moju sobu nego za 15 dana pogodio bio. Odmah 1vi dan sam si kod Gerolda jedan posve dobri plan ovoga grada kupio, pak sada nikoga živa ništa nepitam, nego tako siguro po Beču hodam, kao da sam u njemu rodjen. Netemi Švabe da vjeruju da sam Hrvat; jedni misle da Hrvati drugačie niemački govore, a neki opet, da drugi glas imadu; to je za me veliki posao stimi ljudma; a pri velikoj Polizii sumi rekli: Sind Sie nicht ein Evangelischer? Aide sa vragom, mislim ja, niti sam evangeliš niti Švaba, nego Hrvat-Katholik, pak ako mi nevjerujete, a vi činte kako znate, teške meni brige, što vi o meni mislite. U Oštarii vjeruju da sam Hrvat, jere vičem, zapovjedam, kudim, pripovidam i govorim kao što mi srce hotje. Poljaki mi se smeju (ni oni Mağara netrpe) a Mušicky me sve opominje: Nicht so, die Leute werden glauben, Du hast keine Lebensart, a ja kroz jedno uho nutar, a kroz drugo van, opet po starih guslah; ğe bi ja na svakoga gegaša pazio.

Ja navadno jedem beym Fürstenhof (nestraši se imena, ondeka se najcenie živi; juha govedina masna ali suha kako ljubiš, i prilog (Zuspeis) za 19 xr. W. W., i jošte k tomu liepi Rundsemmel) ali nekidan sam jeo beym Burgunder, jer sam doznao da je tamo Ljudevit Farkaš i mladji Šulok, i tako je bilo, bili su put u Salzburg učinili, pak su se kroz Beč povratili u Požun. Juče 29ga bilo nas

je sedmorica Serbljev u Schönbrunu. U gradu smo usjeli u jedna od onieh kolah, koja se Gesellschafts-Wagen zovu. Najdosmo nutri jednu liepu gospodinku, (. . . . .), pričekasmo mali čas, dokle deveti dojde (jer devetorica to je odredjeni broj), pak onda aide. Gledali smo svakovrstnu živinu, čudilise lepoti letnog stanja Cara našeg, obhodili sav vert i čudesa njegova, napilise u njemu ledvene vode, pak onda kudaj kamo te u TIVOLI.

Draga bratja moja Babukič, Derkos, Marič, Mažuranič, Popovič, Rakovec i Smodek, da vas mogu okolo, mene imati pak vam ispisati: što je Tivoli, volio bi nego neznam što. Ako ikada skupa doidemo, bitje o tom divan, ali mi u ovom času sve suze kaplju, kao da koda se bojim, da neče biti. Ostalismo tamo do osmoga sata. Dvadeset puta smo tjeli otiči, i ni namse dalo. Po noči dospišmo u grad, te večerasmo pri bjelom kurjaku. Znajuči da je tamo Pelopida upitam pivničara, da jeli gospodin Nro 5 kod kuče; on prigledaše te mi reče, da je kod kuče, i da če kmeni doiti. Za čas dojde Pelopida, te mi predstavi Demetra. Opet novo poznanstvo koje valja. Obečao mije Demeter, da če me k-kapetanu Juraniču odvesti, koi je silni patriota, i drugačie učeni čoek. Neki dan sam vidio sve Carske sobe — koče o tom govorit — ja nebi nikada svršio, jer ti vidiš, da kratkoča moja krepost u pisanju nie, a današ to isto družtvo čerašnje išlo u toranj S. Stipana. Nikada više! rekoše mnogi.

Babukiču reci, da sam danas za njega štovati uprav takovi štap kupio što je njegov, samo zato da smirom na njega mislim. Rakovca još do današnjega dana u Beču vidio nisam.

Dakle sada z-Bogom mili moji, več nevidim a sviče nesmiem užigati, jerbo imadem još daleko u grad k-Pelopidi letjeti, da vam ovaj list preda jer če sutra u jutro proči. Zbogom mili i predragi moji, a ja plačuč iza vas ostajem

u Beču 30. 8bra.

Frane Kurelac.

V.

Godine 1841. 16. veljače. V Ljubljani. Pismo Jakoba Krašnc bogoslova četvrte godine u ljubljanskom sjemeništu Vj. Babukiću. Iz matice.

Visokoučeni Gospodine!

Znadući da se Vaša ljubav na sve sine Slave u obćenitom, najpače pak na sve ilirske podgrane proteže, ne dvojim, da će Vam drago biti, ako Vam, koliko mi je znato, sadašnji stališ ilirstva u Kranjskoj naznanim.

Perva i poglavita pogodba, da bi i Kranjci s ostalom ilirskom bratjom književno sjedinili se, bi po mojoj pameti bila uvedenje ilirskog pravopisa. — Što se ove pogodbe tiče, može se reći, da je skorom već izpunjena, stranom čitanjem milih naših narodnih novinah i preugodne Danice ilirske; stranom pak postupanjem pokojnog gospodina Smoleta, koj je tri knjižice, kano Vam je već znano, ilirskim pravopisom prekrasno natisnuti dao; naime: Matička, Varha, koga je sam iz englěskog jezika u naš jezik preveo, i pěsne neumerloga, ali kod slavjanske bratje još nedostačno poznatog gospod. Valentina Vodnika.

Obćenito mnenje u nagledu ilirskog pravopisa jest, da je on jedino pravi; jerbo se medju svimi u Ilirji nahodećimi se krivopisi odlikuje enojnostju doslednostju i što je poglavito, on otvara put u duhovni Savez svih ilirskih podgranah, i cěle Ilirije s ostalimi Slavjani osim Rusah. Ove prednosti ilirskog pravopisa dokučivši, počeše ga naši Kranjci, u kojih takojer još bistrih glavah ima, radosno upotrěbljavati, blagodareći Gospodinu Gaju, da je tako visokoumni izbor učinio. Oni isti, koji su něgda, u vrěme abecednog rata, medju četami iznašastnika novih pismenah, ili bolje reći pokvaritelja starih cirilskih najžestie vojevali, sada nemare već za kutarski krivopis, nego obćenitog garle. Imenom Vam ovdě navodim gosp. Blaža Potočnika župnika kod sv. Vida blizo Ljubljane, koi se svojimi lěpimi duhovnimi pěsmi odlikuje, koje je u kutarskom, očima

neugodnom od poglavarstva već od kada zabranjenom, od gosp. Metelka někojimi šuploglavcem usiljenom krivopisu izdao. Ovaj vèrli domorodac sada oduruje sve nevaljane kutarske krivopise, i samo ilirskoga pravopisom naziva, i ga u svojih poslovih upotrěbljava.

Gospodin Josip Žemlja župnik (vicarius parochialis) u Ambrusu, u doljnoj krajnskoj i kako se odě izrica, u suhoj krajnskoj (im dürren Krain) verlo dobro uvěžbani muž, jerbo razumě taljanski, francezki, englezki, španjolski etc. jezik, poslao je prie několiko něděljah gosp. Matii Kastelcu, izdatelju Čebelice, koja je žalibože već tako dugo zaostala, několiko jako lěpih narodnih pěsmah, s tom opazkom, da će se u buduće starati, da još što doprinese, ako će se svezak, koj ima dojduće prolětje, nakon dugotrajna pretergnutja, opet na svêtlo izlaziti, ilirskim pravopisom natisnuti dati. Gospodin Josip Poklukar, profesor pastirstva u Ljubljani, u slavjanstvu u obće, osobito pak u slovenstvu verlo dobro uvěžbani muž, pohvali javno ilirski pravopis svojim učenikom. Ovaj svega poštovanja vrědni muž, predavaše něgda u Celovcu velikom pohvalom bogoslovsku ćudorědnost, i pribavisi ljubav cělog Karantana, i velike strani Štajerske. Za tim bi preměšten u Ljubljanu, da u slovenskom jeziku pastirstvo predava, što kod nas već od više godinah biva. Kad dojde ovamo se je pastirstvo još u veoma nizkom stupnju nahadjalo. Da bi dakle ovu znanost na viši stupanj podignuo, počme ovaj pobožni, uljudni i neutrudljivi muž odmah novo pastirstvo pisati, koje nakon više godinah verlo temeljito i sostavno izgotovi. Sada ga još pili i umnožava. Da se ovo dělo još malo popili, pak onda na svitlost izdade, imali bi iliri pastirstvo, koje bi, ako nebi sprědnost, bezdvojno sporědnost, s pastirstvi ostalih najizobraženih narodah, imalo. Bog znade jeli će ovo dělo ikada svitlost ugledati! Pri uvedenju imenstva slědećega se je pravila deržao: Najprije iskaše slovensku rěč, ako nije nikakve shodne našao, onda popita najbližnje susede, južnu bratju, osobito Dalmatince i Serbline; ako i kod njih ništa nenajde, onda zamoli séverne srodnike, da mu na pomoć dojdu; ako mu pak i ovi ništa shodnoga ne posudiše, onda izkova sam po duhu slovenstva novu rěč; jer bo neće, da bi tudje rěči upotrěbljavao.

K dosada spomenutim mogao bi još množinu drugih priložiti, koji ilirski pravopis štuju i jedino pravim nazivaju; ali sve ove zaradi manje važnosti imenom nenavodim, samo još primetnem, da će se svezak Čibelice, koj ima naprolětje izlaziti, ilirskim pravopisom

tiskati. Bože daj, da bi u ovom listu pravi, k slozi vodeći duh, vladao!

Druga poglavitna pogodba, da bi se i Krajnci s ostalom ilirskom bratjom književno sjedinili, bi bila čitanje naše premile Danice, ilirskih narod. novinah, i ostalih ilirskih knjigah po svih podnarěčjah, osobito pak novoilirskim pravopisom natisnutih. Što se ove pogodbe tiče, može se, istina jest, reći, da se od dana do dana bolje izpunjiva; ipak nomožemo se nadati, da će kmalo (skoro sasvima izpunjena biti. Jerbo imade mnogo uzrokah, koji izpunjenje ove pogodbe prěče. Evo jih několiko:

1. Stari majkinim mlěkom usisani predsudi, koj večinom iz nevědnosti izhadjaju n. p. da ilirski pravopis, i ilirski jezik horvackim nazivaju; isto tako i ilirske novine někoji kratkovidi horvackimi imenuju; još i takovih se nahodi, koji još uvěk misle, da je ilirski jezik slovenskomu podnarěčju posve tudji jezik. Aj neznanost, ukora vrědna neznanost!

2. Pomanjkanje jednoga dobroga novoilirskim pravopisom natisnutoga rěčnika jerbo svaki se prestraši nad neslogom krivopisah, koja u rěčnikih ilirskih podnarěčjah vlada. Može li se nadati, da će ova zaprěka skorom ukinuta biti?

3. Skupost ilirskih knjigah, kojih mladi ljudi ne mogu kupiti, od kojih se u toj stvari ipak najviše upati možemo, jerbo neimadu još onih predsudah, koje pri starih prije ukinuti trěba, nego se o istini osvedočiti dadu.

Da bi daklem ovu sve uništujuču zaprěku ukinuli, uvedosmo privatno slavo-ilirsko družtvo, koje si je za sverhu postavilo upoznanje slavjanstva u obće, a Ilirstva naposeb. Ovo privatno družtvo sada stopram 13 članovah broji, od kojih svaki měsečno najmanje 30 X u kasu platjiva, iz ovih prinesakah kupuvamo ilirske knjige, koje se marljivo štiju, kano i novine i danicu, koju bi barem dva put u tjednu čitati žudili. Svaki sočlan je takojer obvezan měsečno nešto ilirskoga pisati, i u knjižnicu poslati. Sočlani su većinom bogoslovci i mudroslovci. Istina je, da nas je posve malo, ali upamo se u pravednoga Boga, koj dobra poduzetja svojom pomočju podpira, da neće nas ostaviti, koji pod stězi sloge vojujemo, nego da će nam pristupiti i naš mali broj skörom pomnožiti.

Vi pak, verli Slavjane! budite nam Otac i učite nas, kakovim načinom bi mi najlaglje, najbàržie i najrazbornie milo naše

ilirstvo i kod naše večinom još spavajuče bratje uveli. Dobro bi bilo, ako bi Vi visokoučeni Gospodine! izvolili s našim družtvom liste menjati, u kojih bi někoje naše još slabe članove podbudjivali, da na pol puta neoslabe; što se mene tiče, ja podbade baš ne trěbujem, jerbo nočjom i danom mislim, kako bi moguče bilo, da se dobra stvar razširi. Izvolite nam pisati, koje ilirske knjige nam najpèrvo kupiti trěba, primetnite takojer njihovu cěnu. List pak na Lovru Pintera, prezbitera i bogoslovca IV. god., koj je i vele revni Ilir i Slavjan, našeg vodju naslovite. Nagovor u nutra neka bude: ljubljansko-slavo-ilirsko družtvo! Još primetjem ovdě jednu pěsmu, proizvod jednog našega vrědnog sočlana, koju, ako bi Vam se vrědna vidila u Danici natisnuti dajte. Zaključujući molim Vas ponizno oprostite mi, ako sam se simo i tamo slovenskih besědah poslužio, jer ja se onoga načela dèržim, koje Vi u Vašoj prudonosnoj slovnici izrekoste: „Naš rěčnik je čitava Iliria.“ Zdravstvujte.

Ja sam Vaš sluga ponizni
Jakob Krašna,
bogoslovac IV. god. u Ljublj. sěmen.. i knjižničar slavo-ilirskog družtva.

VI.

Godine 1841. 5. travnja. V Ljubljani. Pismo Jakoba Krašne bogoslova četvrte godine u ljubljanskom sjemeništu. Vj. Babukiću. Iz matice.

Visokoučeni Gospodine!

Sada stopram imam samo malo mira, da Vam na Vaše vele cěnjeno pismo, koga mi 15. Ožujka t. g. poslati izvoliste, i za koga Vam se u više nazirih ponizno zahvaljujem, odgovorim; ovo pismo, Gospodine, i prijatelju moj! je za mene novi spomenak Vaše prama meni dragocěnjene i velikodušne uljudnosti, baš i za to ću ovo meni veoma drago pismo, kano dragocěnost osobito, tja do kraj mog života, sahranjivati, i to tim više, čim više vidim, da Vi istinito i moje slabe listove, koje sam Vam poslao, tako dobrodušno primiste, i sva moja zahtěvanja točno izveršiste.

Na Vaše pitanje, da li sam dobio broj 94 novinah ilirskih, moram Vam verlo zahvaljno odgovoriti, da sam ga dobio. Povarh

toga Vam moram pak največu zahvaljnost izustiti, da ste moju vele smionu moljbu: pozdrav gosp. St. Vrazu tako dobrodušno primili i sveršili, kako takojer i Gosp. St. Vrazu se zahvaljujem za pozdrav; k tomu dodajem, da ću, kako pervu sv. misu sveršim, dojduće učioničke praznike, moje prijatelje misnike u Čičah pohoditi, i tako starati se, da želje njegove, od moje strane; ako ne baš podpuno izpunim, barem njegov pohvaljni naměn, několiko podpomognem, prinesajući mu barem několiko čičkih pěsmah. Jerbo kad ovaj put doveršim, onda ću gledati, da i u Zagreb k Vama dodjem, pak more biti, da će biti onda i Gosp. St. Vraz u Zagrebu, da ga mogu viditi, i š njim govoriti, što bi meni verlo drago bilo. Sada pak u uskersu doma (u Ipavu) neidem, veće ostajem ovdě, pak da i idem, ne bi radi kratkoće časa onamo (u Čiče) iti mogo. Što se knjigah tiče, koje u Vašem predragom mi pismu, od više spomenutog dana, dobrostivno naznaniste, i što je našemu mladomu družtvu vele cěnivo, moram Vam kazati, da za ovaj hip nismo kadri sve ove knjige nakupiti; mi moramo za sada samo to u očiuh imati, da takove knjige kupimo, koje su ilirskim pravopisom natisnjene, jerbo većina naših sočlanovah takove čitati žudi, i koje su sposobnie kod još spavajućih zanimivost uzbuditi; jer ovako samo možemo nadati se, da se će naše družtvo umnožiti. Mi moramo samo polagano i bez svakog javljenja, tiho i mirno vele lěpu i važnu stvar, ilirstvo razširivati, stranom, da naši ravnatelji, ako bi saznali što oda toga, kakove zaprěke nama ne bi stavili, stranom pak, što nas je još malo, i po najviše pak, da se ne bi kakova suprotivnja (Reaction), pobudila.

Znano Vam je posve, da imade svuda polag dobrih i zločestih ljudi, — koi su zamaknjeni u svoju slěpotu. — Vam je vele lahko sakupiti družtvo, a oda strane Vaših u pohvaljno Vaše družtvo ulazećih, ni trěba više nego da samo dobrovoljnost sa sobom prinesu, što i vidimo Vaše javne listove čitajući, veliku revnost sviuh Vaših sučlanovah; a drugaćie je kod nas, gdě, izvan onih velikodušnih muževah, koi veliku potreboću sjedinjenja sviuh Slavjanah jasno uvide, i dobro znadu, da onde, gdě sloge nije, tamo niti izobraženja, niti napredovanja neima, se skoro nitko ne pobrini o stvari, ja mislim ilirstvo, koja sad, ako prem se je pred malo časa započela, još neima deset godištah, ipak imade već toliko procvětanja, hvala Bogu, da ju i inostranci vele važnu cěniti moraju. Ipak se je naše malo,

ako prem tek jednu četvert godišta obstojuće družtvo, za několiko sočlanovah pomnožilo, i nadamo se, da će na skoro se još bolje pomnožiti, jer raztresli smo ilirstvo medju puno mladičah, koji svaki dan više želje, da ilirstvo poznavaju, i nadajućise mislimo, da za tri ili četiri godine biti će i kod nas drugačie.

Da se pak ova sverha dokučiti može, moramo se briniti, da dobre i koliko moguče mnoge knjige nakupimo. Radi toga pak, gdě je težko i skupo po pošti knjige pribavit, jerbo poslao sam 23. Veljače t. g. do Hiršfelda pismo, da mi pošalje za naše družtvo nekoliko ilirskih knjigah, i to samo za 2 for. 24 kr. u srebru, pak morasmo 44 kr. poštovine platiti; a koliko bi morali platiti, ako bi si dali poslati zá 20 ili 30 fr. knjigah! Da bi dakle takove velike troškove ukinuli, smo se ovdašnjim knjigoteržcom Kleinmayrom dogovorili, da nam on to oskèrbi, i od Hiršfelda iz Zagreba na jedan put za 15 fr. sr. knjigah pripravi, a za 10 fr. pak nam jih je već Kleinmayr dao, i to sve na moje ime, da se naše privatno družtvo u Ljubljani preveć ne razglasi, i to smo već perve dane Ožujka učinili. To poručenje je spomenuti knjigoteržac Kleinmayr vele radosno primio, i obečao, da će Hiršfeldu odmah pisati, ali Bog zna jeli je obečanje to izpunjeno, i kad ćemo knjige dobiti! Molim Vas ponizno, kada bi bili baš prilično kod Hiršfelda, da ga pitate, je li kakovo na to spadajuće pismo od Kleinmayra dobio, i da mu berže knjige pošalje, govorite; a kada ove dobimo, ćemo odmah za nove poručiti. Osobito, molim, da mu govorite, da moljbenikah ne svezanih (Jezgrah) više komadah pošlje. Nadalje Vas i za to molim, da bi mi naznaniti izvolili, gdě se može dobiti černogorski Kalendar, i koliko stoji. Za tom, gdě, i kakovi javni listovi, časopisi, i druge časno (periodisch) proizlazajuće ilirske pisma, na cělom ilirskom světu izahadjaju, molim pišite mi o tom koliko Vam je znano.

Koi ovdě medju nama o pomnožavanju našeg družtva po najviše radi, je za isto naš verli Slavjan i Slovenac, osobito pak veoma revni i marljivi Ilir gosp. Lovro Pinter prezbiter u našem sěmeništu; on vodi um naših mladićah kano rukom, i naudisa jih sa svojom revnostju tako, da sve revnie poprimaju njegovo podučavanje. On umě dobro hebrejski, što u drugom godištu bogoslovja se podpuno naučio, a druge i tretje godine bogoslovja pak je cělo sv. pismo hebrejskim starog zakona večinom podva put pročitao; osim toga razumě sirski, kaldejski i arabski, taljanski, franceski i gercki. Nu

moram Vam odkrito povědati, mi svi, koliko možemo radimo,' da razaširimo ilirstvo, ali šteta samo, da smo od naših dužnostnih poslovah obrěmeniti, koje moramo věstno doveršavati. U našem sěmeništu imade izvan spomenutog gosp. L. Pintera, i drugih marljivih i revnih slavjanah, osobito Vam ovdě samo dva medju ostalimi imenujem, naime gosp. Ant. Žaklja, koi višom stranom sve slavjanske jezike, osobito pak ilirski, ruski i staroslavjanski, posve dobro umě, i što je kod ovoga bogoslovca III. god. toliko bolje, da je i verli pěsnik. Isto tako i gosp. Jaromir Dužan, bogoslovac IV. god. Koi je izvan toga verlo uvěžbani gerk, jerbo on Iliadu Homera tako verstno čita kano i Šillera. I k tomo je gerčke i latinske spisatelje, kano Homera, Hezioda, Herodota, Tucidida etc. već povtorno pročitao.

Nam koji smo još slabi u ilirstvu, manjka samo jedan dobar i mnogo saderžavajući rěčnik novoilirskim pravopisom, da ga možemo kod prestavljenja, iz inostranih jezikah upotrěbljavati, nu verlo nas je obveselila Vaša uljudna věst, da se možemo nadati, da na skoro dobimo sada pod točilom nahodeći se rěčnik. Kako velik će biti novi ilirskim pravopisom natisnjeni rěčnik? i koju cěno će imati? Imamo ilirski rěčnik od Fröhlicha, Richtera i Balmanna, ali žalibože, da našim potrěbočam posve neodgovaraju. Imamo i Vuka, i Stulli, ali i to su serbski pervi, a drugi samo ilirski. Kako berže daklem novi rěčnik izlazi, molim, da nam barem jednoga odmah pošaljete, a novce za njega ćemo Vam odmah poslati. Iza svega toga možete si lahko misliti, kako kod nas ide, i koliko se moramo tersiti, da dobra i zanimiva stvar, ilirstvo, ne zaspi, veće, da ju podpiramo koliko je moguće. Na pokon molim Vas još i to moj Gospodine i prijatelju! da ovaj prevod iz nemačkoga pročitate i popilite, pak ga u Danici priobčite. U ostalom Vam još to pověm, da je bas danas Gospodin Stanko Vraz amo dospeći kod mene bio, što me verlo obveseli.

Vaš ponizni sluga

Jakob Krašna, bogos: IV. g.

VII.

Godine 1842. Pismo Vjekoslava Babukića P. J. Šafařiku. Iz koncepta.

Visokoučeni i velecěnjeni Gospodine!

Svakolika Vaša pisma i narodopise dobio sam uredno; jedino molim Vas, da mi oprostite, što udilj nemogoh odgovoriti. Poslovi različiti raztrešuju me na sve strane; tako dosada nisam mogao svega sabrati, što Vam na Vaše prijateljsko i za mene vele prijazno zahtěvanje odgovoriti kanim.

Na pàrvom Vašem pismu od 16. Lipnja gledeć izdavanja mapah veoma Vam zahvaljujem. To je mene i svekolike prijatelje narodnosti vàrlo uzhitilo. Kakva je to srěćna zgoda za několiko godištah — cěli Atlas u českom i ilirskom jeziku zajedno viditi. Kojega iskrenoga rodoljuba nebi to uzhitilo? Vama, visokocěnjeni gospodine za tu osobitu brižljivost prama nama a i g. Merklasu za tu pozornost osobito zahvaljujemo.

Ja sam se razgovarao sa znamenitiimi prijatelji naše narodnosti, ja sam jim stavio — kao i vi meni — na sàrdce i oni se svi raduju, svi dragovoljno privoljavaju, samo bi radi u naprěd cěnu znati. G. grof predsědnik družtva čitaonice Janko Drašković pozdravlja Vas sàrdačno sa svimi domorodci, moleći Vas, da nam što skorie cěli plan i cěnu priobćiti blagoizvolite.

Mi ćemo tu stvar predložiti u budućem našem saboru čitaonice, koi će se oko 21-a Kolovoza t. g. obdàržavati, zato molim — ako je moguće — da mi što skorie odlučak poslati izvolite.

Matica ilirska pomaže se. Mi sada već imamo do 2,200 for. srebra i nadamo se do svàrhe ove godine preko 3000 for. srebra gotovih novacah imati osim obećanih prinesaka kroz 5 god. Knez Miloš Obrenović darovao nam je 100 cekinah, a g. Gaju 25 u zlatu.

Prijatelji narodnosti stoje dobri za sve troškove, koji su potrěbiti za izdavanje zemljovidah.

Vi imadoste to rodoljubivo i prijateljsko pouzdanje prama meni, te mi naložiste, da Vam „w illyrském oddjlu omyly tisku“

i „jiná pochybení“ u Vašem velevažnom narodopisu — ako bi jih našao — priobćim, buduć da se sada drugo izdanje istoga děla štampa. Ja bi Vam tu uslugu bio po zaktěvanju Vašem taki učinio, da nisam bio inimi silnimi poslovi obtàršen. Može biti, da neće ni sada prekasno doći.

Usudjujem se dakle na Vaš použdani poziv slědeća opaziti:

1.) Na str. 49. lin. 5. odozd. stoji: přes Kutinu a Lipovlan.“ Ja mislim, da bi se imalo reći „přes Kut. a Lipovljany“ budući da se u nom. pl. Lipovljani (gen. Lipovljanah) kaže.

2.) Zašto ste na str. 50. lin. 18. odozg. jadransko more „Siné (ilir. sinje) moře“ nazvali? Valjada černomu naproti? Sinji, á, é (adj. def.) znači němački der, die, das blaue ili dunkelblaue. Ja mislim, da narod naš svako more „sinje“ naziva, tako n. pr. na str. 151. Vašeg Narodopisa stoji odozdol linija 7: „Potečuli ja na sinje morje.“ U starini se je to more jadransko ili ilirsko (mare adriaticum vel illyricum) nazivalo.

3.) Na str. 51. lin. 13. odozg. i 9. odozd. imadete formu „stolica Barañanska“ mi Iliri kažemo: varmedja ili gradomedja baranjska kao što i Vi velite bač-ska, požež-ska.. Ili je to možebiti običaj kod Vas radi blagoglasja kao što kod nas što se veli zagrebačka město zagrebska varmedja.

4.) Na str. 51. lin. 8. i 7. odozd.: „Němci zwláště mnohočetní w tychž stolicích a w Požežské (Kutjewa i Kula).“ Što se Němacah u Požežkoj varmedji tiče, buduć da sam iz Požege rodom i one okolice dobro poznadem — mogu Vam reći, da su u Kutievi sami Slavjani u broju polag šematizma 1343 duše. U Kuli jesu same Švabe u br. polag šem. 375 dušah; zatim imade Švabah blizu Kule u selu Porču do 307 duš. i ti ukupno 682 duše spadaju pod Kutievačku župu (parokiu); zatim imade Švabah u požežkoj varm. u župi Jakšići u selancu Eminovci 41 duš. U požežkoj župi u selu Alaginci imade Švabah 139 duš. U Djakovačkoj biskupiji u selu Jarmini 4 něm. milje od Djakova idući prama Vinkovcem blizu Nuštara imade Švabah polag šematizma 748 dušah; tako blizu Vinkovacah u Novomměstu (Neudorf) polag šem. djak. 240 dušah, dakle u cělom 1850 duše a u Varadinskoj regimenti i švab. Pazovu (nom. Pazovo) i oko Zemuna ako imade svega 2000 to cěli broj iznaša do 4000 dušah Švabah, pak ste im na zemjevidu kod Požege onoliki žuti obruč poklonili!!! — a našim Ilirom (Bunjev-

cem) u Subotici, gdě ih preko 30,000, u Segedinu i okolicah preko 10,000, u Pečuhu, Muhaču i okolicah preko 30,000 pak skoro nikakvog obruča neimaju ili jedva da se vidi.

5.) Na str. 52. lin. 14 odozg. „zwláště mnoho Turkůw". Istina da ima mnogo Turakah; ali věrom — ne rodom. Oni svi govore bosanski, i kažu da su věrom Turci a pravi Turci iz Azie (kojih je veoma malo) zovu se kod njih „Osmanlie", na koje pravi Bošnjaci Turci màrze. Turci samo po varoših živu, a na polju sve sami Hrištjani i Kàrštjani, koje oni (Turci) — jedne i druge — Vlahe nazivaju. Zato dobro piše mudri Dositej Obradović u svom Životu i priključenjih u Běogradu 1833. str. XVII. lin. 5. odozdola: Nije manja čast světa, u kojoj se slaveno-serbski (bolje ilirski) jezik upotrebljava, nego zemlja Francuzka iliti Englezka; izključivši vrlo malo različnost, koja se nahodi u izgovaranju, koje se slučava svim drugim jezikom: Ko nezna, da žitelji crnogorski, dalmatski, hercegovački, bosanski, horvatski (kromě muža), slavonijski, sremski, bački i banatski, osim Vlahah, jednim istim jezikom govore? Govoreći za narode, koji u ovim (tracko-ilirskim ili po njegovom serbskim) kraljestvama i provinciama žive, razuměvam koliko gàrčke càrkve, toliko i latinske slědovatelje, neizključivajući ni same Turke Bošnjake i Ercegovce budući da zakon i věra može se proměniti, a rod i jezik nikada. Bošnjak i Ercegovac Turčin, on se Turčin po zakonu zove, a po rodu i po jeziku, kako su godj bili njegovi čukundedovi, tako će biti i njegovi poslědnji unuci Bošnjaci i Ercegovci, dokgod Bog svět dàrži. Oni se zovu Turci, dok tom zemljom vladaju, a kako se vrate u svoj vilajet, odkuda su proizišli, Bošnjaci će ostati Bošnjaci, i bit će, što su njihovi stari bili. Za sav dakle sàrbski rod ja ću prevoditi slavnih i premudrih ljudih misli i sověte, želeći da se svi polzuju."

Polag I. F. Jukića (fratra iz Bosne), koi je zemljopisno pověstno opisanje Bosne" u Magazinu Dalmatinskom (od Petranovića) god. 1841. priobćio i koje se u Danici ilirskoj g. 1841. u br. 28—32 nalazi, imade u Bosni

Kàrštjanah (rimokat.)			*200,000*
Hrištjanah (grčkog věroizp.)			*500,000*
Turakah (turskog věroizp.)			*360,000*
Ciganah	—	—	*24,000*
Židovah	—	—	*16,000*

Isti Iukić veli ovako: „Čislo žiteljah u Bosni (uzimajuć i Hercegovinu) dolazi do 1, 100,000, koje se ovako děli:

Slavjani	*1,006,000*
Cigani	*24,000*
Čifuti	*16,000*

Iz toga vidite, da malo imade pravih (to jest kàrvju i jezikom) Turakah — u Bosni i Hercegovini. — Valjada će tako i u Bugarskoj biti.

Ako nemate spomenutog Magazina Dalmatinskog od god. 1841., ja ću Vam ga poslati, ili još bolje, ja ga taki prilažem.

6.) Na str. 54. lin. 1—3 odozg: „Obzwláštnich jmen, pokrajinskih i národních, w této rozlehlosti zemí wíce než kde jinde se zachowalo.“ itd.

Ovdě bi Vam silu imao kazati; ali niti vrěme niti prostor mi nedopuštaju. Vi ćete me razuměti. Ja sam vatren Slavjan u najširjem smislu; ali sam i Ilir žestok kao i svakolika moja bratja Iliri. Vi ste muž pravedan i istinu ljubeći, muž u historii slavjanskoj najzaslužnii, najvěštii — i najiskusnii; nu pri svem tom — oprostite mojoj dàrzovitosti i zajedno iskrenosti slavjanskoj — nezadovoljavate našim mladim ovdě u Zagrebu porodivšim se ćutjenjem i mišljenjem.

Mi naime u toj misli živemo, da je poluotok tracki od starinah slavjanski bio i da je tudi jedno slavjansko kolěno živilo, koje mi polag uzetog od starine običaja — sada u obće ilirskim nazivamo. I kojemu bi narodu, molim Vas, ono doličiti moglo bolje, nego našemu, što Schlözer u svojoj Weltgeschichte Wien 1786 bei Rudolph Gräfer. str. 89. kaže:

„10. Thracier hiessen einst alle Menschen, die zwischen der Donau und dem thessalischen Peneus einer, und dem adriatischen und schwarzen Meere andrer Seits in unzäliche Horden zerstreut, wonten. Nächst den Indiern, sagt Herodot, waren sie das grösste Volk des Erdbodens, und würden ein Hauptvolk geworden sein, wenn sie sich in Einen Statskörper vereinigt hätten. Sogar hatten sie schon einen Anfang von Cultur.“ To su važne od važnoga muža rieči. Da se taj narod nije tako lahko mogao izgladiti navadjam one rieči, koje u „Abkunft der Slawen“ Str. 151. god. 1828 izrekoste: „Die zu Dutzenden genannten Völker, die nacheinander in Illyricum gewohnt haben sollen, mögen wol einzelne Theile dessel-

ben erobert oder besetzt, aber nicht bevölkert haben; und es lag eben nicht im Interesse dieser Barbaren, die einheimischen Landsbewohner, von deren Hände Schweiss sie lebten, völlig zu vertilgen; auch wäre diese Vertilgung wol überall in Europa leichter ausführbar gewesen, als in der illyrisch-thrakischen Halbinsel, wo noch jetzt, nach vierhundertjähriger Dienstbarkeit der Einheimische über den furchtbarsten aller Eroberer still emporragt — und ihn bald laut überflügeln wird.“

K tomu meni se dopada stari otac Paulin „Matia Fuhrmann“ u svojem: „Oesterreichisches Heydenthum oder Völcker Beschreibung der alten Zeiten vor und unter den Römern.“ Wien 1737“ gdě u IV. dielu str. 97. ovako govori: „Die Sprache verrathet den Menschen, und ist die Sprache je und allzeit der beste Beweiss einer von der andern distinguirten Nation etc. na str. pako 98. ovako: „Man bekümmert sich nichts wegen ungleichen Meinungen, sondern man begnüget sich hieraus die Sache ausser allem Zweifel für richtig und gewiss zu erweisen, dass, weil nicht nur nach dieser Auctorum (Scylax, Schimnus, Chius, Plin. Ptol. Pomp. Mel. itd.), sondern aller Welt Zeugniss, die Illyrisch oder Slavonisch Sprache einerlei, und eine unter den grossen Hauptsprachen ist, welche aber ursprünglich (!!!) keine andere, als die Wendische (Slawische) gewesen, so ist desto gewisser, dass die mehrbesagten Illyrier am Adriatischen Meer in Liburnien und Dalmatien keine ander als Veneti oder Wenden gewesen, welche die Wendisch, oder nachher so genannte Illyrische Haupt-Sprache geredet; und dieselb noch jetzo reden, all und jede von den Wenden abstammende Slavonische Nationes, deren Gessnerus und Rochabis sechzig zehlen.“

Nadalje veli stari Paulin „Fuhrmann“: „Herodutus war schon der Meinung, da er seiner Zeit die Venetos oder Wenden Illiricam gentem, ein Illirisch Geschlecht genennet.“

I naši svi domaći bolji pisci dàržali su Ilire kako Vam je poznato za staro Slavjansko pleme, kako bi dakle mogli dvojiti, da su Horvati i Serblji stare Trake, Ilire i Vende izgladili, kad baš vidimo, da danas Serblji i Horvati jednim i istim govore jezikom, koi je pri njihovu u Iliriu došastju stajao, što s Vašimi u „Abkunft der Slaven“ Str. 137 — i 138 rěčmi potvàrdjujem: „Nimmer kann derjenige, der aus Vertrautheit mit der Geschichte der slow. Sprache die feste Uiberzeugung gewonnen hat, dass die heutigen slowenischen

Dialekte der Hauptsache nach und bis auf wenige Ausnahmen schon im VII. Iahr. bestanden haben, zugeben, dass sich die illyrischen Serben und Chorvaten erst um die Mitte des VII. Iahr. von den lausitzischen und serbischen, als Zweige vom Stamme losgerissen hätten. Das Serbische an der Elbe und das an der Save stehen auf den entgegengesetzen Endpunkten der zwei slowenischen Sprachordnungen und können im VII. Iahr. nicht eine Mundart ausgemacht und nicht einem Stamme angehört haben." S ovim ako se još prispodobi, što ste u „Serbische Lesekörner" Pesth 1833. u §. 1. Vorbemerkungen i §. 30. Schluss. bemerkungen rekli, onda ni najmanje nemogu dvojiti, da su današnji Slavjani na poluotoku polutrackom oni isti — s malom kako sami velite proměnom — koji su i u starini bili.

Serblji i Horvati su samo na razvalinah staroga Ilirika, u kojem Huni i njihovi potomci Avari pališe i žariše dvě nove dàržave sagradili i time slavjansku kàrv od kàrvopijah inostranih izbavili. Stavimo, da danas Česi i Poljaci iz sěvera dodju i iz Ilirika dvě dàržave načine, bi li zato stari stanovnici u rodoslovnom smislu izčezli? Iesu li stari stanovnici Ilirika zato propali, što su jedni pod vladom Turskom, drugi austriansko-ugarskom, a tretji němačko-austrianskom? Mi austrianski Iliri po prostom načinu (vulgo) zovemo Bošnjake i Sàrblje „Turci", a oni nas „Švabe", a niti su oni Turci, niti mi Švabe u rodoslovnom smislu nego rodjena bratja Slavjani; ali bez obćenitog ognjišta tučemo se od nemila do nedraga.

Gdě su Slavjani u dàržavnom smislu izvan Rusah, neodvisni? Šta znadu naši prostaci Poljaci, Česi, Rusi i Iliri, da se cěli narod naš „slavjanski" zove ili da su oni članovi velikog naroda toga. Ta jedva da to naši najučenii znadu razlučiti. Poznanje samoga sebe, poznanje svojega stališa, razměrje i zaveza, u kom čověk sa drugimi ljudmi, sa svojim narodom i sa cělim světom živi, to je najvišji stupanj izobraženosti čovječanske! Od kuda bi to naš prosti svakdanji puk saznati mogao — kad pristojnih učilištah i inih k tomu poznanju potrebitih zavodah neimade? —

Mi sada živimo u doba, gdě se narodi uzaimno poznavati nastoje. Mi zapadojužni Slavjani nalazimo u malone svih knjigah, da se ti zapadojužni Slavjani kod izobraženih narodah i njihovih jezicih pod obćenitim imenom Ilirah nalaze. Idemo dalje u starinu

i sve se više o tom osvědočavamo. Tako na priměr nalazimo u Kerčelića „Historiarum Ecclesiae Zagrabiensis“ Part. I. Tomus primus na str. 111—114 govor od sv. Augustina Gazota, biskupa zagrebačkog rodom Trogiranina Dalmatina, kog je on na polju Rakošu za Karola kralja g. 1310. rekao. U tom govoru izmedju ostaloga na str. 112 6 lin. odozdola stoji: „Ab ipso ortu christianae Reipublicae, quo Paulus Apostolus Illyricae nationi Evangelica face praeluxit, relicto in Pannoniis nepote ex sorore, Andronico Episcopo, unde et primatus Ecclesiarum „amplissimae gentis Illyricae“ per plura saecula in Syrmiensi stetit ecclesia.“ Odkud bi ta amplissima gens illyrica narasla, ako je u vrěme Hunah i Avarah propala?

U Kerčelića „De regnis Dalm. Croat. Slav. Notitiae Praeliminares“ nalazim na str. 7. i ove znamenite rěči: „Appianus praeterea testatur, antiqua provinciarum nomina a Romanis fuisse servata, eosque propriis nominibus singillatim appellant, caeterum communi vocabulo, omnes Illyrios arbitrantur.

Ime ilirsko je za jugozapadne Slavjane u genetičkom smislu tako potrěbito, — a i u običaju je od starinah — kao slavjansko za sve Slavjane.

„Mathias Bel“, zemljopisac ugarski u svojem „Compendium Hungariae geographicum“ Posonii & Capoviae 1779 u odděلu drugom: „Compendiolum Regnor Slav. Croatiae & Dalmatiae“ geographicum ovako govori: §. 1. Illyricum tempore antiquo per praecipuas occidentalis, atque orientalis Romani imperii provincias prerogatum, hodie pro imperii ratione, in Hungariam, (Venetum) atque Turciam distinguitur.

§. 2. Illyricum Hungaricum, a Danubio usque ad mare Adriaticum, inter Dravum, Savum & Unam fluvios extempus, tribus absolvitur regnis, utpote: Slavonia, Croatia & Dalmatia.“

Onda na str. 12. Sermo Illyricus, quo nationes Illyricae loquuntur, Slavonicus est; pro natione tamen dialecti, in Dalmaticum, Croaticum & Serbicum seu Rascianum divisus.“

Iz svih dosada navedenih dokazah vidi se da je na poluotoku tracko-ilirskom od něgda jedno i isto veliko pleme slavjansko — izuzamši několiko odlomakah od inostranih narodah, koji su se silom, nepozornošću i neslogom slavjanskom urinuli — živili, i sada jošte razkomadani i razdrobljeni živu.

Zato ja nemogu nipošto dokučiti, kako bi se tako golem narod u mali šćipetarski (arnautski) skvàrčiti i sacvàrljiti mogao. U mojih očiuh je to prava fantasmagoria i grozničavo buncanje, što vidim napisano u Schlözera gorispomenutoj Weltgeschichte Zweiter Curs Seite 90: „Die Sprache aller diesen (tracishen) Völker (ganz verschieden von der griechischen) lebet noch in der heutigen Walachischen und Arnautischen: Thunmann Untersuchungen über die Geschichte der „Osteuropaeischen Völker.“ Leipzig 1774 S. 169 do 366.

Čudna u istinu stvar, kako bi rad g. Thunmann bez najmanjega kusa dokazah toliki silni narod, kojemu se je uprav tracko i ilirsko ime pripisivalo, najednoč kao s tripoda diktatorski s lica zemlje izgladiti i u mali narodić šćipetarski skvàrčiti i scvàrljiti, koi za ilirsko ime ništa i neznade, niti si zanj glavu tare. Lasno je kazati, da su Arnauti stari Illiri; ali trěba dokazati.

Mi sada živimo u doba obćenitog gibanja, iztraživanja i pretresavanja, Vama, visokocěnjeni Gospodine, dužni smo hvalu uzdavati, što ste inokupni narod slavjanski u Vaših dragocěnih dělih u jedno sgàrnuli i sada takodjer u zemljovidu ga svakomu učenomu Slavjanu pred oči stavili, i na obilnie razmišljanje u posebnom pozvali.

Zato ću Vam ja moju i mojih zemljakah misao iskreno očitovati, da mi s vašim razděljenjem poluotoka tracko-ilirskog na naręčja, nismo posve zadovoljni. Možebiti, da mi zadostnog poznanja naših vlastitih zemaljah naroda i jezika neimamo, i poradi toga, krivog mněnja budući, sasvim smo žàrtva naših prevarljivih strastih. Vi ćete nam zato za sada oprostiti i u buduće nas o našoj bludnji obširnie osvědočiti.

Istina, da Vi ilirsko ime na str. 47 za obćenito priznajete i velite: „panuje u pospolitého lidu, s malymi vyminkami, jedna a táž řěč slowanská, na tré welmi přibuznych nářeči rozdělená, již nejpohodlněji, a za zwykem již od jinych wvedenym obecnym zeměpisnym jménem řeči illyrské wyznačiti můžeme.“

Ali Bugare izpod ilirskog imena izključiste. Oni sami za sebe stoje. Buduć da smo mi slavjanski jezik na četiri glavna narěčja česko, poljsko, rusko i ilirsko razdělili, moramo sada odlučiti: na koje od ovih narěčjah spada bugarsko.

Gledeć na materiu iliti leksikon jezika bugarskoga, kako se danas govori — on je po gotovu sasvim ilirski, a što se forme iliti gramatike tiče, opet je bližji ilirskomu nego ruskomu. Dakle je bugarsko narěčje i polag leksikona i polag gramatike ilirsko. Bugarsko narečjc i nije ništa drugo nego ilirsko; jer trěba samo Cincara ili Gerka slušati, kad naški govori, pa etoti bugarskoga narěčja. Istina, da bugarski jezik ima mnogo i rěčih i formah gramatičkih od Rusah uzetih; ali a potiori fit denominatio! Jezik ilirski pod uplivom ruskoga, gàrčkoga, arbanaskoga, vlaškoga postao je bugarski, kako ga danas vidimo.

Stari cerkv. — slavjanski jezik je polag najstariih pisamah leksikonom ilirski, a gramatikom stranom ilirski, stranom ruski. Ilirski je po syntaxisu, a ruski je po sklanjanju. Tečajem vrěmena postao je cerkveno — slavj. jezik směsa svih narěčjah slavjanskih, kao što veoma dobro g. Nadeždin u „Wiener Jahrbücher der Literatur“ 1841. 95. Band pod zvězdom str. 193. dokazuje, a i Vi ste u „Serbische Lesekörner“ dokazali i drugim put probilt, da obilnie dokažu. I ja ću něšto o tom i u Bačkoj Vili i u mojoj gramatiki progovoriti.

U Bačkoj Vili priobćujem ja jedan sastavak pod naslovom: „Misli o pravopisu,“ gdě će biti mislih i o jeziku slavjanskom osobito cerkveno—slavjanskom i ilirskom. Zato se usudjujem na taj članak Vas pozorna učiniti. Mislim, da ću tim sastavkom paleografii slavjanskoj i europejskoj poněšto poslužiti.

Drugo, što se tiče istoga razděljenja Ilirah, činite nam veliku krivicu, hoteći nas svekolike štokavce i čakavce posàrbiti. Istina, da Vi velite na str. 64. „wšak tito podlé hlawnich znakůw nářečí jejich od nás k Srbům, bez ujmy wšak jmena jejich, připočteni jsau.“ Nu ja mislim i sva moja bratja misle, da bi se to isto izrečenje i od strane horvatske, dalmatinske, bosanske i slavonske reći moglo bez uštàrba (ujma) sàrbskoga imena, kako su to i zbiljam već mnogi učinili. Tako na priměr isti Katančić veli, da je sveto pismo preveo „u jezik slavno—ilirički izgovora bosanskog“, a Tomiković veli, da je iz talianskoga jezika preveo: Život Petra Velikog u „ilirički slavonski“ tako isto i Kanižlić veli, da je preveo „Primoguće uzroke za ljubit Isukàrsta spasitelja našega u ilirički iliti slavonski jezik Matia Divković izdao je starimi bosanskimi pismeni: „Nauk karstjanski za narod slovinski“, govoreći nadalje: „Ovi nauk iz diač-

koga jezika izpisà, privedè i složi u jezik slovinski bogoljubni bogoslovac P. Ot. fra Matie Divković iz Jelašák iz provincie Bosne argjentine." U Mnetcie(h) na iljadu i šesát i jedinonaest (1611). Appendini u svojoj „grammatica della lingua illirica" Ragusa 1808 naziva naš jugo-zapadno-slavjanski jezik na str. IX. „Il dialetto Illirico, o Dalmato-Bosnense a na str. XII. „dialetto Dalmato-Illirico.

U predgovoru k „Osmanu" od Gundulića veli brat Ambrogio Marković Dubrovčanin na str. 3. „Dubrovnik, a i vàs narod slovinski."

Gundulić u svom „Osmanu" pěvanju III. slogu 16. zove jezik naš slovinski govoreći:

„Bugarin ih slavni ostavì
Slovinskomu svom' jeziku
Děla od slave, da u slavi
Bugare se u njih vîku."

Tako opet Gjorgjić, i tako svi Dubrovčani zvahu i zovu naš jezik slovinskim ili ilirskim, a ne sàrbskim imenom.

I Kačić je pisao „Razgovor naroda slovinskoga."

Pergošić takodjer naziva naš jezik slovienskim govoreći: „Decretum, koteroga je Verbœci Ištvan diački popisal, a poterdil ga je Laslov, koteri je za Matiašem kral bil ze vse gospode i plemenitih hotjenjem, koteri pod Vugerske korune ladanje sliše. Od Ivanuša Pergošića na „slovienski" jezik obernjen. Štampan v Nedelišću leto našega zveličenja 1574. (Knjiga ova posvetjena je Jurju Zrinskomu, sinu Nikole Zrinskoga, viteza Sigetskoga i Leonide ilirskoga ili posebno rekuć horvatskoga).

Kurtzbeckov leksikon u Beču izišavši god. 1790. naziva se Němačko-serbski i Deutsch-illyrisches Wörterbuch. Ja sam već vidio i knjigah serbskih, u kojih se naš jezik prosto ilirskim naziva, kako u starini običajno biaše. Po mojoj misli bio je starac Dositej pàrvi, koi je izobraženii ilirski, t. j. štokavski jezik serbskim nazvao, tako u njegovu „Mezimcu" izdanom od Pavla Solarića, njegova učenika i u svem (samo ne u čistom jeziku) naslědnika u Budimu 1818 stoji na str. 41: „Srbli se po različnim kraljestvam provinciam različno i nazivlju: po Serbii Serbianci (ne Servii, iši Servianci: ovo su strani narodi od Grekov uzeli, zašto Grci

neimadu B.), po Bosni Bošnjaci, po Dalmacii Dalmatinci, po Hercegovini Hercegovci i po Cernoj Gori Cernogorci."

Ovako bi svaki prosti Ilir od svoje provincie počeo brojiti, kao što smo malo gori više vidili. Razlog zašto neimamo jednog obćenitog u prostom govoru imena jest: jer neimadosmo dosad obćenite i žive literature, koja bi bila naše misli regulirala.

Filolog slavjanski, a napose ilirski smatrati mora sada tu svu směsu od imenah, naręčjah, pismenah, věrozakonah bez ikakva pristrastja i on polag visokoumnog Šillera: nesmie biti nijednog zakona zarad zakona, zarad zakona naravi, zakona božjega.

Po mom mněnju morao se je naš narod u svojem patriarkalnom prastarom životu slavjanskim, poslě slovjenskim, zatim slovenskim i slovinskim nazivati; razděljujući naime živine u „sloveće" i „něme". Rusi i danas običaju reći: „человѣк словесная твар" *što mi običajemo reći „razumno ili razložno stvorenje." Moguće, da su se poslě tečajem vrěmena — kako u Vaših Starožitnostih str. 479 duboko misleći Dobrovski mnie — cěle obćine Slovi, a od tih obćinah stanovnici Slovjani, Slovjeni, Sloveni, Slovini i Slovjenci, Slovenci, Slovinci, a jezik slovjanski, slovjenski, slovenski, slovinski.*

Sloviti znači govoriti, glasiti, a slovo je glas, rěč ili govor. Tko dakle slovi, daje od sebe glas; a o kom se slovi, glas se o njem razprostire. U Murkovoj gramatici Grätz 1832 stoji na str. 204 balada iz Valvasorja: „Od nékdaj Ljubljanke so lépe slovele t. j. na glasu bile.

I u Kačiću bečkog izdanja na str. 6. slogu 2. stoji: „I svakoga još zaklinje (Aleksandro veliki), da za njima (Slovjani) zlo neslovi t. j. negovori.

Slava je glas, a slavan je glasovit. Kako god se dakle uzme ime našeg naroda ili od sloviti ili od slaviti svakako dolazi od glasa u činećem i tàrpećem smislu.

U ovom slovećem narodu najbolje je proslovila i proslula krajina medju Neretvom (Narentom) i Drinom (Drilonom) t. j. naša poljubljena Iliria. S ilirskim imenom skopčana je gotovo cěla stara dogodovština naroda slovjanskoga iliti slověnskoga u jugozapadu, kaogod od početka 7-a věka do danas imenom Serbskim i Hàrvatskim.

Ime ilirsko je ime dàržavno iliti političko, kojim je upra[illegible] narod naš u poznanstvo inih narodah došao. S ilirskim imenom

skopčana je cěla izobraženost našega naroda; jer kudgod se je ono širilo, tu se je i naša narodnost razvijala. To je valjada i uzrok bio, što su Rimljani sve krajine tracko-ilirskoga poluotoka njime nazvali i time ga u najširjem smislu razprostranili. Zato dobro pěva Kranjac Valentin Vodnik u „Ilirii oživljenoj“ :

Ilirsko me kliče
Latinic in Grék,
Slovensko me pravijo
Domači vsi prek.

Dobrovčan, Kotoran
Primorić, Gorénc,
Pokópljan po starim
Se zove Slovénc.

Od perviga tukaj
Stanuje moj ród,
Če vé kdo za drujga,
Naj reče: odkód?

S Pilipom in Sandrom
So jméli terd boj,
Latince po mokrim
Strahval je njih roj.“

Herodot je rekao: da su Iliri to isto što Eneti (Slověnci). Ja mislim, da se to i danas reći može u pogledu našega jezika. Ilirski jezik děli se u dva glavna narěčja u štokavsko-čakavsko ilirski i kekavsko-ilirski ili strogo slovenski, kao što ste Vi i u „Geschichte der Slaw. Sprache u. Literatur“ §. 26. vàrlo dobro izrekli.

Današnje tako zvano horvatsko narěčje nije u istinu ništa drugo nego slovensko samo što je štokavsko-ilirskim ublaženo. U knjigah tako zvanih horvatskih je štokavština većma obladala nego kod puka; ja ću o tom u mojoj gramatici něšto obilnie napomenuti. Nama nije milo, što vi Ilire sa Serblji prevodite. Ono je ime obćenito, a ovo posebno. Serblji su u Serbii, a koji su po drugih pokrajinah ilirskih raztrešeni, ti se radi zakona tako zovu, i samo pismeni ljudi za to ime znadu, izvan Banata, Bačke i Srěma, gdě se i prosti puk iztočnoga zakona imenom Serbljina naziva. Prosti

narod u Virovitičkoj i Požežkoj varmedji zatim u Brodskoj i Gradiškoj regimenti zove svoj jezik racki, a pismeni samo ljudi zovu ga slavonskim ili ilirskim. U Horvatskoj i Dalmacii zovu ga svi stanovnici, bez razlike věre, hàrvatskim jezikom. Prosti Hàrvati provincialci nazivaju sve Ilire štokavskĭ sboreće Vlasi. U Dalmacii zovu Vlahom podložnika, a Vlaška znači das Land. U Slavonii je svaki prostak Šokac t. j. der Bauer. Provincial zove se Pauria a militarski predio zove se krajina. Čověk iz krajine krajišnik ili kraješnik (pl. kraješnici). Najpravednie bi bilo i bez svake uvrěde imenah posebnih da se Iliri gledeć jezika na Štokavce, Čakavce i Kekavce razděle. Ovo je po mom znanju pàrvi predložio g. Antun Mažuranić profesor pàrve latinske učionice u gimnazii zagrebačkoj. On je i sám Čakavac iz Novoga blizu Senja rodom. Antun je stariji, a Ivan Mažuranić mladji brat. Antun Mažuranić se osobito sàrdi, što su njegovi Čakavci posàrbljeni.

Granice prave od Štokavacah, Čakavacah i Kekavacah točno opreděliti, to je veoma mučno; jer bi čověk od sela do sela morao ići, da razpozna narěčje i da mu medjaš načini. Jedino što filolog s někim čudom i udivljenjem opaziti može, jest to: da narěčje štokavsko, — koje je izmedju Neretve i Drine (prastare Ilirie kao zibke izobraženja svoga proizteklo, — sve pokrajine silom svojom lěvo i desno tečajem vrěmena natopì i sada jošte sve dalje natapa, tako da se već u buduće prorokovat može, da će se sve slověnske (kekavske) pokrajine poštokaviti, ako nas ono neprevari, što ste o Bugarih naveli: „nostros fortuna labores verrat adhuc casusque jubet negare futuros.“ —

Za čudo je jošte, što se opaziti može, da su se kralji bosanski u latinskih pismih „reges bosnensium seu Illyricorum“ zvali. Vidite Kačića u Běču 1836 knj. pàrva str. 152.

O tom neka bude zasada dosta, možebiti, da ću Vam drugi put što više opaziti moći.

Da vidite pravdu, koja se medju Ilirstvom i Serbstvom těra i neprestano traje i jošte dugo trajati bude, šaljem Vam od Danice ilirske god. 1841. br. 45 zatim od god. 1842 broj 29 i 32.

7.) Što se podnarěčja štokavskoga tiče, toga nema nikakvoga po mom mněnju izvan bugarskoga. Izgovaranje pismena ě nemože nikakvog podnarěčja činiti; jer bi tim načinom u svakom selu drugo podnarěčje bilo: zato Vam na ono, što na str. 56. pod član-

kom „podřečji“ velite, opazujem, da sam ja u Slavonii blizu Novegradiške u rimokatol. selu Verblju u jednom istom kolu čuo pěvati: „Oj divojko, draga dušo moja“ i „oj djevójko“ i „oj djèvojko“ (ђевоико) *itd. Kod Djakova nisam ni čuo drugačie neg uvěk sa diaeresom „liepo, mlieko, mjera“ itd. Sa glasom* i: *divojka, lipo, mliko itd. čuje se samo po varoših i bližnjih selih u Slavonii Dalmacii i Primorju horvatskom, osobito kod Čakavacah. U tom prispodobite što Jukić u Magazinu Dalmatinskom god 1841. str. 24 i 25. §. 8. govori.*

Na str. 61. i 67. velite, da je Gaj u Zagrebu god. 1826—1842 s družinom na literarno polje izstupio. To mora stajati 1835—1842; jer 1835 počele su novine izlaziti i družbenost literarna vladati. Istina, da je Gaj 1826 izdao „Die Schlösser bei Krapina“ i jednu pěsmu horvatsku u „Luni“ zagrebačkoj i u Pešti „pravopis horvatski“ 1830. kao pravnik 2 lěta, ali tu nebiaše nikakve ilirštine; nego samo diletantizam někojih mladićah, koji su Vama dobro poznati; buduć da ste jih negdě u Časopisu Musejnom god. 1833 spomenuli.

Toliko, što sam mogao opàziti na Vaš narodopis. U ostalom primite sve za dobro, što sam Vam priobćio, i nezaměrite mojoj smělosti i dàrzovitosti. Ja znam, da je to Vama sve što Vam priobćujem, poznato bolje nego meni; nu ja hotih, da Vam sve iskreno kažem, što mi ovdě sada mislimo i ćutimo, i da nismo zadovoljni samo povàršnim imenom ilirskim, nego ga kao obrambu cělog našeg literarnog bitja i naprědka smatramo. Ime je ilirsko i slavjansko nama sada tako sveto i drago, kao naš život i naše poštenje. Neka govore Sàrbo — i Magjaromani što im drago, mi stojimo čvarsti si fractus illabatur orbis.

Za knjigu od Palackoga „der Mongolen Einfall“ im Jahre 1841. kako takodjer za „Osnovu Matice česke“ zahvaljujem Vam, ja ću jedno i drugo svojim vrěmenom upotrěbiti znati, samo mi molim Vas, javite, što sam Vam za pàrvo dužan.

Mi nemožemo ovdě kroz naše knjigare nipošto dobiti „Denice Varšavske“ od Dobrovskoga. Nebi li nam Vi pribaviti mogli i pošto? —

Varoš Zagreb slavi ove godine uspomenu 600-lětno uzvišenja svoga u red slobodnih i kraljevskih gradovah. On je Bulu aureu od Bele IV. g. 1242. dne 16. Stud. (Nov.) zadobio. Slava će se

otvoriti měseca Rujna. Na polju Grobniku, gdě su Tatari hrabrom mišicom Horvatah, Slavonacah i Dalmatinacah pobijeni, podignuti, će se spomenik.

U ostalom svih kolikih Ilirah Vama pozdrav izručujući, preporučam se Vašemu dragocěnomu nagnutju.

Vaš iskreni štovatelj
Věkoslav Babukić.

VIII.

God. 1845. 30. srpnja. Pismo Babukićevo, nezna se komu. Iz koncepta.

U Zagrebu 30/7 1845.

Po svoj prilici znate iz ovdašnjih novinah, kako je reštauracia ove varmedje na 28. t. m. urečena bila. Evo hitim, da Vas na pèrkratkom o veoma žalostnom i gorkom uspěhu taki pri izboru pèrvoga podžupana izvěstim. Izbor se je počeo dana 28-a t. m. u jutro oko osam satih i trajao je do drugi dan t. j. do jučer 29. do 7 satih na večer. Kandidirano ih je bilo po starom običaju ukupno šest, naime: Benko Lentulaj bivši dosadanji pèrvi i Eduard Jelačić, bivši dosadanji drugi podžupan ove varmedje; zatim Albert Modić de Nagy-Mlaka et Kurilovec, drugi podžupan varm. varašd.; — Franjo Novak fiškal više sl. gospoštinah; — Stěpan Pavleković, fiškal više gospoštinah i bivši pred reštauraciom god. 1842. veliki sudac ove varmedje; — Josip Žuvić, bivši pèrvi podžupan ove varm. pred rešt. g. 1842. Jučer kako gori rekoh, oko 7 satih na večer bude izbor gotov. Vota se prebroje i iznajde se, da Lentulaj, čověk narodne i većinom pismene stranke 974, a Žuvić, čověk turopoljske i ine većinom proste i neuke stranke do 1289 votah imade. Ban kao vèrhovni župan ove varmedje proglasi većinu za Žuvića i time njega kao pèrvoga podžupana potvèrdi. Na ovo zaore Turopoljci i ini š njima dèržeći prosti plemići pod čelovodstvom Jozipovićevim svoj triumfalni vivat sa udaranjem bande, a množtvo narodnikah, kao u najvišjem stupnju ogorčeno tim izborom, budući im je preko tri sto (300) votah ponajviše od gorskoga kotara (montanus Processus) silovitim načinom oteto tako u pèrvanjoj kongrega-

cii od 9 i slědećih danah měseca Sèrpnja kao i pri sadanjem izboru, — zazvižde na način ljutih gujah i time se počme razilaziti plemstvo s jedne i s druge strane. Vojska je bila razredjena tako u obodvojih dvorištih kao i pred cělom dèržavnom kućom. Još nebiaše plemstvo s města reštauracie cělokupno izišlo, kad al najednoč puče puška kao top, kako za stalno pripovědaju, iz susědne kuće g. Ferića, ovdašnjega kaptolskoga komeša. Govori se, da je zatim s kuće pala pištolja dole, i da je to očevidni dokaz nezakonitoga i buntovnoga čina.

Tim buntovnim znakom uzbunjeno plemstvo od narodne stranke, misleći za călo, da su Turopoljci opet kavgu zametnuli i da od straga kane udariti) potegne sablje i stane po piacu sv. Marka teturati izgledajući neprijatelja. Medjutim strahom i trepetom obuzeto množtvo ljudstva zajedno s plemstvom, raztèrče se po svih ulicah, a najveća množina poběgne preko piaca sv. Marka dole na kamenitu kapiu i kroz dugu ulicu na piac harmicu, gdě je prosto plemstvo od strane narodnikah nastanjeno bilo.*

Někoji od narodnikah, a najviše od inoga nedužnoga i nikakva děla pri reštauracii neimajućega puka od svake dobe, stališa i reda po svojoj nesrěći zaostanu gore na piacu sv. Marka zahtěvajući, da se kuća g. Ferića pretraži; kad al na jednoč zatvori vojska vas piac sv. Marka i svekolike ulice — na čiju zapověd, nezna se još ni danas pravo; jer Ban veli, da je on nije izdao već generalkomanda, al će se valjada po tanko svojim vrěmenom saznati — zatvori, rekoh, vojska svekolike ulice i nedade niti napred niti natrag, već stane na one, koje je zatvorila, u nakriž najnemilostiviim i najkèrvoločniim načinom iz oštro nabijenih pušakah pucati i nedužne ljude kao pomamne pse ubijati. Strašan je to i nečuven u cěloj dogodovštini čin, kojega poslědak biaše, da je odmah na městu do 13 najnedužniih žèrtvah mèrtvih palo a 27 gorko ranjenih. Od ovih je već takodjer 7 dušu izpustilo. Manje ranjenim ni broja se nezna.

Vaskoliki puk je strašno ogorčen i razjaren osobito naše gradjanstvo, koje je išlo k Banu zahtěvajući, da prosto turopoljsko i ino plemstvo razpusti, inače da će ih oni na svoju ruku těrati. Ban

**) Ovdě valja znati, kako rekosmo, da je plemstvo u dva dvorišta razděljeno bilo i da Turopoljci s druge strane od straga kroz bansku ulicu i povèrh mesničke u svoj kasino razilažahu se.*

odgovori, da on toga nemože učiniti i tako po sve dne stoji pred njegovom kućom batalion vojakah. Mi živimo u pravoj i podpunoj anarkii, i straha, koi je nama zavladao, nemožemo opisati. Čini nam se kao da smo na smèrt osudjeni; jer s jedne strane bojimo se od onih, koji su dobili vlast da sigurnost čuvaju, a tu su oni sami strašno narušili; a s druge strane boje se i čuvari narušene sigurnosti, da puk na njih neudari i da tako podpuna revolucia i medjusobni gradjanski boj nenastane.

Reštauracija, nije dalje nastavljena i tako u cěloj varmedji anarkija vlada.

P. S. Ovi su prilozi tiskani vjerno po rukopisu sa svimi osebinami i pogreškami pisaca.

